

OVERVLOED EN ONBEHAGEN

VERKIEZINGSPROGRAMMA 2002-2006

Afkortingen

AID	Algemene Inspectiedienst
AMA	Alleenstaande minderjarige asielzoekers
AOW	Algemene Ouderdomswet
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
BBP	Bruto Binnenlands Product
BOPZ	Wet Bijzondere Opname Psychiatrische Ziekenhuizen
BUPO	Internationaal Verdrag voor de Burgerlijke en Politieke Rechten
CAO	Collectieve arbeidsovereenkomst
CPB	Centraal Plan Bureau
DOP	Duurzame Ondernemers Punten
EcoSoc	Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties
EU	Europese Unie
G8	Groep van de zeven rijkste industrielanden plus Rusland
HIPC	Heavily Indebted Poor Countries
ICT	Informatie- en Communicatietechnologie
ILO	Internationale Arbeidsorganisatie
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IND	Immigratie- en naturalisatiedienst
ngo	Niet-gouvernementele organisatie
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
NVA	Nederlandse Voedsel Autoriteit
OC&W	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
PEMBA	Premiedifferentiatie en marktwerking bij arbeidsongeschiktheidswetten
REA	Wet op de reïntegratie arbeidsgehandicapten
ROC	Regionaal Opleidingcentrum
SAMEN	Wet Stimulering Arbeidsdeelname Minderheden
UNHCR	Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties
UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
Vinex	Vijfde nota ruimtelijke ordening extra
Vmbo	Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
VN	Verenigde Naties
WAO	Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering
WB	Wereldbank
WOZ	Wet Waardering Onroerende Zaken
WTO	Wereldhandelsorganisatie
WVG	Wet Voorzieningen Gehandicapten
WW	Werkloosheidswet

Colofon

Tekst

De programcommissie, bestaande uit: Maarten Davelaar, Jan Willem Duyvendak (voorzitter), Jos van der Lans, Mirjam de Rijk, Lenie Scholten, Kees Vendrik, Marijke Vos, Stavros Zouridis. Secretaris: Willem Verhaak

Tekstredactie

Han van de Wiel

Uitgave

Partijbestuur GroenLinks
Postbus 8008
3503 RA Utrecht
(030) 23 999 00
www.groenlinks.nl

februari 2002

Vormgeving

Ruparo (Ivo Sikkema), Amsterdam

Druk

Bevrijding

Dit is het verkiezingsprogramma van GroenLinks. De program-commissie heeft een jaar lang met veel plezier aan dit pro-gramma gewerkt. Het op papier zetten van je visie en plannen voor de komende vier jaar is een intensieve, leuke klus. Leden, werkgroepen, medewerkers en vertegenwoordigers van Groen-Links hebben veel bijgedragen om er een aansprekend pro-gramma van te maken. De programcommissie heeft de uit-komsten van de vele debatten, emaildiscussies en adviezen zo goed mogelijk verwerkt. Uiteindelijk hebben de leden het verkiezingsprogramma, zoals dat nu voorligt, op het program-congres (januari 2002) vastgesteld.

GroenLinks combineert aanstekelijke idealen met haalbare al-ternatieven. De afgelopen jaren kwam de Tweede-Kamerfractie voortdurend met voorstellen die de idealen van GroenLinks handen en voeten geven. Die lijn wordt in dit programma doorgezet. We vonden het belangrijk om zowel beschouwend als concreet te zijn. Het is daarom geen dun programma.

Groenlinks voerde de afgelopen jaren kwaliteitsoppositie tegen het Paarse kabinet. Het Paarse kabinet met een blinde vlek voor milieu en leefbaarheid. Het Paarse kabinet dat welvaart-groei bracht, maar die welvaart bar slecht verdeelde. Het Paar-se kabinet dat voortdurend in het defensief was waar het ging om de multiculturele samenleving. Het Paarse kabinet dat de mondigheid en zelfbeschikking van sommige mensen gelukkig serieus nam – denk aan het homohuwelijk en de euthanasiewetgeving – maar andere groepen burgers juist in de kou liet staan.

GroenLinks kiest voor nieuw evenwicht tussen werken en zor-gen, en tussen werken en rusten. Een nieuw evenwicht ook in de verhouding tussen mensen, de overheid en de markt. GroenLinks kiest voor een eerlijke verdeling van de welvaart, in de wereld en binnen Nederland. Voor een volwaardige publieke sector: voor onderwijs en gezondheidszorg waar we trots op zijn. GroenLinks staat voor een duurzame economie.

Het gedachtegoed van GroenLinks is gebaseerd op vier princi-pes: duurzaamheid, rechtvaardigheid, openheid en solidariteit. Dat zijn ook de overkoepelende hoofdstukken in dit program-ma, voorafgegaan door een inleidend hoofdstuk. De wereld zit niet in elkaar van onvermijdelijkheden, er valt gelukkig te kiezen. We hopen dat dit programma voor nog meer kiezers dan vier jaar geleden aanleiding is om op 15 mei 2002 voor GroenLinkse politiek te kiezen.

Jan Willem Duyvendak, voorzitter programcommissie
Mirjam de Rijk, voorzitter GroenLinks

De Programcommissie bestond uit: Maarten Davelaar, Jan Wil-lem Duyvendak (voorzitter), Jos van der Lans, Mirjam de Rijk, Lenie Scholten, Kees Vendrik, Marijke Vos, Stavros Zouridis. Secretaris: Willem Verhaak.

1	Overvloed en onbehagen	4
2	Duurzaam	9
2.1	Milieu	9
2.2	Klimaat en energie	11
2.3	Verkeer	12
2.4	Ruimtelijke inrichting	15
2.5	Landbouw en voedselveiligheid	16
2.6	Natuur en water	19
3	Rechtvaardig	21
3.1	Gezond werk	21
3.2	Werken en zorgen	23
3.3	Inkomen en belastingen	24
3.4	Onderwijs	27
3.5	Gezondheidszorg	30
3.6	Welzijn en sport	33
3.7	Wonen	34
4	Open	37
4.1	Multiculturele samenleving	37
4.2	Asielbeleid	38
4.3	Veiligheid en rechtstaat	40
4.4	Democratie en samenleving	43
4.5	De virtuele wereld	45
4.6	Kunst, cultuur en media	47
5	Solidair	49
5.1	Internationale samenwerking	49
5.2	Ontwikkelingssamenwerking en eerlijke handel	51
5.3	Vrede en veiligheid	53
5.4	Migratie	55
5.5	De toekomst van Europa	56
6	Betaalbaar	59
6.1	Betaalbaarheid en begrotingsbeleid	59
	Trefwoorden	62
	Afkortingen	2

Hoofdstuk 1

Overvloed en onbehagen

1. Kiezen en delen

In tal van opzichten leven we in een fantastisch land. Die voorspoed mag ons echter niet blind maken voor de verschillen tussen rijk en arm, die nog steeds toenemen. Net zomin als deze welvaart ons de ogen kan doen sluiten voor de aanslagen op natuur en milieu, die onverminderd doorgaan. Er is daarom geen reden voor zelfgenoegzaamheid; nog steeds moet er veel veranderen. In dit programma schetst GroenLinks hoe zij dat aan wil pakken. Uitgangspunt daarbij is een duurzame samenleving, waarin burgers met respect voor elkaar en hun natuurlijke omgeving vormgeven aan hun aspiraties. Dat betekent kiezen én delen: mensen moeten ruimte hebben om keuzes te maken, maar wel in het besef dat ze die ruimte moeten delen met anderen.

De overheid speelt in dit programma een belangrijke rol in het beschermen van publieke waarden en collectieve goederen. Maar ook burgers dragen hierin een eigen verantwoordelijkheid. In een geëmancipeerde samenleving worden veranderingen door burgers en bestuur gezamenlijk bedacht en uitgevoerd. Daarom is dit programma niet alleen de basis voor het optreden van de GroenLinks-fractie; het is ook een voorstel aan u, als kiezer, om deze weg op te gaan. Een weg naar een rechtvaardig, duurzaam, open en solidair Nederland in Europa en de wijdere wereld.

Sinds 11 september 2001 staan de terroristische aanslagen op de Verenigde Staten en de nasleep hiervan in het middelpunt van de publieke en politieke belangstelling. De oorlog in Afghanistan en de jacht op de waarschijnlijke daders van de aanvallen op de WTC-

torens domineerden maandenlang het nieuws. Veel onderdelen uit dit verkiezingsprogramma hebben sinds 11 september aan actualiteit gewonnen. Dit geldt zowel voor de dringende noodzaak van conflictbeheersing en -oplossing in brandhaarden als Afghanistan en Israël/Palestina als voor conflictpreventie in andere delen van de wereld. Dichter bij huis biedt dit programma aanknopingspunten om de verhoudingen tussen autochtonen en allochtonen, die in Nederland na 11 september verder onder druk kwam te staan, te verbeteren. Leren omgaan met culturele en religieuze verschillen zonder in culturrelativisme te vervallen, is de rode draad in de paragraaf over de multiculturele samenleving (4.1). Dat we een kwetsbare wereld bewonen, spreekt uit dit programma. Dat de wereld veiliger wordt als de ongelijkheid afneemt, ook daarvan zijn we overtuigd. Maar we zijn ons ook, meer dan ooit, bewust dat religieus en politiek fanatisme daarmee niet de wereld uit is.

In dit introducerende hoofdstuk geeft GroenLinks haar visie op recente maatschappelijke en politieke ontwikkelingen in Nederland en in de wereld.

2. Private rijkdom, publieke armoede

Ondanks de tijdelijk teruglopende economie gaat het materieel buitengewoon goed met Nederland. Nooit hebben we meer geconsumeerd dan nu. De welvaart is de afgelopen tien jaar met zo'n veertig procent toegenomen. In een periode van nog geen halve eeuw is er veel ten goede veranderd, niet alleen in materiële maar ook in immateriële zin. Mensen zijn hoger opgeleid, mon-

diger en kritischer. De vrijheid om je eigen leven vorm te geven en de keuzemogelijkheden zijn groter dan ooit, benauwende voorschriften zijn naar de geschiedenisboeken verwezen.

Toch sluimert onder deze overvloed een groeiend onbehagen. De toegenomen individuele welvaart heeft niet altijd bijgedragen aan collectief welzijn. Integendeel zelfs, in de publieke sector werd armoede troef. In het onderwijs verkeren de gebouwen in een beroerde staat, zijn er zo weinig docenten dat leerlingen naar huis worden gestuurd en kunnen de lokalen met grote moeite één keer in de week worden schoongemaakt. In de zorg lopen de wachttijden op, is een aandachtvragende patiënt lastig en zijn de handelingen van de thuiszorgster tot op de minuut uitgedokterd. Het klimaat verandert onder invloed van CO₂-uitstoot, vooral veroorzaakt door mobiliteit en energieverbruik. Natuur en open ruimte verdwijnen door het tempo waarin het land wordt volgebouwd. En op straat voelen we ons steeds minder veilig.

Daar komt bij dat de welvaartsexplosie aan honderdduizenden Nederlanders grotendeels voorbij is gegaan. Vroeger haalden zij als 'de echte minima' nog wel eens de kranten. Nederland ging er prat op een land te zijn waar inkomensverschillen binnen de perken bleven. Aan die traditie is het afgelopen decennium een einde gekomen.

De Nederlandse welvaart steekt ook schril af tegen de armoede in andere landen. Juist in tijden van grote rijkdom zijn deze vormen van groeiende ongelijkheid onacceptabel én onnodig. Armoede, ziekte, honger en geweld zijn geen natuurgegevens maar de consequentie van hoe we de wereld inrichten. Sommigen verwachten veel van

een ongebreidelde vrije markt om voor-
spoed in arme landen te brengen.
GroenLinks verwacht daar weinig van
en kiest niet voor 'vrijhandel' maar
voor 'eerlijke handel', met respect voor
het milieu en de natuur. We kiezen
voor een politiek met ambities om de
wereld rechtvaardiger, duurzamer en
veiliger te maken.

Neoliberale agenda

Terwijl de economie in de jaren ne-
gentig op ongekende toeren begon te
draaien, bleef in de publieke sector
schraalhans keukenmeester. De Zalm-
norm was het dogma van de Paarse
kabinetten. Een stroom van financiële
meevallers stelde Paars in staat lasten-
verlichting door te voeren en het finan-
cieringstekort terug te brengen.

Maar de prijs was niet gering:
een systematische verwaarlozing van
de publieke sector. Zorg en onderwijs
kreunen onder jarenlange bezuinigin-
gen. De lonen bleven achter en deze
sectoren werden steeds minder aan-
trekkelijk om in te werken. Ook op an-
dere terreinen sloeg de publieke ver-
waarlozing toe. Paars had lak aan het
milieu. De open en groene ruimte in
Nederland viel ten prooi aan oprukken-
de industrieterreinen en woonwijken.
Wat we individueel aan welvaarts-
groei mochten incasseren, hebben we collec-
tief aan kwaliteitsverlies van de publieke
sector en aan leefbaarheid en veiligheid
moeten inleveren.

Deze neoliberale agenda werkt een
atmosfeer in de hand waarin mensen
vooral worden gezien als consumenten
die met anderen weinig op hebben.
Dat is een mensbeeld waarin prestatie-
dwang en eigenbelang richtinggeven-
der zijn dan waarden als solidariteit
en mededogen. De meeste Nederlanders
willen daar gelukkig weinig van
weten en tonen zich wel degelijk be-
trokken bij hun omgeving en bij an-
dere mensen. We moeten waken voor
een cultuur die aan deze betrokken-
heid tort en waarin sommigen uit-
sluitend oog hebben voor zichzelf. De
toegenomen individuele vrijheid en
consumptiemogelijkheden leiden dan
tot onderlinge wrijving en ontsporen
soms in vormen van zinloos geweld.
Dat vraagt om bezinning, waarin
de politiek haar verantwoordelijkheid
moet nemen.

Einde van Paars

De neoliberale agenda lijkt haar aan-
trekkingskracht kwijt. Steeds duidelij-
ker blijkt dat op belangrijke onderde-
len van dit programma de nadelige
effecten groter zijn dan de voordelen.
Zo is de beloofde verbetering van de
kwaliteit van de dienstverlening bij

veel geprivatiseerde instellingen en or-
ganen achterwege gebleven. Vaak zijn
de prijzen omhoog gegaan, is de dienst-
verlening verslechterd (denk aan de
NS) en is de baan zekerheid van werkne-
mers op de tocht komen te staan.

Het nieuwe marktregime heeft de
meeste maatschappelijke voorzienin-
gen weinig goeds gebracht. De thuis-
zorg is als een product 'in de markt'
gezet (gevolg: stopwatch-zorg), universi-
teiten moesten ondernemend worden
(bijnaam: de klussencentrale), scholen
werden op een hoop gedreven en ver-
anderden in heuse onderwijsfabrieken.
Per saldo is het resultaat verschrating
en kwaliteitsverlies.

GroenLinks heeft – in de Tweede Ka-
mer en daarbuiten – de afgelopen ka-
binetsperiode consequent stelling geno-
men tegen al die operaties waarin de
overheid terugtrad zonder een duidelij-
ke opvatting over haar nieuwe rol. Zij
heeft bij elke begroting gepleit voor gro-
tere investeringen in zorg, onderwijs,
welzijn en integratie, en stuitte daarbij
lange tijd op dovemansoren. Hetzelfde
lot waren de voorstellen beschoren om
extra te investeren in het openbaar ver-
voer, hogere milieuambities te realise-
ren en de natuur in Nederland de ruimte
te geven die ze verdient.

De fundamentele vraag is aan de
orde: wat is de politieke agenda van de
komende tien jaar? Gaan we door op de
weg van groeiende ongelijkheden, ver-
onachtzaming van publieke waarden en
ontmanteling van solidariteit? Of gaan
we op zoek naar een nieuwe inspire-
rende agenda met aandacht voor kwa-
liteit, voor duurzaamheid, voor sociale
rechtvaardigheid, voor eigentijdse vor-
men van solidariteit, voor ontspannen
arbeidsverhoudingen en goede zorgre-
gelingen, voor een leefbare en sociale
woonomgeving, voor culturele open-
heid, voor meer democratie?

3. Maatschappelijke verantwoordelijkheid en publieke betrokkenheid

GroenLinks baseert zich op vier fun-
damentele principes: rechtvaardigheid,
duurzaamheid, openheid en interna-
tionale solidariteit. De vertaling van
deze uitgangspunten in concrete voor-
stellen maakt GroenLinks in de Neder-
landse politieke verhoudingen tot een
veranderingsgezinde partij die op veel
terreinen zoekt naar vernieuwing. Die
vernieuwing kan echter niet alleen ge-
dragen worden door de politiek. Over-
heid, bedrijven, middenveld en burgers
spelen hierin ieder hun eigen rol.

Een uitdagende overheid

De politiek en – in haar verlengde – de
overheid moeten hun plaats opnieuw
bepalen. De 'oude' overheid uit de tijd
van de wederopbouw, met het vermo-
gen (en het gezag) om op terreinen
als onderwijs, volkshuisvesting en ge-
zondheidszorg omvangrijke program-
ma's uit te voeren, zo'n overheid is
in een veel minder hiërarchische sa-
menleving ondenkbaar. Natuurlijk is
de overheid nog steeds *primus inter pa-
res*. De overheid maakt wetten en stelt
regels. Maar zowel in de formulering
als in de effectivering daarvan heeft ze
rekening te houden met andere partij-
en in de Nederlandse samenleving. Dat
is een relatief nieuwe rol van de over-
heid, waarvoor de juiste balans, het
juiste zelfbewustzijn en de juiste toon
nog gevonden moeten worden.

Duidelijk is dat die balans zoek is
geraakt tijdens de operatie 'terugtre-
dende overheid'. Dat is vooral een af-
tocht, zonder duidelijk te maken welke
rol de overheid in de nieuwe verhou-
dingen wenst te spelen. Privatisering
werd een dogma. Over het toezicht op
de geprivatiseerde instellingen begon
men pas na te denken toen de eerste
ongelukken zich voordeden.

Naar ons idee is een moderne over-
heid geen afzijdige overheid, maar een
uitdagende: zij bepaalt het speelveld,
de regels van het spel en zij corrigeert
zonodig de (krachts-)verhouding tussen
de spelers. Een overheid die richting
geeft én ruimte biedt voor eigen initia-
tief, sluit aan bij de maatschappelijke
dynamiek. Burgers, organisaties, instel-
lingen en ondernemingen worden uit-
gedaagd om mee te doen. Ze weten dat
er iets op het spel staat, dat hun stem
zwaar weegt, ook al hebben ze niet het
laatste woord.

Het behoort tot het wezen van een
moderne, uitdagende overheid dat zij
harde grenzen trekt op die terreinen
waar particuliere belangen het publieke
belang dreigen te overwoekeren. De
politiek stelt doelen, normen en rand-
voorwaarden; mensen en organisaties
kunnen vervolgens zelf het beste be-
palen hoe ze daarbinnen vorm geven
aan wat zij belangrijk vinden (zie ver-
der het kader 'De overheid van Groen-
Links').

Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Bedrijven dragen niet alleen verant-
woordelijkheid voor hun winstcijfers
en hun aandeelhouders maar ook voor
de omgeving waarin ze produceren,
voor het milieu, voor veiligheid en leef-
baarheid, voor de kwaliteit van hun
producten. De kritische consument ver-
wacht in toenemende mate dat het

bedrijfsleven die verantwoordelijkheid serieus ter hand neemt. De overheid moet zich veel minder vrijblijvend opstellen ten opzichte van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Een eerlijke bedrijfsvoering met respect voor mensen en milieu moet niet langer bijzonder of 'vooruitstrevend' zijn, maar een vanzelfsprekend uitgangspunt voor elke vorm van economische bedrijvigheid. Daarom pleit GroenLinks voor een verplichting aan bedrijven om in het jaarverslag naast de financiële cijfers ook aandacht te besteden aan de sociale, ecologische, ethische en internationale aspecten van de bedrijfsvoering.

Democratisering maatschappelijk middenveld

Een uitdagende overheid kan niet zonder sterke, vertrouwenwekkende maatschappelijke instituties. Die instituties, vaak aangeduid met de term maatschappelijk middenveld, zijn de afgelo-

pen decennia enorm van aanzien veranderd. Ze zijn los gekomen van hun vaak verzuilde oorsprong, geprofessionaliseerd en in meerdere of mindere mate vermarkt.

Met al die ingrijpende veranderingen is één vraag onbeantwoord gebleven: wie bepaalt nu of deze organisaties hun werk goed doen? Vrijwel zonder uitzondering zijn het immers organisaties die zijn opgebouwd met maatschappelijk kapitaal en die sociale doelstellingen moeten realiseren. Soms ontstaan nieuwe vormen van verantwoording afleggen. Ouders krijgen en grijpen de kans om mee te praten op school. Gezondheidszorginstellingen werken met gebruikersraden en overleggen met cliëntenorganisaties. Met dit type initiatieven pogen instellingen niet alleen hun klanten beter te bedienen, ze willen ook verantwoording afleggen. Die ontwikkeling moet verder worden gestimuleerd. Dat kan door elke publiek gefinancierde maatschappelijke voorzie-

ning te verplichten een 'citizen charter' op te stellen – een burgerhandvest waarin de organisatie onder meer vastlegt hoe zij met burgers omgaat, hoe zij zich verantwoordt, hoe de inspraak is gegarandeerd, hoe de kwaliteit wordt gecontroleerd en op welke prestaties burgers mogen rekenen.

Veel veranderingen in de publieke sector hebben de betrokkenheid van mensen de afgelopen jaren eerder verkleind dan vergroot. Schaalvergrotingsprocessen – waarbij het idee is: hoe groter de organisatie, hoe effectiever de klant kan worden bediend – hebben geleid tot organisaties waarin alles draait om kengetallen, outputsturing, productie- en registratiecijfers. Dat moet anders. De organisatie van het publieke domein moet zo zijn, dat mensen hun verantwoordelijkheid kunnen nemen en hun ambities kwijt kunnen, zonder dat ze in een keurslijf van productienormen en efficiency-richtlijnen worden geperst.

De overheid van GroenLinks

De discussie over de terugtrekkende overheid, marktwerking, privatisering en deregulering heeft tot onduidelijkheid geleid over wat in een moderne samenleving de rol van de overheid is, en welke instrumenten de overheid wanneer gebruikt. Het gevolgen daarvan zijn dat veel burgers niet weten wat zij nog van de overheid mogen verwachten en dat de bescherming van collectieve waarden, van het publieke belang, onduidelijk is geregeld. Op sommige terreinen (onderwijs, gezondheidszorg) doden gedetailleerde subsidievoorwaarden het eigen initiatief van mensen die op deze terreinen werkzaam zijn. Op andere terreinen zijn er juist weer te weinig regels en normen (voor milieuvriendelijke producten bijvoorbeeld) waardoor ongewenste ontwikkelingen kunnen voortduren.

Aan die onduidelijke rol van de overheid moet een einde komen. Burgers en organisaties moeten weten wat zij van de overheid mogen verwachten, en binnen welke kaders zij hun eigen verantwoordelijkheden kunnen waarmaken. Hieronder schetsen we de overheid van GroenLinks.

1. Vaststellen basiskwaliteit

De zorg voor onder meer veiligheid, milieu, landschap, onderwijs, welzijn en

gezondheidszorg vertaalt zich in duidelijke normen waar bedrijven, instellingen, organisaties en burgers ten minste aan moeten voldoen. Op veel terreinen is nu onduidelijk wat die normen zijn; op andere terreinen zijn ze te vrijblijvend. Politieke discussie over het overheidsbeleid moet beginnen bij het vaststellen van deze basiskwaliteitsnormen. Met welke middelen een instelling of bedrijf de basisnorm bereikt, kan vaak aan henzelf worden overgelaten.

2. Consequente handhaving

De overheid ziet er op toe dat aan deze basiskwaliteitsnormen wordt voldaan. Handhaving is in Nederland lange tijd onderontwikkeld gebleven. Waar de overheid haar verantwoordelijkheid neemt voor een basiskwaliteit, moet zij ook zorgdragen voor een consequente naleving daarvan.

3. Publieke financiering

Naast het garanderen van een basiskwaliteitsniveau op alle mogelijke terreinen van de samenleving, heeft de politiek nog meer ambities. Denk aan het overschakelen op duurzame energie, of het terugdringen van het aantal voortijdige schoolverlaters. De overheid trekt er geld voor uit, en instellingen verantwoorden zich voor de geleverde prestaties. Dat geldt trouwens ook voor de algemene financiering van bijvoorbeeld het onderwijs of de gezondheidszorg. Tegenover publieke financiering staat een verantwoordingsplicht over wat er met het geld gebeurt. Prestatieafspraken zijn in veel gevallen een goed middel.

4. Regulerende belastingen en heffingen

De overheid stuurt ook door gewenst gedrag te belonen en ongewenste ontwikkelingen extra te belasten. Vooral als er veel 'geadresseerden' zijn, dus als het bijvoorbeeld gaat om het gedrag van automobilisten, zijn belastingen en heffingen een efficiënt sturingsmiddel. Door bijvoorbeeld een kilometerheffing in te voeren die variabel is naar tijd, plaats en milieubelasting ontstaat een mogelijkheid om het mobiliteitsbeleid echt te baseren op het motto 'de vervuiler betaalt'. Lage BTW-tarieven voor reparatiewerk is een ander voorbeeld.

5. Convenanten en 'polderen'

Convenanten zijn een vorm van prestatieafspraken. Convenanten, bijvoorbeeld tussen de overheid en een bepaalde industriesector, kunnen nuttig zijn als overbrugging naar wetgeving. Polderen (overleggen met alle mogelijke betrokkenen en gezamenlijk komen tot een oplossing) gaat wat GroenLinks betreft vooral over *de manier waarop* de door de politiek geformuleerde doelstelling gerealiseerd kan worden.

6. Ruimte voor experimenten

Juist omdat vaak niet op voorhand duidelijk is wat werkt en wat niet werkt, moet de overheid wat GroenLinks betreft veel meer werken met experimenten. Experimenten die in tijd en plaats beperkt zijn, met duidelijke doelstellingen en evaluaties. Dat kunnen experimenten zijn die de politiek initieert, maar ook experimenten van instellingen of groepen burgers.

Betrokken burgers

Betrokken mensen vormen de levenswaarde voor de kwaliteit van de samenleving. Burgers die zich organiseren, zijn essentieel voor het inhoud geven aan een echte democratie. Die burgers zijn er genoeg in Nederland. Velen maken zich druk om hun leefomgeving, ouders helpen op school, één op de tien mensen verleent regelmatig mantelzorg aan familieleden of vrienden, de betrokkenheid bij natuur- en milieuorganisaties is nog steeds groeiende, duizenden gaan de straat op tegen 'zinloos geweld'. Individualisering kan samengaan met engagement, zeker wanneer de overheid ruimte biedt voor onderlinge zorg en maatschappelijke betrokkenheid.

In de afgelopen decennia zijn mondig burgers zich meer en meer publiekelijk gaan manifesteren. Ze engageren zich anders dan vroeger, zoeken vaak tijdelijke verbanden en initiatieven op om zich publiekelijk te uiten. Ze zetten hiervoor ook niet alles opzij, maar proberen hun betrokkenheid te combineren met hun dagelijkse bezigheden. De kunst van een uitdagende overheid is om in te spelen op deze nieuwe vormen van betrokkenheid.

Daarbij kan goed aangesloten worden bij bestaande tradities. Van oudsher kent Nederland een sterke civiele maatschappij, waarbij grote aantallen mensen zich inzetten als vrijwilliger. Nederland kent relatief het grootste aantal non-profitorganisaties van de wereld. De overheid zou dat moeten koesteren.

Zo kan de civiele maatschappij een tegenwicht vormen tegen de marktcultuur die een heel ander beeld van burgers neerzet: als hyperindividualisten die uitsluitend in eigen carrière en bezit investeren. Die vorm van burgerschap vindt GroenLinks niet inspirerend. Mensen willen met elkaar ervaringen delen, willen elkaar opzoeken, met elkaar verbanden aangaan. Dat is niet alleen een sociologische wetmatigheid, maar ook onontbeerlijk voor de kwaliteit van het bestaan. In plaats van aan een cultuur van afzijdigheid werkt GroenLinks liever aan een open cultuur van onderlinge rekenschap die niet, zoals vroeger, gebaseerd is op verplichting maar op wederzijdse nieuwsgierigheid en respect.

4. Een wereld van veranderingen

Nederland verandert en dat stelt de politiek voor nieuwe vragen. De Nederlandse economie is uitgegroeid tot een ken-

nis- en dienstverleningseconomie. Dat betekent niet dat de arbeid ontspannend is: het ziekteverzuim is in sommige sectoren een bijna onbeheersbaar probleem en de WAO functioneert nog steeds als afvalbak. In een samenleving waarin steeds meer draait om arbeid ('werk, werk, werk') en waarin verhoging van de arbeidsproductiviteit per werknemer het hoogste economische streven is, komen andere aspecten van het menselijke bestaan steeds meer onder druk te staan. Een moderne samenleving die rust en ruimte niet weet te waarderen en waarin mensen zich niet kunnen ontspannen, ondermijnt op termijn zichzelf. Mensen moeten ambitie en carrière maken kunnen afwisselen met bijvoorbeeld zorgen en leren, zoals ze ook de dynamiek van de stad moeten kunnen afwisselen met de rust van het open landschap en de stilte van de natuur. Een stresssamenleving is geen aantrekkelijk toekomstbeeld; GroenLinks laat zich inspireren door een meer ontspannen levensfilosofie.

De internationaal georiënteerde informatie- en communicatietechnologie heeft in de moderne samenleving een stille revolutie teweeggebracht. De technologie is steeds verder doorgedrongen in het dagelijks leven van de burger, niet alleen op het werk, maar ook via elektronisch betalen, via nieuwe media, via het internet, via steeds krachtiger computers en gebruiksvriendelijker toepassingsmogelijkheden. De technologie – ooit begonnen als hulpmiddel – is een werkelijkheid op zichzelf geworden, waarin nieuwe (kennis)elites zich profileren, gemeenschappen zich vormen maar waar ook, onherroepelijk, nieuwe uitsluitingsprocessen optreden.

Nederland heeft zich ontwikkeld van een land met een relatief homogene bevolkingssamenstelling tot een multiculturele samenleving. Nederland is in een relatief kort tijdsbestek uitgegroeid tot een immigratieland, met een bevolking die, zeker in de steden, in groeiende omvang van allochtone afkomst is. Maar ook onder 'witte' Nederlanders is sprake van een toenemende verscheidenheid in levensstijlen, in persoonlijke gebruiken en voorkeuren. De uniformiteit waaraan de provo's zich zo'n 35 jaar geleden nog zo ergerden ('het klootjesvolk') heeft plaatsgemaakt voor grote diversiteit. Dat maakt Nederland spannend. We moeten ons het omgaan met culturele verscheidenheid eigen maken, leren verder te kijken dan onze eigen cultuurkring groot is. Tegelijkertijd moeten we ons bezighouden met wat een samenleving die zo divers is, bij elkaar houdt, wat de onderlinge binding

en cohesie is. Welke omgangsvormen zijn gewenst? Waar en wanneer is tolerantie een mooi woord voor onverschilligheid?

Technologische inventiviteit zal de wereld confronteren met nieuwe maakbaarheidsmogelijkheden. Dit keer is het niet de samenleving, maar zijn het de mens zelf en de natuur die we met behulp van gentechnologie en DNA-onderzoek naar onze hand kunnen zetten. De risico's die daarmee gepaard gaan, maken van deze technologische mogelijkheden een urgent politiek-maatschappelijk probleem. GroenLinks pleit in dit opzicht voor de grootste mogelijke voorzichtigheid. Wanneer de risico's van toepassingen van deze technologieën niet bekend zijn of niet in de hand te houden, dan past het voorzorgprincipe: niet alles wat kan, mag ontwikkeld worden.

Kwetsbare wereld

We leven in een wereld die zowel complexer als doorzichtiger wordt. Nieuwsbeelden, films, tv-series, clips en reclames zijn in alle uithoeken van de wereld te zien, musea zijn digitaal te bezoeken, informatie verplaatst zich met de snelheid van het licht over de wereld, overal zijn camera's in de weer om een enorme verscheidenheid aan toeschouwers in de wereld te bedienen.

Het einde van de Koude Oorlog en de opkomst van de informatietechnologie hebben geleid tot een ongekende internationalisering van de economie. Economische beslissingen die steeds meer mensen raken, worden door kleine groepen genomen. Daarbij zijn de belangen van aandeelhouders zwaarder dan die van werknemers, burgers of lokale gemeenschappen.

Internationaal kapitaal onttrekt zich meer en meer aan democratische sturing en verantwoording. Het zoekt zo snel mogelijk een weg naar de hoogste rendementen, zonder dat het zich veel gelegen laat liggen aan de maatschappelijke consequenties: een grote kloof tussen rijke en arme mensen overal op de wereld en een groot aantal conflicthaarden. In nogal wat landen, bijvoorbeeld in de voormalige Sovjet-Unie, hebben dubieuze politici de touwtjes in handen. Zij houden de democratische rechtsstaat buiten de deur. Armoede, oorlogen, ziekten en enorme vluchtelingenstromen blijven internationaal het beeld bepalen.

Deze ontwikkelingen zijn geen natuurverschijnsel maar worden gedragen en gestuurd door internationale instituties en politieke organen, die ruim baan geven aan steeds dezelfde recepten: minder sociale uitgaven, verkleining van de publieke sector, flexi-

bilisering van de arbeid, privatisering van publieke taken. Dat programma wordt versterkt door een overheveling van beslissingen en bevoegdheden van nationale staten naar ondoorzichtige en ondemocratische supranationale instellingen zoals G8, IMF, WTO, OESO en regionale organisaties zoals de EU. De belofte dat globalisering armoede verhelpt is niet waargemaakt. GroenLinks heeft sympathie voor de intenties van de protestbewegingen die zich sinds de wereldhandelsconferentie in Seattle op dit punt aan het formeren zijn. Hoe divers deze bewegingen ook zijn, met hun protest tegen de oneerlijke en ondemocratische wereldordering raken ze de kern van de zaak.

Om wereldwijd echte verandering te realiseren zijn ingrijpende besluiten nodig. Cruciaal is dat het Westen de ontwikkelingslanden van hun economische afhankelijkheid bevrijdt door de schuldenlast kwijt te schelden. Daarnaast zullen internationale organen, zoals de Verenigde Naties, een democratisch tegenwicht moeten vormen om de macht van internationaal kapitaal aan banden te leggen en de ontwikkeling van een democratische rechtsorde te bevorderen. Dat is een moeilijke maar geen onmogelijke opgave. Om de gedachten te bepalen: de omzet van financiële markten in de wereld bedraagt duizenden miljarden euro's per dag. Een kleine belasting van dit flitskapitaal (de zogeheten Tobin-tax) zou jaarlijks honderden miljarden euro's opleveren. Dat is genoeg om de buitenlandse schuld van ontwikkelingslanden in snel tempo substantieel te verminderen.

De grote ongelijkheid in de wereld is de belangrijkste reden voor migratiestromen. Het is een illusie te denken dat migratie kan worden gestopt en dat Europa kan worden omgebouwd tot een onneembaar fort. De migratiestromen wijzen de westerse landen op hun verantwoordelijkheid om meer ontwikkelingskansen te bieden aan arme landen.

Het is navrant om te zien dat Nederland in staat is om de gevolgen van de klimaatverandering door middel van dijkverhogingen en een miljarden kostend waterbeleid aan te pakken, terwijl landen als Bangladesh, Mozambique en Vietnam, die nauwelijks veroorzaker zijn van het broeikas-effect, machteloos staan tegenover de toenemende overstromingen. Deze grote onrechtvaardigheden maken het voor Nederland en andere westerse landen tot een dure plicht om zelf hard te werken aan vermindering van het broeikas-effect en bij te dragen aan de ontwikkeling van arme landen. De

1-procentsnorm voor ontwikkelingssamenwerking is voor GroenLinks een minimale inzet.

Mede door de voortdurende ongelijkheid is de wereld onveilig. Talrijke oorlogen vinden plaats, vooral in ontwikkelingslanden maar recentelijk ook in Europa. De Verenigde Staten werden zeer recent met grootschalig terrorisme geconfronteerd. Mensen bevechten elkaar op grond van geloof, klasse, kleur en etniciteit. Etnische zuiveringen en genocide vragen om ingrijpen van de wereldgemeenschap. Veel conflicten kunnen voorkomen worden door in een eerder stadium als internationale gemeenschap in actie te komen: door bemiddeling en, bovenal, door te zorgen voor goede ontwikkelingsmogelijkheden voor landen.

5. Een nieuwe politieke agenda

De wereld verandert, Nederland verandert, maar het gaat nog steeds om verdelingsvraagstukken: de verdeling van welvaart, van ruimte, van levenskansen en ontplooiingsmogelijkheden. Het gaat nog steeds om het voorkomen van onrecht: het tegengaan dat mensen systematisch uitgesloten worden, dat mensen worden uitgebuit, dat volkeren verhongeren of aan een ziekte als Aids overlijden omdat ze uitgesloten zijn van de geneesmiddelen die in het Westen wel voorhanden zijn. Het gaat nog steeds om de bescherming van wat van waarde is én weerloos: het milieu, de natuur.

Het belang daarvan spreekt voor zich, evenals de uitgesproken standpunten van GroenLinks over deze thema's. Maar politiek gaat om meer. Het draait ook om zaken die zich moeilijk in harde doelstellingen laten vangen, maar die wel van vitaal belang zijn voor een samenleving. Het zou in de politiek ook moeten gaan over wat mensen aan elkaar hebben, over multiculturaliteit, over omgangsvormen op straat, over opvoeding, over duurzame levenswijzen, over de betekenis van zorg, over nieuwe vormen van medezeggenschap, over andere vormen van verantwoording afleggen.

Een nieuwe politieke agenda is nodig. Een agenda waarin kwaliteit van kwantiteit wint, duurzaamheid van kortzichtigheid, zorgvuldigheid van efficiency, openheid van achterkamer-tjes, betrokkenheid van afzijdigheid, en het publieke van het private. Een agenda die durft te kiezen. Kiezen voor een echte vergroening van de economie. Kiezen voor eerlijk verdeelde

welvaart. Kiezen voor een volwaardige publieke sector. Kiezen voor echte gelijkwaardigheid van mensen. Kiezen voor een open blik naar de wereld.

Voor zo'n duurzaam en eerlijk programma staat GroenLinks.

Duurzaam

2.1

Milieu

Voor zijn consumptie gebruikt een Nederlander jaarlijks gemiddeld 4,7 hectare vruchtbare grond, inwoners van India en Ethiopië 0,8 hectare. Eerlijk delen zou betekenen dat elke wereldburger recht heeft op 1,7 hectare. Nederlanders leven dus op een veel te grote ecologische voet. Als de hele wereld zou produceren en consumeren als de westerse landen, dan waren er vier aardes nodig.

Duurzaamheid gaat iedereen aan. De kwaliteit van het dagelijks leven staat of valt met frisse lucht, schoon water, gezond voedsel, veilig op straat kunnen spelen, open ruimte en rust. Het zijn publieke waarden en goederen die zorg en bescherming verdienen. Elke generatie is schatplichtig aan volgende generaties.

In een aantal opzichten is er vooruitgang geboekt. De uitstoot van een groot aantal vervuilende stoffen door de industrie nam, ondanks de groei van de economie, de laatste decennia af. In een enkel geval was die daling zelfs spectaculair (zwaveldioxide). Maar helaas is dat niet de algemene tendens.

We komen de dure plicht van duurzaamheid onvoldoende na. De leefbaarheid gaat achteruit. Nergens is het echt stil, in de stad en in het landelijk gebied is overal herrie. De kwaliteit van de directe leefomgeving verschaalt sluipenderwijs, onder meer doordat auto's zoveel ruimte opeisen en krijgen. Kinderen kunnen niet op straat spelen. Het landelijk gebied wordt stukje bij beetje volgebouwd, waardoor de open ruimte verdwijnt. Opeenvolgende schandalen en crises tonen dat de veiligheid van het voedsel gevaar loopt. Het aantal planten- en diersoorten

loopt nog steeds terug. De voortdurende groei van de economie slokt de geboekte milieuwinst op. De toename van particuliere welvaart ging hand in hand met een verschraving van onze collectieve rijkdom aan natuur en leefbaarheid.

Het hardnekkigste probleem is het broeikaseffect, veroorzaakt door de uitstoot van CO₂. De stijging van CO₂-uitstoot gaat onverminderd door, ondanks alle plannen en beloftes. De rekening hiervan – een stijgende zeespiegel – schuiven we door naar volgende generaties en naar landen die zich hiertegen niet kunnen beschermen.

Nederland loopt niet langer voorop in het milieubeleid. Duurzaamheid is een politiek stiltegebied. Tegelijkertijd is nergens ter wereld de aanhang van milieu- en natuurorganisaties zo groot als in Nederland. De aspiraties van deze burgers worden onvoldoende weerspiegeld in de ambities van het beleid en nog minder in de daadkracht van de politiek.

Technisch is het allang geen probleem meer; huizen met gesloten, zelfvoorzienende energiesystemen, bedrijventerreinen die netto geen CO₂ uitstoten, biologische landbouw, die zonder bestrijdingsmiddelen en kunstmest voor gezond voedsel en een schoon milieu zorgt – het kan allemaal. Alleen komt het niet van de grond, omdat de bestaande economie geen prijskaartje hangt aan milieuschade.

Duurzame economie

GroenLinks wil het fundament leggen voor een duurzame economie, waarmee werkelijk een begin wordt gemaakt met het aflossen van de milieuschuld. Dat betekent een scherpere regulering van de Nederlandse markteconomie ten gunste van mens en milieu. Het gaat om gedurfde keuzen, in het besef dat de exploitatie van het milieu grenzen kent.

De vergroening van de belastingen moet fundamenteel worden opgepakt;

de lasten op milieuvervuiling moeten drastisch omhoog, die op arbeid kunnen dan omlaag. Hogere heffingen op energieverbruik, motorbrandstoffen, grondwater, afval, bestrijdingsmiddelen etc. moeten het verbruik afremmen en alternatieven stimuleren. Deze belastingherziening, samen met een omvangrijk duurzaam investeringsprogramma, helpt Nederland op weg naar een duurzame economie.

We kunnen niet zonder strengere regelgeving. Er moeten basiskwaliteitsnormen komen voor de productie, producten en de inrichting van Nederland. Alleen op die manier zullen milieuvriendelijke technologieën en producten een échte kans krijgen om een markt te veroveren.

Rol burgers

Mensen zullen ook kritischer moeten kijken naar hun consumptiegewoonten. Dat kan worden gestimuleerd door vervuilende consumptie te belasten en alternatieven te belonen. Goede productinformatie is een eerste voorwaarde om kritisch te kunnen zijn. Daarom kunnen producenten niet langer ontkomen aan de verplichting duidelijke informatie te geven over de milieukwaliteit van producten.

De Tweede Kamer heeft in het najaar van 2000 het wetsvoorstel 'duurzaam geproduceerd hout' van GroenLinks aangenomen. Deze wet stelt etikettering van alle houten producten die in Nederland op de markt komen verplicht, zodat de consument weet of het product gemaakt is van hout uit een duurzaam beheerd bos, of juist niet. Zo kan de consument voortaan een bewuste keuze maken. Het stimuleert producenten en verkopers om zoveel mogelijk producten met het merkteken 'duurzaam geproduceerd hout' op de markt te brengen.

Programmapunten

1. Scherpe eisen

- a. Via regelgeving worden er voor productie, producten, gebouwen en vervoermiddelen duurzaamheidseisen (basiskwaliteitsnormen) vastgesteld.
- b. Milieukosten worden in de prijzen van producten en diensten verwerkt.
- c. Producenten zijn verantwoordelijk voor de milieubelasting van hun producten tijdens de gehele levenscyclus, vanaf de grondstofwinning tot en met de afvalstoffen van hun producten.

2. Vergroening

De vergroening van de belastingheffing wordt krachtig ter hand genomen. De verschuiving van lasten van arbeid naar milieu bedraagt minimaal 0,5 procent BBP per jaar. Dat wordt bereikt door onder meer de volgende maatregelen:

- a. De bestaande Regulerende Energie Belasting wordt met name voor elektriciteit verhoogd en gaat ook gelden voor grootverbruikers van fossiele brandstoffen.
- b. Er komen meerdere belastingprijkkels om een duurzame bedrijfsvoering te stimuleren. De Duurzame Ondernemers Aftrek wordt uitgebreid.
- c. De vaste, voor iedereen gelijke, heffing voor riool en zuivering wordt vervangen door een heffing op het gebruik van water.
- d. Er komen heffingen op onder meer oppervlaktedelfstoffen, bestrijdingsmiddelen, afval en verpakkingen.
- e. De hoogte van de afvalstoffenheffing wordt afhankelijk van de aangeboden hoeveelheid afval.

3. Prestatieafspraken en convenanten

- a. De overheid maakt met bedrijfssectoren milieuprestatieafspraken en stelt daar zonedig financiële middelen voor ter beschikking. De afspraken worden vastgelegd in convenan-

ten. Niet naleven leidt tot wet- en regelgeving.

4. Consumenteninformatie

- a. Er komt een Wet op Consumenteninformatie, die voorschrijft dat producten, voedsel inbegrepen, zijn voorzien van informatie over samenstelling, productiewijze, duurzaamheid en energieverbruik.
- b. Jaarlijks rapporteren bedrijven en instellingen over hun milieuprestaties, zodat maatschappelijke beoordeling mogelijk wordt. De verplichting tot milieurapportage wordt vastgelegd in het Burgerlijk Wetboek, aansluitend op de wettelijke verplichting voor bedrijven tot externe verslaglegging.
- c. Er wordt Europees ingezet op een verlaging van het BTW-tarief voor groene producten, zoals die met een milieukeur, van 19 naar 6 procent en zo mogelijk naar 0 procent om duurzame consumptie te stimuleren.
- d. De overheid richt zich op verdere bewustwording van de bevolking van de negatieve gevolgen van de huidige overconsumptie voor milieu, ontwikkelingslanden en dierenwelzijn.

5. Voorbeeldige overheid

- a. De overheid gaat volledig over op gebruik van groene stroom. Voorts ontwikkelt zij een inkoopbeleid dat gericht is op het gebruik van duurzame goederen en biologisch voedsel. Alle nieuwbouw van de overheid zal duurzame bouw zijn.

6. Afval: preventie, hergebruik en statiegeld

- a. Het beleid voor preventie en hergebruik van afval wordt aangescherpt.
- b. De overheid stelt statiegeld verplicht voor alle plastic frisdrankverpakkingen en voert heffingen in op andere drankverpakkingen.

7. Internationaal milieubeleid

- a. Nederland herneemt zijn rol van voorhoedespeler in de EU en komt zijn verplichtingen na in het kader van internationale milieuverdragen zoals het Kyoto-protocol en het Biodiversiteitsverdrag.
- b. Nederland onderkent dat zijn 'mondiale voetafdruk' te groot is en zet een stappenplan uit voor de ontwikkeling van duurzame consumptiepatronen, met als resultaat dat Nederland over 25 jaar gemiddeld niet meer claimt dan een 'eerlijk handelsaandeel'.
- c. Nederland zet zich in het verband van WTO, IMF en Wereldbank in, om aan handel en buitenlandse investeringen milieurandvoorwaarden te verbinden.
- d. De VN-verdragen over milieu en duurzaamheid zijn toetsstenen voor het

internationale handels- en investeringsbeleid.

- e. Wanneer de bescherming van natuur en milieu dat noodzakelijk maakt worden handelsbeperkingen ingevoerd.
- f. Dumping van gevaarlijk afval in het buitenland wordt verboden.
- g. Voor de implementatie van de Europese en Nationale Strategie voor Duurzame Ontwikkeling (NSDO) worden alle gemeenten uitgedaagd en ondersteund een Lokale Strategie voor Duurzame Ontwikkeling op te stellen en uit te voeren.

8. Investeren in kenniseconomie

- a. Nederland heeft de ambitie om meer een kenniseconomie te worden en minder een distributie-economie. Er wordt flink geïnvesteerd in onderzoek, zodat Nederland op meer kennisgebieden een leidende positie gaat innemen. Te denken valt aan kennis op het gebied van milieubeheer, communicatietechnologie, internationaal recht en bergingswerk.

9. Rol ondernemingsraad

- a. Via de ondernemingsraad komt er meer zeggenschap van de werknemers over strategische bedrijfsaangelegenheden, zowel op het terrein van interne milieuzorg als dat van de milieueffecten van productieprocessen en het gebruik en de verwerking van producten.

2.2

Klimaat en energie

Een recente studie van het gezaghebbende Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) toont aan, dat het technisch mogelijk is om de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen de komende twintig jaar terug te brengen tot onder het niveau van 1990. Dat kan door toepassing van technologieën op het gebied van energiebesparing, door over te gaan op elektrische auto's, windenergie, brandstofcellen, en door het afvangen en opslaan van CO₂ in diverse industriële productieprocessen. Als het niet gebeurt, is dat uitsluitend te wijten aan politieke en maatschappelijke onwil.

De verandering van het klimaat heeft grote gevolgen: de zeespiegel stijgt, het klimaat wordt instabieler, grote gebieden verdrogen, ecosystemen verdwijnen en er is zelfs een kleine kans op het stagneren van de warme golfstroom. Vooral ontwikkelingslanden zijn hiervan de dupe, terwijl juist zij weinig hebben bijgedragen aan de oorzaak van de klimaatverandering. Het is een kwestie van rechtvaardigheid dat geïndustrialiseerde landen de verantwoordelijkheid nemen voor de oplossing van het klimaatprobleem.

Nederland hoort binnen Europa tot de landen met de grootste groei in CO₂-uitstoot. In tien jaar is de energieconsumptie van Nederlandse huishoudens – ondanks de besparingsdoelstellingen – met één derde gestegen. Dit vraagt om veel meer ambitie op het terrein van energiebesparing en duurzame energie. Duurzaam energiebeleid vormt de sleutel voor een duurzame economie.

Groene energie

Het gebruik van duurzame energie moet worden gestimuleerd door niet-duurzame energie te belasten met een energieheffing (ecotax), die voor alle verbruikers, dus ook de grootverbruikers, omhoog zal moeten. Liefst in Europees verband, of mogelijk nog internationaler. Maar als Europa het laat afweten, zal Nederland eenzijdig stappen moeten zetten. Nederland kan zich zo tot een voorloper in energiezuinige en schone technologieën ontwikkelen.

De ecotax is een extra prikkel om energie te besparen en te investeren in zuinige apparaten en technologieën. Mensen moeten informatie krijgen over de aard van hun energieverbruik, zodat ze beter in staat zijn om zuinig met energie om te gaan.

Energienormen voor producten

Onvermijdelijk is dat we kritischer met onze apparaten omgaan. Er moeten voor deze producten duidelijke energienormen komen, die met de ontwikkeling van de techniek aangescherpt worden. Aanscherping van de normen is effectiever dan het subsidiëren van energiezuinige producten, wat de overheid nu doet.

Geen import vuile stroom

Stroom uit fossiele brandstoffen kan schoner worden opgewekt. Kolencentrales stoten veel meer CO₂ uit dan aardgascentrales. De inzet van een groot aantal kleinere warmtekrachtcentrales levert een aanzienlijke milieuwinst op. Er moeten daarom hogere eisen gesteld worden aan de energieproductie. Zeker in Europees verband is dat broodnodig, nu de grenzen voor stroom verder opengaan en Nederlandse bedrijven steeds meer vuile stroom uit het buitenland importeren. GroenLinks vindt dat Nederland stroom uit bruinkoolcentrales, kerncentrales en verouderde kolencentrales moet weigeren. In Europees verband moet Nederland zich sterk maken voor opwekkingsnormen die een maximum aan CO₂-uitstoot vastleggen. Ook moet Nederland zich in Europa hard maken voor een afbouwprogramma voor kernenergie. Landen dienen het recht te krijgen import van stroom uit kernenergie te weigeren.

Liberalisering energievoorziening

Sinds de liberalisering van de stroomvoorziening zijn energiebedrijven vooral bezig zoveel mogelijk klanten te werven met zo goedkoop mogelijke stroom. Positief is dat groene stroom relatief goedkoper is geworden, maar energiebedrijven leveren helaas vooral de minst milieuvriendelijke groene stroom uit bijvoorbeeld biomassa. Nieuwe investeringen in warmtekrachtkoppeling, in zonne- en windenergie en energiebesparing blijven uit. Het gebruik van warmtekrachtkoppeling daalt, omdat deze stroomopwekking duurder wordt ten opzichte van de goedkopere importstroom en stroom uit Nederlandse kolencentrales.

GroenLinks heeft zich tegen deze liberaliseringsoperatie verzet, omdat er te weinig waarborgen zijn om milieu en kleinverbruikers te beschermen. Verkoop van netten voor elektriciteits- en gaslevering moet om dezelfde reden worden voorkomen. De netwerken zijn van cruciale betekenis voor een betrouwbare, milieuvriendelijke en toegankelijke leverantie van elektriciteit en gas en moeten daarom in overheids handen blijven.

Programmapunten

1. Broeikasgassen

- De zes procent reductie van CO₂ (gemeten t.o.v. de uitstoot in 1990) die in Bonn is afgesproken, realiseert Nederland geheel in eigen land. Daarbovenop financiert Nederland een substantiële vermindering van de uitstoot van CO₂ buiten de Europese Unie.
- Om wereldwijd een reductie van 80 procent van de broeikasgasemissies te realiseren moet er een systeem van eerlijke verdeling komen in de vorm van verhandelbare emissierechten.

2. Energiebesparing

- Het totale energieverbruik dient in de komende kabinetsperiode met vijf procent te worden verminderd. Dat kan bereikt worden door onder meer:
- Het vaststellen van wettelijke basisnormen voor energieverbruik van apparaten en vervoermiddelen.
 - Het aanscherpen van de Energieprestatienorm voor nieuwbouwwoningen, kantoren en bedrijfspanden, te beginnen tot 0,75 om tijdens de kabinetsperiode te komen tot een norm van 0,70.
 - Nieuw aan te leggen bedrijventerreinen worden door optimale inzet van energiebesparing en duurzame energie 'CO₂-neutraal'.
 - Een stimuleringsregeling voor lokale energiebesparingsprogramma's.

3. Deltaplan Duurzame Energie

- De overheid stelt een Deltaplan Duurzame Energie op, gericht op het realiseren van minstens tien procent duurzame energie in Nederland in 2010. Voor 2006 geldt als tussendoel een aandeel van zes procent duurzame energie. Dat kan onder meer door:
- Een wettelijke verplichting voor leveranciers van energie, inclusief grote bedrijven die zelf energie opwekken, om in 2010 minstens tien procent duurzame energie te leveren; voor nieuwe leveranciers is deze tien procent een eis bij de concessieverlening.
 - Het verlagen van nettarieven voor het transport van zonne- en windenergie.
 - Nieuwbouwwoningen, kantoren en bedrijfspanden te voorzien van zonneboilers en zonnepanelen. Er komt een jaarlijks '50.000-dakenplan' inclusief stimuleringsregeling, om zonnepanelen op daken van woningen te realiseren.
 - In Europees verband de definitie van duurzame energie aan te scherpen. Alleen zonne- en windenergie, en energiewinning uit biomassa, voor-

2.3

Verkeer

zover de productie daarvan een duidelijke positieve milieubalans oplevert, komen in aanmerking voor het predikaat duurzaam.

- e. De aanleg van een megawindmolenpark op minimaal 25 km uit de kust in de Noordzee en op bedrijventerreinen en langs grote autosnelwegen, tenzij deze natuurgebieden doorkruisen.
- f. De oprichting van een overheidsfonds voor investeringen in duurzame energie.

4. Regulerende instrumenten

- a. Er komt een regulerende energieheffing voor grootverbruikers.
- b. De belasting op elektriciteit wordt verhoogd middels een systeem van gedifferentieerde REB (regulerende energiebelasting), waarbij de mate van duurzaamheid (CO₂ etc.) bepalend is voor de hoogte van de heffing.
- c. Kleinschalige toepassing van warmtekrachtkoppeling komt tijdelijk in aanmerking voor een verlaging van de REB, om investeringen te stimuleren.

5. Verplichte etikettering

- a. Stroom in Nederland wordt voorzien van informatie over de aard van opwekking en de herkomst, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen groene (echt duurzame bronnen), grijze (gas, afvalverbranding) en zwarte stroom (steenkool, bruinkool en kernenergie).

6. Kernenergie

- a. De kerncentrale Borssele sluit volgens afspraak per 1 januari 2004. Via een milieudiplomatiek offensief zet Nederland zich in voor beëindiging van kernstroom in Europa en elders in de wereld. Ook Urenco dient onmiddellijk te worden gesloten, omdat hier uranium wordt verrijkt ten behoeve van gebruik in kerncentrales.
- b. Transport van radioactieve stoffen, anders dan voor medische doeleinden, wordt verboden.

7. Import van stroom

- a. Nederland bepleit milieukwaliteitseisen voor stroomopwekking in Europa.
- b. Nederland verbindt milieurandvoorwaarden aan de import van stroom, zodat vuile stroom en kernstroom worden geweerd.

De economische schade van files wordt geraamd op 0,75 miljard euro (1,7 miljard gulden) per jaar. Daar is veel over te doen. Maar er zijn meer cijfers: de kosten van verkeersonveiligheid bedragen jaarlijks 5,5 miljard euro (12,7 miljard gulden) en bij ongewijzigd beleid neemt de CO₂-uitstoot van verkeer en vervoer tussen 1995 en 2030 met zo'n 75 procent toe.

Mobiliteit is eigen aan mensen. Maar dat betekent niet dat we de mobiliteit op haar beloop kunnen laten. Onze drang tot gemotoriseerde mobiliteit leidt tot een groeiende schaarste aan rust, ruimte en veiligheid. Automobilititeit is de grootste veroorzaker van geluidsoverlast en trekt – ondanks alle technologische verbeteringen – een zware wissel op het milieu. Het gemotoriseerde verkeer en vervoer is één van de hoofdleveranciers van broeikasgassen. Mobiliteit is daardoor bij uitstek een terrein waar individuele genoegens op gespannen voet staan met collectieve waarden.

Mobiliteit binnen grenzen

GroenLinks vindt dat leefbaarheid, veiligheid en milieu de grenzen aangeven waarbinnen de gemotoriseerde mobiliteit vorm moet krijgen. Keuzen zijn onontkoombaar. Er is immers geen investeringsprogramma denkbaar dat aan alle mobiliteitsbehoeften tegemoet kan komen.

Het Paarse kabinet is afgestapt van het ontmoedigingsbeleid voor de auto. Dat zou toch niet werken. Een voorbarige conclusie. Van een afgewogen, creatief en serieus beleid is immers nooit sprake geweest. Kansen bleven daardoor onbenut. Want er is veel meer mogelijk dan ons wordt voorgespiegeld.

De vervuiler betaalt

Daartoe moeten wel de kansen worden gegrepen. Hoewel zeventig procent van de verplaatsingen in Nederland korter is dan zeven kilometer, pakt slechts een kwart van de mensen de fiets. Hier is enorme winst te boeken. Milieuvriendelijk mobiliteitsbeleid betekent het stimuleren van lightrail, intensief streekvervoer, intelligente vormen van infrastructuur, het stimuleren van mensen om dichterbij hun werk te gaan wonen.

De kern van het mobiliteitsbeleid

moet zijn dat op zo kort mogelijke termijn alle externe kosten van mobiliteit in de prijs van de mobiliteit worden doorberekend. Dat kan door een kilometerheffing in te voeren, waarbij de rekening varieert afhankelijk van de plaats, de tijd en de milieuvuiling (hoe groener de auto, hoe minder hij kost). Dit systeem van gedifferentieerde kilometerheffing moet in de volgende kabinetsperiode worden ingevoerd, te beginnen met de transportsector. Het spreekt voor zich dat de opbrengsten van dit beprijzingsstelsel niet naar de aanleg van nieuwe wegen gaan.

Het is ook niet verstandig om de vaste belasting op de auto geheel af te schaffen. Immers, niet alleen het rijden, maar ook het hebben van een auto heeft een milieuprijs (grondstoffen, ruimtegebruik).

Verhandelbare mobiliteitsrechten

Mobiliteit is in hoge mate een verdelingsvraagstuk. Immers, de omvang van de gemotoriseerde mobiliteit maakt het tot een probleem. De meest vergaande (maar wel effectieve!) methode om hier iets aan te doen is het invoeren van verhandelbare mobiliteitsrechten. De totale hoeveelheid realiseerbare gemotoriseerde mobiliteit wordt hierbij verdeeld over de gebruikers, die hun rechten zelf kunnen gebruiken of verkopen. Zo'n aanpak lijkt nog ver weg, zeker nu er een begin wordt gemaakt met een regulerende beprijzing van (auto)mobiliteit. Maar mocht die aanpak te weinig zoden aan de dijk zetten, dan lijkt een discussie over mobiliteitsrechten onvermijdelijk.

Beter openbaar vervoer

Er is een kwaliteitsimpuls nodig voor het openbaar vervoer. De eerste prioriteit is het verbeteren en uitbreiden van de huidige infrastructuur van de spoorwegen en het intensiveren en vergroten van het stadsgewestelijk openbaar vervoer. Daar is de meeste winst te boeken. Groei van de mobiliteit in Nederland moet vooral worden opgevangen door groei van de capaciteit van het openbaar vervoer. Een goed en efficiënt openbaar vervoer is beter voor leefbaarheid, veiligheid en milieu dan massaal – geïndividualiseerd – autogebruik.

Nederland Distributieland exit

Het uitbreiden van wegen is slecht voor leefbaarheid en milieu en trekt slechts nieuw autoverkeer aan. Waar mogelijk moeten bestaande uitbreidingsplannen voor wegen worden geschrapt. Hierdoor komen financiële middelen vrij voor investeringen in het openbaar vervoer.

We moeten afscheid nemen van Nederland Distributieland. We kunnen niet doorgaan met het doorvoeren van bulkgoederen over de weg. Dat moet substantieel verminderd worden. In plaats daarvan moet er extra geïnvesteerd worden in een verdere verschuiving naar vervoer over water en door buizen. Zeker de ontwikkelingen in het transport over water zijn stormachtig; de infrastructuur ligt er al. Daar kan geen weg tegenop.

Schiphol

Vliegen is niet alleen extreem verontreinigend, maar ook veel te goedkoop. De maatschappelijke en milieukosten worden niet doorberekend in de prijs van het vliegen. Zolang het in internationaal verband niet lukt om BTW op vliegtickets te heffen en accijnzen op kerosine in te voeren, zal er een heffing moeten komen op stoelen van vliegtuigen die in Nederland opstijgen. Die heffing moet vooral korte vluchten onaanvaardbaar maken. Schiphol zal bovendien strikt worden gehouden aan milieunormen die een werkelijke vertaling zijn van de Planologische Kernbeslissing van 1995.

Programmapunten

1. Prijs- en belastingbeleid

- a. De komende kabinetsperiode wordt een naar plaats, tijd, soort auto en brandstofgebruik gedifferentieerde kilometerheffing ingevoerd. Voor het vrachtvervoer wordt deze heffing zo snel mogelijk ingevoerd, daarna gaat deze heffing ook voor het personenverkeer gelden.
- b. De accijnsvrijstelling voor dieselgebruik in de binnenvaart en de landbouw wordt afgeschaft.
- c. Om te voorkomen dat gemeenten elkaar beconcurreren met parkeertarieven en parkeernormen komt er een landelijke Parkeerwet met duidelijke spelregels.
- d. Belastingvoordelen voor de lease-auto worden afgeschaft.
- e. Het gebruik van een deelauto wordt fiscaal bevorderd.

2. Infrastructuur

- a. Waar mogelijk wordt geplande weginfrastructuur geschrapt. In het oog springende voorbeelden zijn: de plannen om de A6 en de A9 te verbinden, die een ernstige bedreiging vormen voor het natuurgebied rondom het Naardermeer, de A4 Midden Delfland

- en de geplande A73 op de oostelijke Maasoever in Limburg. Er komt geen IJzeren Rijn over het historische tracé door Noord-Brabant en Limburg.
- b. Er wordt afgezien van het verbreden van snelwegen met extra rijstroken, behoudens voor die plaatsen waar vanuit het oogpunt van milieu, landschap of leefbaarheid een aantoonbare winst te boeken is.
- c. De bestaande infrastructuur van de spoorwegen wordt zodanig verbeterd, dat frequentie, betrouwbaarheid en capaciteit van het treinverkeer aanmerkelijk worden vergroot. Het Rondje Randstad komt tot stand door verbetering van de bestaande spoorinfrastructuur en er wordt een snellere intercityverbinding met het noorden gerealiseerd.
- d. Er komen extra middelen voor infrastructuur voor het stadsgewestelijk openbaar vervoer in regio's en steden, o.a. voor de aanleg van vrije busbanen en lightrailssystemen.
- e. Er komt extra geld voor de aanleg van (snel-)fietspaden en voor de uitbreiding en modernisering van fietsenstallingen en fietsparkeervoorzieningen.
- f. Een waterweg-investeringsprogramma moet de groei van het vrachtvervoer over water verder stimuleren.
- g. Er komt een investeringsprogramma voor nieuwe systemen van ondergronds transport en stadsdistributie.

- h. Bij belangrijke politieke beslissingen over grote infrastructurele projecten worden diverse organisaties in staat gesteld hun alternatieven uit te werken en door te rekenen, zodat de politiek haar keuzen beter kan maken.
- i. De weginfrastructuur op en rond Schiphol en andere vliegvelden wordt niet uitgebreid.

3. Milieunormen

- a. Er komen milieunormen voor het treinverkeer en de binnenscheepvaart, die de aanschaf van milieuvriendelijk materieel moeten stimuleren en de emissie van CO₂-uitstoot aan banden leggen.
- b. Voor alle vervoer komen emissievoorwaarden, zodat het verkeer en vervoer bij gaan dragen aan het verminderen van broeikasgassen.

4. Openbaar vervoer

- a. De overheid is en blijft verantwoordelijk voor de kwaliteit, betaalbaarheid en toegankelijkheid van het openbaar vervoer.
- b. De NS is een publieke voorziening. De overheid stelt eisen aan de capaciteit en intensiteit van het treinverkeer. Met de NS wordt daar een prestatiecontract over afgesloten.
- c. De mogelijkheden voor het gebruik van de fiets in combinatie met het reizen per bus of trein worden vergroot; het meenemen van de vouwfiets in

- het openbaar vervoer blijft gratis.
- d. De positie van de reiziger en reizigersorganisaties wordt versterkt. De NS moet door de overheid en door reizigers aansprakelijk kunnen worden gesteld voor ondermaats vervoer.
 - e. Er komt geen verdere concurrentie op het spoor voor het personenvervoer.
 - f. Het aandelenpakket van de NS blijft in handen van de staat.
 - g. Openbaarvervoerbedrijven mogen geen winstoogmerk dragen: voorzieningen om te investeren in personeel, materieel en infrastructuur kunnen in de gewone begroting worden opgenomen.
 - h. Daar waar geen aparte busstrook is, worden vluchtstroken opengesteld voor openbaar busvervoer.
 - i. Er komt een onafhankelijke toezichthouder voor het openbaar vervoer, die rechtstreeks rapporteert aan het parlement en toeziet op de vraag of de kwaliteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid van het openbaar vervoer voldoende gegarandeerd blijft.
 - j. De Wet Personenvervoer 2000 wordt zodanig aangepast dat er garanties worden ingebouwd die recht doen aan de sociale functie van het lokale en regionale openbaar vervoer. Het opheffen van lijnen door de te strenge norm voor de kostendekkingsgraad moet worden gestopt door deze norm te versoepelen.
 - k. Zolang en voorzover het gewone openbaar vervoer niet zelfstandig te gebruiken is, moet het speciale vervoer voor gehandicapten en ouderen bereikbaar en betaalbaar zijn. De prijzen mogen niet hoger zijn dan die van het reguliere vervoer, de wachttijden moeten korter.
 - l. In de aanbesteding van openbaar vervoertrajecten is toegankelijkheid voor gehandicapten een belangrijk criterium. Er komt een investeringsprogramma voor de aanpassing van het openbaar vervoer aan gehandicapten.

5. Snelheidsreductie en veiligheidsbevordering

- a. De maximumsnelheid op snelwegen wordt teruggebracht tot honderd km per uur.
- b. Voor filegevoelige trajecten geldt in de spits een maximumsnelheid van zeventig kilometer per uur.
- c. In woonwijken wordt de snelheid beperkt tot dertig km per uur, het programma Duurzaam Veilig wordt daartoe geïntensiveerd.
- d. Gemeentelijke wegen worden uitgerust met een systeem dat automatische begrenzing van de snelheid mogelijk maakt. Voor personenauto's komt er een regeling waarin de aan-

- schaf van een snelheidsbegrenzer wordt 'terugverdiend' door een lagere motorrijtuigenbelasting.
- e. Er komt een uitbreiding van het inhaalverbod voor vrachtwagens.
 - f. Er komt een (straf)puntensysteem voor rijbewijshouders, waardoor herhaalde overtredingen als consequentie hebben dat het rijbewijs (tijdelijk) wordt ingetrokken.
 - g. Grootschalige transporten van gevaarlijke stoffen per spoor worden verboden.

6. Rust

- a. Stedelijke gebieden worden gestimuleerd om een vaste autovrije zondag in de maand uit te roepen.
- b. Gemeenten krijgen in het kader van de Wegen- en Verkeerwet meer mogelijkheden om straten en stadsdelen tijdelijk af te sluiten voor verkeer.
- c. Voor natuurgebieden gaan, net als bij woongebieden, strenge geluidsnormen gelden. De geluidsnormen voor bestaande infrastructuur worden strenger.

7. Duurzame investeringen

- a. Nederland zet zich in voor een Europees vervoersbeleid met als inzet transportpreventie. Dit beleid dient door betere beprijzing de groei van goederenstromen door Nederland en Europa te reduceren. Niet alle goederen voor heel Europa hoeven via Nederland vervoerd te worden. Nederland dient te investeren in de omschakeling van distributieland naar kennisland.

8. Luchtvaart en Schiphol

- a. Het vliegverkeer wordt verplicht te voldoen aan strenge emissie- en geluidsvoorschriften, waardoor de meest vervuilende en lawaai producerende vliegtuigen kunnen worden geweerd.
- b. Schiphol zal strikt gehouden worden aan milieunormen die een gelijkwaardige vertaling zijn van de Planologische Kernbeslissing 1995. Er worden geen extra landingsbanen aangelegd.
- c. Nederland maakt zich in Europees verband sterk voor een heffing van BTW op vliegtickets en accijnzen op kerosine. Zolang internationale afspraken daarover uitblijven, komt er een heffing op stoelen van vliegtuigen die in Nederland opstijgen.
- d. Binnenlandse vluchten worden niet langer toegestaan, voor reizigers bestaan er voldoende alternatieven.
- e. Voor afhandeling en verdeling van vliegverkeer moeten er Europese afspraken worden gemaakt en dienen vliegvelden in Noordwest-Europa samenwerkingsverbanden aan te gaan.

- f. Schiphol wordt niet geprivatiseerd. Alle aandelen blijven in handen van de overheid.
- g. Er komt een verbod op reclamevluchten.
- h. Nederland wordt optimaal aangesloten op het Europese netwerk van hogesnelheidslijnen om een volwaardig alternatief te bieden voor korte vluchten.
- i. De ontwikkeling en het gebruik van luchtschepen voor personen en goederenvervoer worden gestimuleerd, vooral ter vervanging van vliegtuigen.

2.4

Ruimtelijke inrichting

In 1999 werd zo'n 1600 hectare aan bedrijfs-terreinen uitgegeven. Ruim honderd hectare méér dan het jaar ervoor: een verschil van zo'n 150 voetbalvelden. Dat is een groei die nu al jaren aanhoudt. Een gemeente die mee wil tellen heeft bedrijfsterreinen in de aanbidding. Liefst ruimer en goedkoper dan andere gemeenten. In het volgepropte Nederland wordt nergens zo met ruimte geknoeid als op bedrijfsterreinen. En dan zwijgen we nog maar over de lelijkheid ervan.

Het aanzien van ons land is er de laatste jaren niet fraaier op geworden. Nieuwe wegen, bedrijfsgebouwen die als schoenendozen in een weiland worden gedumpt, oprukkende woonwijken. De ruimteclaims zijn zo groot, dat we met gemak een extra provincie ter grootte van Zuid-Holland kunnen volbouwen. Dat is niet wat we willen.

In een duurzaam ruimtelijk-orderingsbeleid wordt het water het nieuwe ordenende principe, en krijgt water de ruimte die het de komende eeuw nodig heeft. Tegelijkertijd zullen we alle denkracht en verbeelding nodig hebben om esthetische en landschap-pelijke cultuurwaarden te combineren met recreatie, natuurontwikkeling, agrarische bedrijvigheid en – als onderdeel van een afgewogen visie – bewoning.

De Vijfde Nota had een impuls moeten geven aan een heel andere manier van denken over het Nederlandse landschap. Doordat deze nota echter nauwelijks keuzes maakt, is de kans groot dat de verrommeling van het landschap onverminderd door gaat.

Bestuurlijke uitdaging

Het is aan de landelijke overheid om er consequent op toe te zien dat publieke waarden als rust en stilte, ruimte voor milieu en natuur, en de cultuurhistorische betekenis van landschappen, in de ruimtelijke inrichting van Nederland tot hun recht komen. Dat kan niet worden overgelaten aan projectontwikkelaars en grote financiële consortia, die nu eenmaal geen natuurlijk belang hebben bij deze publieke waarden. De kunst van de komende jaren zal zijn om een bestuurlijk proces op gang te brengen, waarbij enerzijds belanghebbenden worden verleid om in onderling overleg met creatieve en stimulerende plannen te komen, en waarbij ander-

zijds hogere overheden waken over de kwaliteit van deze plannen.

De ruimtelijke inrichting van Nederland is bij uitstek een terrein waar een politiek van publieke betrokkenheid mensen kan mobiliseren. De politiek benoemt de publieke waarden die in het geding zijn en burgers, hun organisaties en gemeentelijke overheden geven aan hoe zij daaraan ruimtelijke invulling willen geven. De overheid, met de provincie in een vooraanstaande rol, toetst of in de uitkomst van dat proces voldoende recht is gedaan aan waarden die bescherming behoeven. Alleen zo kan voorkomen worden dat bijvoorbeeld gemeenten los van elkaar industrieterreinen blijven aanleggen.

Het rijk vraagt aan gemeenten en regio's om gezamenlijk streek- en structuurplannen op te stellen. De rijksoverheid toetst deze plannen aan het nationale ruimtelijke beleid en stelt voor de uitvoering daarvan een investeringsfonds ter beschikking. Het handhaven van deze structuurplannen krijgt een grote prioriteit.

Openruimteheffing

Om tot een evenwichtige inrichting van Nederland te komen is het onvermijdelijk dat publieke waarden die in de gangbare economie niet in geld worden uitgedrukt, worden voorzien van een prijskaartje. Daarom pleit GroenLinks voor een openruimteheffing op de verkoop van 'groene grond', waardoor bouwen in het buitenstedelijke gebied niet langer goedkoper is dan binnenstedelijk bouwen.

GroenLinks is voorstander van compacte steden en een vitaal platteland. Groei van de steden moet zoveel mogelijk binnen de bestaande grenzen plaatsvinden; om die reden moeten er zo snel mogelijk harde rode contouren om de bestaande bebouwde gebieden getrokken worden. Gecombineerd met een openruimteheffing leiden die tot binnenstedelijke innovatie. Multifunctioneel ruimtegebruik, nieuwe combinaties van wonen en werken, intelligente vormen van herstructureren van woongebieden, creatieve architectuur en vernieuwend bouwen (bijvoorbeeld de overkapping van infrastructuur) vormen de intellectuele en politieke opgave voor de komende jaren.

We moeten anders naar Nederland gaan kijken: strenger (zo gauw de logica van de verrommeling zich weer opdringt) maar ook gedurfd en creatief om nieuwe kwaliteiten te realiseren.

Programmapunten

1. Intensief ruimtegebruik en openruimteheffing

- a. Er komt een openruimteheffing van een dusdanige omvang dat het bouwen in de open ruimte niet langer goedkoper is dan bouwen in het stedelijk gebied.
- b. Regelgeving die 'inbreiding' onnodig bemoeilijkt, wordt versoepeld; creatieve inbreiding wordt financieel gestimuleerd.
- c. De financieringssysteem van het Gemeentefonds wordt zo gewijzigd dat er niet langer een bonus staat op uitbreiden.
- d. Er wordt onderzocht of de grondslag voor de Onroerende Zaak Belasting (OZB) kan worden verschoven van economische marktwaarde van de woningen naar een heffing op het grondgebruik (grondgebruiksheffing). Het doel van de lokale belasting moet zijn, dat intensiever gebruik wordt gemaakt van de bebouwde ruimte zoals op industrieterreinen.
- e. Er komen strenge ruimtegebruiksnormen voor bedrijfsterreinen. Het welstandsregime voor bedrijfsterreinen wordt aangescherpt. Om intensief ruimtegebruik te bevorderen, beslissen provincies voortaan over aanleg en uitbreiding van bedrijfsterreinen.
- f. Mogelijkheden om planschade te verhalen worden gelimiteerd.
- g. Nieuwe bedrijfsterreinen worden slechts ontwikkeld als ze goed ontsloten zijn door openbaar vervoer.
- h. Parkeren, goedertransport en verkeer vinden steeds meer ondergronds plaats.

2. Rode contouren

- a. Gemeenten moeten vóór 2004 rode contouren trekken, die de grens aangeven voor het stedelijk gebied. Daarbuiten wordt niet gebouwd. De rode contouren gelden voor een periode van tien jaar. Tot aan het vaststellen van de rode contouren komt er een moratorium voor nieuwe uitbreidingen. De rode contouren worden door de gemeenten voorbereid, waarna de provincie ze na overleg met de gemeenten vaststelt. Hierbij hanteert de provincie de door het Rijk opgelegde criteria. Met deze criteria is er op rijksniveau een toets van de rode contouren mogelijk. Voor het gebied tussen de rode en groene contouren in wordt gelijktijdig een plan opgesteld en vastgelegd door de provincie.
- b. De rijksoverheid toetst gemeentelijke contouren op duidelijke criteria, om

Landbouw en voedselveiligheid

Sinds 1980 is het aantal boerenbedrijven afgenomen van 145 duizend naar zo'n 93 duizend nu. De laatste jaren haken jaarlijks zo'n vierduizend boeren af. Het zijn vooral de minder grote boerenbedrijven die verdwijnen. Als die bedrijven geen nieuwe perspectieven krijgen, zal het platteland meer en meer door megabedrijven worden bepaald. Terwijl juist de kleinere bedrijven en belangrijke rol kunnen spelen in het behoud van gebieden met een hoge natuurwaarde of met een belangrijke cultuurhistorische betekenis.

Landbouwgebieden hebben een onmisbare functie in het bieden van rust, ruimte en duisternis voor mens en natuur. Helaas zijn die publieke goederen de afgelopen decennia naar de achtergrond verdrongen. In de ontwikkeling van de agrarische sector zijn ze ondergeschikt gemaakt aan productieficiëntie en exportcijfers. GroenLinks wil het landbouwbeleid daarom radicaal wijzigen.

Trendbreuk onvermijdelijk

Ook de recente crises rond de varkenspest, BSE en MKZ hebben aangetoond dat een trendbreuk onvermijdelijk is. Niet alleen dieren en de natuur lijden onder de huidige productiewijze, ook de boeren zelf delven het onderspit. In de wedren om zo goedkoop mogelijke producten te leveren, moeten steeds meer boeren afhaken. En steeds vaker zijn projectontwikkelaars de gretige afnemers van het vrijkomende boerenland.

GroenLinks wil voorkomen dat het landelijk gebied verder verstedelijkt en bepaald wordt door agrarische megabedrijven. Dat kan alleen door agrariërs nieuwe kansen te bieden, mede gebaseerd op de vele duurzame initiatieven binnen de landbouwsector zelf.

Boeren die milieu- en diervriendelijke productie weten te combineren met streekeigen producten, zorgboerderijen, verkoop vanaf de boerderij en agro-toerisme, moeten volop de ruimte krijgen. En door hervorming van het Europese landbouwbeleid kan agrarisch natuurbeheer uitgroeien tot een tweede economische pijler onder veel boerenbedrijven.

te voorkomen dat elke gemeente zich voor de zekerheid aan ruimte rijk rekent.

- c. De provincie, als eerst aangewezen overheid, en de rijksoverheid moeten streng toezien of gemeenten voldoende werk maken van de noodzaak om tot intensivering van hun ruimtegebruik over te gaan.

3. Nationale landschappen, ruimte voor water

- a. Er worden twintig nationale landschappen aangewezen, waaromheen groene contouren worden getrokken, waarbinnen niet mag worden gebouwd (zie ook paragraaf 2.6).
- b. Rondom stedelijke gebieden worden groene en blauwe mallen aangelegd: tot in de stad doorlopende groene landschappen en waterpartijen.
- c. Er komen gemeentelijke en provinciale waterplannen, waarin wordt aangegeven hoe water meer ruimte krijgt in Nederland.
- d. In de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening wordt een verplichte watoets verankerd (zie ook paragraaf 2.6).

4. Regionale plannen

- a. Er komen regionale streek- en structuurplannen, waarin samenwerkende gemeenten dwingende afspraken met elkaar maken. De nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening biedt daarvoor bestuurlijke instrumenten, waarbij de provincie, en op de achtergrond de landelijke overheid, corrigerende bevoegdheden moeten krijgen.

5. Leefbaar platteland

- a. Creatieve combinaties van functies en voorzieningen, en het instandhouden en verbeteren van de bereikbaarheid door openbaar vervoer, moeten verschraving van de leefmilieus in plattelandsgemeentes voorkomen. Belangrijk is dat de dagelijkse voorzieningen bereikbaar blijven.

6. Handhaven

- a. Er komt een actief toezicht op het handhaven van de nieuwe normen en contouren in de ruimtelijke ordening. De Inspectie wordt daartoe financieel in staat gesteld.

7. Het Groene Hart

- a. Er komt een speciaal streekplan voor het hele Groene Hart, waarin gemeenten en provincies op basis van de huidige bebouwing binnen harde contouren afspraken maken. Het plan wordt bewaakt door een in te stellen Groene Hart Ruimte-autoriteit.

8. Tweede Maasvlakte en zeehavenbeleid

- a. Er komt geen tweede Maasvlakte. Mocht de regio Rotterdam dit plan toch doorzetten, dan draagt de rijksoverheid niet bij in de kosten.
- b. Er komt een Lage Landen Havenorgaan, waarin de havens van Antwerpen, Zeebrugge, Vlissingen, Rotterdam, Amsterdam en Delfzijl-Eemshaven onderlinge concurrentie inruilen voor doelmatige samenwerking.
- c. Nederland zet zich in voor een Europees zeehavenbeleid, dat goederenstromen beter coördineert, de kosten van infrastructuur toerekent aan gebruikers en een einde maakt aan staatssteun.

Biologische landbouw

GroenLinks bepleit een ecologisch gemoderniseerde voedselproductie die aansluit bij de natuurlijke omgeving. Een voedselproductie waarbij dieren niet slechts als productiemiddelen worden gezien, maar waarbij ze worden gerespecteerd in hun eigenwaarde. En waar in plaats van het wereldwijd slepen met dieren, veevoer en agrarische producten, regionale kringlopen het ordenende principe vormen.

De biologische landbouw, het boebeeld van een natuurlijke productiewijze, moet fors gestimuleerd worden, met als streven een aandeel van twintig procent in 2010 (nu is één procent van de landbouw biologisch). Ook voor de periode daarna zet GroenLinks in op een gestage groei. Voor boeren die omschakelen is een premie voor de eerste jaren dat zij biologisch produceren onmisbaar. Biologische bedrijven moeten bovendien fiscaal bevoordeeld worden. Producten met een EKO-keurmerk worden vrijgesteld van BTW.

GroenLinks wil boeren en tuinders stimuleren om de noodzakelijke omslag te maken. Dat kan door voorlopers te belonen. Bijvoorbeeld door een systeem van Duurzame Ondernemers Punten (DOP), waarbij agrariërs punten kunnen verdienen voor onder andere laag gebruik van bestrijdingsmiddelen, diervriendelijke huisvesting en laag energieverbruik. Goede scores vertalen zich in financiële voordelen. Daarnaast komen er heffingen op milieubelastende grondstoffen.

Eerlijke producten vragen eerlijke prijzen. Er komt daarom een consumentenheffing op niet-duurzaam geproduceerde waren, te beginnen op vlees. De opbrengsten komen ten goede aan het goedkoper maken van biologisch vlees.

Aanscherpen minimumnormen

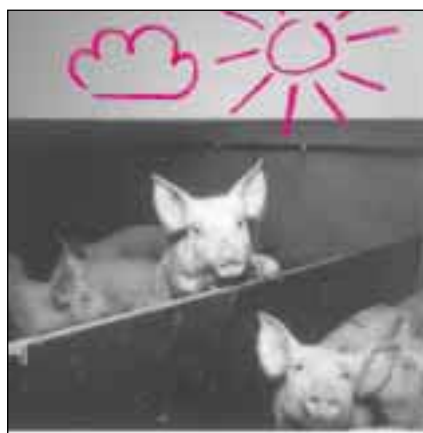
Gaandeweg wil GroenLinks de minimumnormen voor dierenwelzijn fors aanscherpen, liefst in Europees verband. Kippen en varkens krijgen een ruime behuizing met stro en een uitloop naar buiten, zodat zij weer kunnen fladderen en wroeten. En koeien horen in de wei.

Ook is aanscherping van de milieunormen noodzakelijk. De afgelopen twintig jaar heeft de landbouwsector de milieudruk weliswaar weten te verminderen met ruim twintig procent maar veel plantensoorten en weidewegs worden nog steeds bedreigd in hun voortbestaan. De akkerbouw zal daarom de afhankelijkheid van bestrijdingsmiddelen drastisch moeten terugdringen, net zoals de glastuinbouw die van aardgas.

Ook de veehouderij zal aan strengere milieunormen moeten voldoen. Een verdere krimp van met name de intensieve veehouderij is niet te voorkomen. Die sector moet af van zijn sterk doorgevoerde specialisatie, zoals biggen fokken en kalveren vetmesten voor heel Europa. Dat leidt tot transport van levend vee over grote afstanden met oncontroleerbare ziekteverspreiding en dierenleed als gevolg.

Europese Unie en WTO

Nederland en de Europese Unie moeten een halt toeroepen aan de doorgaande liberalisering van de markt van agrarische producten. De agrarische productie is zo nauw verweven met gezondheid, voedselzekerheid, dierenwelzijn, milieu, landschap en waterbeheer

dat de wetten van de (wereld)markt geen vrij spel mogen krijgen.

Zo moet Europa zich de genetische manipulatie in de voedselvoorziening niet laten opdringen. De langetermijnsrisico's voor milieu en gezondheid zijn onbekend. Bovendien bestaan er voldoende alternatieven voor de, overigens discutabele, claims dat milieu, gezondheid en wereldvoedselvoorziening gebaat zijn bij de nieuwe techniek.

Programmapunten

1. Veilig voedsel

- Het gebruik van diermeel, groeibevorderaars en antibiotica in veevoer wordt verboden. Er komt een positieflijst met stoffen die wél toegevoegd mogen worden aan diervoer.
- Er wordt een diepgaand onderzoek ingesteld naar de mogelijkheden om zonder risico's diermeel in veevoer voor varkens en pluimvee wel toe te staan. Voorwaarde is dat kannibalisme wordt voorkomen. Dit onderzoek

is van belang, omdat het verbod op verwerking van diermeel leidt tot verbranding van hoogwaardige eiwitten, overbevissing, extra verwerking van genetisch gemanipuleerde soja in het veevoer en gebrekverschijnselen bij dieren.

- Er komt een aanscherping van residu-normen van bestrijdingsmiddelen.
- De Nederlandse en de Europese Voedsel Autoriteit (NVA, EVA) krijgen als onafhankelijke instellingen voldoende financiële armslag voor hun toezichhoudende taken. De eindverantwoordelijkheid blijft bij de politiek.
- Genetische manipulatie in de voedselvoorziening wordt verboden, zowel bij planten als dieren.
- Levensmiddelen waarin ggo's (genetisch gemanipuleerde organismen) zijn verwerkt worden van de Europese markt geweerd. Om te beginnen wordt de Europese richtlijn voor etikettering aangescherpt, moeten ook vleesproducten voldoen aan de verplichte etikettering en staat de overheid garant voor een ggo-vrije keten.

2. Preventie dierziektes

- Het verhogen van de weerstand van de veestapel krijgt prioriteit.
- De totale duur en afstand van transport van levend vee wordt beperkt (zie programmapunt 6b).
- Er komt een einde aan het Europese non-vaccinatiebeleid voor dierziektes als de varkenspest en mond – en klauwzeer (MKZ).
- Agrarische ondernemers worden verplicht zich te verzekeren tegen calamiteiten zoals oogst- en waterschade en uitbraken van MKZ en varkenspest.

3. Biologische landbouw

- Het beleid is erop gericht dat twintig procent van het agrarisch areaal in 2010 uit biologische landbouw bestaat.
- Producten die omschakelen naar biologische voedselproductie krijgen de eerste jaren compensatie voor inkomstenderving. Er komt een garantiefonds speciaal voor de kapitaalintensieve bedrijven die omschakelen.
- Biologische producenten worden fiscaal bevoordeeld (o.a. door de Duurzame Ondernemers Aftrek), evenals de industrie en detailhandel zover zij biologisch verwerken/verkopen. De DOA wordt uitgevoerd in de vorm van een negatieve inkomstenbelasting, zodat de regeling ook positief uitpakt voor (startende) boeren die geen winst maken.
- Biologische producten worden vrijgesteld van BTW, liefst in Europees verband.

- e. Het onderzoeks-, voorlichtings- en onderwijsbudget van LNV dat besteed wordt aan biologische landbouw, gaat fors omhoog.

4. Omslag gangbare land- en tuinbouw

- a. Boeren en tuinders die voldoende scoren in het DOP-systeem (Duurzame Ondernemers Punten-systeem) krijgen fiscale voordelen. De koplopers uit het DOP-systeem komen in aanmerking voor de Duurzame Ondernemers Aftrek (DOA).
- b. De overheid voorkomt wildgroei aan 'groene' keurmerken. In samenwerking met de sector wordt één keurmerk – tussen gangbare en EKO-producten in – actief in de markt gezet waarvoor de producent een meerprijs krijgt (bijvoorbeeld het Agro-Milieu-keur).
- c. Er komt een heffing op niet-duurzaam geproduceerd voedsel, te beginnen op vlees. De opbrengst wordt gebruikt voor het goedkoper maken van biologisch vlees.
- d. Er wordt een eko-miles systeem ingevoerd. Door middel van een pasje kunnen consumenten eko-milespunten sparen door het kopen van producten met een erkend groen keurmerk (te beginnen op levensmiddelen met een EKO-keurmerk). Afhankelijk van hoe de markt zich ontwikkelt, krijgen consumenten middels de gespaarde eko-miles een variabel percentage van de aankoopprijs terug.
- e. Er komt een heffing op kunstmest, bestrijdingsmiddelen en op niet-duurzaam geproduceerd veevoer.
- f. De grootverbruikerskorting van gas voor de glastuinbouw verdwijnt en er komt een regulerende energieheffing (zie paragraaf 2.2).
- g. Het mededingingsbeleid wordt zo aangepast dat er ruimte ontstaat voor afspraken tussen producenten, supermarkten en (georganiseerde) consumenten, waarbij agrariërs duurzaam produceren in ruil voor een hogere prijs. Het verschil tussen producentenprijzen en consumentenprijzen moet worden verkleind.
- h. Binnen de EU worden voedselveiligheids-, milieu-, en dierenwelzijnsnormen tot een hoger niveau geharmoniseerd. Tot die tijd wordt de detailhandel gestimuleerd om de geïmporteerde producten aan de Nederlandse productienormen te laten voldoen. Dit stimuleert een omslag in de landbouw.

5. Minimummilieueisen

- a. De Nederlandse veeteelt wordt, voor wat betreft mest, in z'n geheel grond-

gebonden en de normen voor stikstof en fosfaat worden aangescherpt. Met name de varkenshouderij en pluimveehouderij moeten verder krimpen.

- b. De akkerbouw en tuinbouw verminderen aantoonbaar de afhankelijkheid van bestrijdingsmiddelen. Zo komt er een definitieve stop op het gebruik van grondontsmettingsmiddelen. Insecticiden en fungiciden worden alleen op recept verkrijgbaar en het gebruik wordt met tenminste de helft teruggedrongen (t.o.v. 2000). De gevaarlijkste bestrijdingsmiddelen worden door minder schadelijke middelen vervangen. Dat er nog veel winst te behalen valt blijkt uit de situatie in Denemarken: daar zijn maar tachtig bestrijdingsmiddelen toegelaten tegen honderdvijftig in Nederland. Het huidige areaal aan bloembollen wordt niet verder uitgebreid.
- c. De CO₂-reductiedoelstelling van de glastuinbouw wordt fors aangescherpt. Bij de keuze van nieuwe glastuinbouwlocaties vormen mogelijkheden tot warmtekrachtkoppeling en andere duurzame energiebronnen een belangrijke richtlijn. Er vindt geen uitbreiding plaats van het totale areaal aan glastuinbouw.

6. Dierenwelzijn

- a. Er komt een einde aan de bio-industrie. De normen voor de veehouderij worden zo vastgesteld, dat de eigenwaarde van dieren wordt gerespecteerd en aan soortspecifieke behoeften tegemoet gekomen wordt.
- b. De totale duur en afstand van transport van levend vee wordt beperkt tot maximaal vier uur en driehonderd km. Voor fokvee kan een speciale regeling gelden.
- c. Naast een nationaal verbod op de pelsdierfokkerij wordt gelijktijdig een verbod van kracht op de handel in bont en producten waarin bont is verwerkt. Daarnaast zet Nederland zich in voor een internationaal verbod op pelsdierfokkerij.
- d. De vangst- en dodingsmethoden in het algemeen en met name in de beroepsvisserij en aquacultuur worden vervangen door minder dieronvriendelijke methoden.
- e. Excessen bij sportvisserij, zoals rallyvissen en het gebruik van leefnetten, worden verboden.
- f. Het opjagen van dieren met het doel ze te doden, ook wel drijf- of drukjacht genoemd, wordt verboden. Beheerjacht wordt verder teruggedrongen, waarbij gezocht wordt naar goede alternatieven om schade door dieren tegen te gaan.
- g. Import, handel en bezit van in het wild gevangen exoten wordt verbo-

den. De handhaving capaciteit van de algemene inspectiedienst wordt uitgebreid, terwijl ook het landelijk team van de AID in ere wordt hersteld. Import, handel en bezit van gekweekte dieren wordt aan strenge vergunningseisen onderworpen. Er komt een lijst van dieren waarvan het houden is toegestaan.

- h. De subsidies voor onderzoek naar alternatieven voor dierproeven worden verhoogd, evenals subsidies voor bedrijven die dierproeven vervangen door alternatieve proeven. De erkenning, toepassing en opname in wet- en regelgeving van alternatieven wordt gestimuleerd.
- i. Er dient meer openheid te komen over de beoordelingsprocessen (binnen Dier Experimenten Commissies) die worden doorlopen voordat dierproeven worden toegestaan.
- j. Het klonen van dieren wordt verboden.
- k. Het tegengaan van dierenmishandeling krijgt een hogere prioriteit.

7. Ander Europees landbouwbeleid

- a. Er komt een radicale verschuiving van het Europese landbouwbudget. De huidige tien procent die uitgegeven wordt aan landbouwmilieumaatregelen en landschapsherstel/onderhoud, wordt fors verhoogd ten koste van de export- en productiegerelateerde subsidies.
- b. Marktregulatie (melkquotering en braaklegging) en importbescherming tegen dumping blijven middelen om overschotten te voorkomen en een bodem in de prijsvorming te leggen.
- c. Inkomenstoeslagen worden gekoppeld aan scherpere milieuvorwaarden, ze hebben een maximum per bedrijf en zijn afhankelijk van het gemiddeld inkomen in elke (toekomstige) Europese lidstaat.
- d. Afbouw van exportsubsidies (dumping) krijgt de hoogste prioriteit (zie ook paragraaf 5.2).
- e. Binnen de WTO worden 'nontrade issues' (milieu, dierenwelzijn, arbeidsomstandigheden etc.) opgenomen als legitieme redenen om milieu- en diervriendelijke productie te kunnen ondersteunen en om producten die niet voldoen aan de Europese productienormen van de markt te weren.

8. Herstel visstand

- a. Internationale visquota worden afgestemd op herstel mogelijkheden van de visstand. Vangstmethoden worden aangepast, zodat bijvangst minimaal zijn en de zeebodem intact blijft.
- b. De capaciteit van de Nederlandse

2.6

Natuur en water

- vloot wordt teruggedrongen. Daarbij moet worden voorkomen dat EU-vissers uitwijken naar andere wateren.
- c. Er komt een einde aan overbevising in de binnenwateren door middel van quota-toedeling of enkele jaren totaal vangstverbod op soorten waarvan de populatie bedreigd wordt.
 - d. Mechanische kokkelvisserij wordt verboden in alle gebieden die zijn aangewezen in het kader van de Natuurbeschermingswet, de Vogelrichtlijn of de Habitatrichtlijn.
 - e. Er komt een permanent gesloten gebied voor alle visserij op het Nederlandse deel van de Noordzee van een zodanige omvang, dat de oorspronkelijke Noordzeefauna zich daar kan herstellen.

9. Verbreding van inkomstenbronnen landbouw

- a. Voor het bereiken van natuur- en recreatiedoelstellingen en ten behoeve van waterbeheer worden zo mogelijk boeren ingezet.
- b. Buiten de Ecologische Hoofdstructuur worden 'lichtgroene contouren' vastgesteld die de helft van het landbouwareaal beslaan en waarbinnen 'Nationale Landschappen' ten volle tot bloei kunnen komen. Binnen die gebieden krijgen boeren financiële mogelijkheden om landschapsherstel en natuurbeheer tot een tweede inkomstenbron te laten uitgroeien.
- c. Kwaliteitsproductie en diverse vormen van verbrede landbouw (streek-eigen productie, zorgboerderijen, verkoop aan huis, agro-toerisme, opwekking van duurzame energie, waterberging, natuur- en landschapsbeheer) worden gestimuleerd door voorlichting, subsidies en verandering van regelgeving.

Natuurlijke evenwichten zijn kwetsbaar. Zo verdwijnt de plantensoort tormentil door vergrassing van de heide, een proces dat te wijten is aan verzuring en vermessing. Verdwijnt de tormentil, dan zien we ook de aardbeivlinder niet meer terug. Door verdroging 'verruigen' rietlanden: er gaan andere planten groeien. De vogelsoorten snor, grote karekiet en baardmannetje, die in het riet leven, worden daardoor met uitsterven bedreigd.

Gelukkig zijn er weer hoopgevende berichten uit de natuur. Zo verblijven er sinds 1999 voor het eerst sinds mensenheugenis kraanvogels in Nederland. Jammer genoeg is de komst van deze bijzondere vogel geen teken van algemeen natuurherstel. Het aantal soorten – de biodiversiteit – daalt. Veelvoorkomende soorten verdringen de bijzondere. Zo is de hedendaagse heide vaak groen, terwijl die roze of paars behoort te zijn. En voor de rode zuring en gele boterbloemen is in onze grasgroene weilanden nauwelijks meer plaats. Om het tij te keren wil GroenLinks zich inzetten voor een krachtig natuuroffensief, aansluitend bij het initiatief *Nederland Natuurlijk*, dat door een groot aantal maatschappelijke organisaties wordt ondersteund.

Natuur kan niet zonder een schoon milieu

Milieuvervuiling is een belangrijke oorzaak van de afnemende natuurkwaliteit. Zo vormen verzurende stoffen, uitgestoten door verkeer, landbouw en industrie, een constante bedreiging voor de diversiteit en de vitaliteit van de natuur. Evenals de waterverontreiniging als gevolg van het overschot aan meststoffen en de verspreiding van giftige stoffen.

Ondanks vorderingen die de afgelopen decennia gemaakt zijn, blijft de milieuvervuiling veel te hoog. Gezamenlijke inspanningen hebben de uitstoot van verzurende stoffen de afgelopen twintig jaar kunnen halveren, maar het niveau is nog altijd de helft méér dan de officiële doelstelling voor het jaar 2000. GroenLinks wil daarom aanvullende maatregelen treffen om de vervuiling verder terug te dringen.

Er zijn ook successen, zoals de sterke vermindering van de uitstoot van zwaveldioxide. Daardoor keerden allerlei soorten korstmossen terug. Pogin-

gen om andere verzurende stoffen (NH₃ en NO_x) en vermessing terug te dringen hebben echter gefaald. Natuurterreinbeheerders nemen daarom maatregelen om de effecten van verzuring te bestrijden, zoals afplaggen, kalken en aangepast waterbeheer. Daaruit blijkt dat 'ontzuring' en de verbetering van de waterkwaliteit positief uitpakken: door de noodmaatregelen zijn tientallen bedreigde soorten teruggekomen of in aantal toegenomen.

Meebewegen met water

Naast milieuvervuiling is verdroging een grote bedreiging voor de natuur. Op dit moment is de helft van alle natuurgebieden in Nederland verdroogd. Hierdoor verdwijnen vochtminnende ecosystemen en planten, zoals hoogveen, blauwgrasland, orchideeënsoorten en de echte koekoeksbloem. De overheid beseft dat er maatregelen genomen moeten worden, maar blijft achter in daadkracht. GroenLinks pleit daarom een forse intensivering van de antiverdrogingsmaatregelen.

Niet alleen verdroging is een probleem. In 1993 en 1995 werd Nederland opgeschrikt door extreem hoge waterstanden. En ook daarna zijn diverse gebieden geconfronteerd met grote wateroverlast. Verdroging en wateroverlast vinden hun oorzaak in de eenzijdige ontwikkeling van de waterregulering ten dienste van met name landbouw. In het recente verleden moesten grondwaterpeilverlaging en snelle afvoer van water in natte tijden overal landbouw mogelijk maken. Om de productie verder op te voeren werden sloten gedempt en beken gekanaliseerd. Met als gevolg dat, samen met de snelle afvoer uit stedelijke gebieden, de overgebleven waterwegen de hoeveelheid water steeds moeilijker aankunnen. De te snelle waterafvoer maakt ook dat natuurgebieden verdrogen en in droge tijden 'gebiedsvreemd' water wordt aangevoerd dat schadelijk is voor het ecosysteem.

Water behoort weer het ordenende principe te worden voor de ruimtelijke inrichting en het landgebruik. In natte tijden moet het water vastgehouden worden in de bodem en in waterbekkens. Afvoeren is de laatste optie. Voor wateropslag is veel ruimte nodig die gezocht kan worden in combinatie met natuur, landbouw, recreatie en woongebieden. Zo kan de ruimte die rivieren nodig hebben goed gecombineerd worden met natuurontwikkeling en recreatie. En soms zal het landgebruik moeten veranderen. Zo moet het bouwen van woningen met kelders in een kwelgebied tot de verleden tijd behoren, evenals het bouwen van tuinbouw-

kassen in een diepe polder; die is geschikt voor wateropslag.

Ruimte voor natuur

Grote aaneengesloten natuurgebieden zijn van vitaal belang voor de kwaliteit en veerkracht van ecosystemen en voor de rust van dieren. Daarom is de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) zo belangrijk. Dat netwerk van huidige en nieuwe natuur moet gaan bestaan uit grote, robuuste natuurgebieden zoals de Veluwe, de Waddenzee en het rivierengebied. Maar ook uit kleine pareltjes en briljantjes. Die gebieden worden verbonden door kloppende slagaders. Dat netwerk moet in 2018 voltooid zijn, maar in de realisatie is stevig de klad gekomen. GroenLinks wil daarom extra geld vrijmaken om de opgelopen achterstand in te halen. Prioriteit krijgt het versneld afronden van grote eenheden natuur, door landbouwenclaves op te kopen, desnoods via onteigening. Daarmee kunnen grote stukken verdroogd gebied in één keer worden hersteld. Overigens kunnen ook boeren een rol hebben in de uitvoering van de EHS.

GroenLinks bepleit daarnaast een forse investering in natuur- en landschapsbeheer *buiten* de EHS (zie ook paragraaf 2.5). Want ook daar is veel natuur die het waard is om te behouden of te herstellen. Juist de verbinding tussen de grote natuurgebieden, het cultuurhistorisch boerenland en de recreatiegebieden rond de grote steden, kan van het Nederlandse landelijke gebied een genot maken voor mens en natuur. Het is vervolgens de taak van overheden, boeren- en natuurorganisaties en de toerismebranche om de toegankelijkheid van die gebieden te bevorderen.

Programmapunten

1. Duurzaam waterbeheer

- Bij alle nieuwe ruimtelijke plannen is het natuurlijke watersysteem bepalend. Om dit mogelijk te maken wordt een zogenaamde Watertoets in de wet verankerd.
- Bestaande plannen, zoals die voor Vinex-locaties, worden opnieuw tegen het licht gehouden en zonodig aangepast of verplaatst bij een negatief effect op het watersysteem.
- Het beleid om verdroging tegen te gaan wordt geïntensiveerd. Er komt meer geld en een duidelijke taakverdeling tussen waterschappen, terreinbeheerders en provincie.

- Het natuurbeleid wordt zodanig aangepast dat het een duurzaam watersysteem bevordert en in ieder geval geen belemmeringen geeft voor een duurzaam watersysteem.
- De heffing op waterwinning voor beregning (landbouw) en voor grondwaterwinning wordt verhoogd.
- De gehele waterconsumptie wordt getemperd door invoering van het zogenaamde Waterspoor (zuiveringsheffing wordt afhankelijk gemaakt van watergebruik).
- De waterketen, van drinkwatervoorziening tot afvalwaterzuivering, blijft in handen van de overheid. GroenLinks wijst liberalisering en privatisering van de watersector af.

2. Realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur

- Uiterlijk in het jaar 2010 is de verwerving van gronden voor de realisering van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) afgerond. Daarvoor wordt meer geld vrijgemaakt en worden zonodig instrumenten als onteigening en voorkeursrecht ingezet. De bestaande versnippering van de EHS is in dat jaar met negentig procent gereduceerd.
- Alle gemeentes moeten op korte termijn de contouren van de EHS in hun bestemmingsplannen vastleggen, inclusief de bufferzones.
- Voorzover de natuurdoelstellingen dat toelaten, krijgen boeren meer mogelijkheden om de EHS uit te voeren. Langetermijncontracten (minimaal dertig jaar), goede toetsing van de uitvoering en blijvende natuurbescherming zijn harde voorwaarden voor particulier natuurbeheer.
- Als onderdeel van de EHS worden twintig Grote Eenheden Natuur ontwikkeld, door barrières als infrastructuur en intensief gebruikte landbouwenclaves te saneren of te verplaatsen. Bij de keuze van deze eenheden krijgen natuurtypen die buiten Nederland zeldzaam zijn de absolute prioriteit. Laagvenen, duinen en rivierecosystemen zijn hier voorbeelden van.
- De Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen worden versneld verankerd in wetgeving.
- Grote open wateren (zout en zoet) en Nationale Parken krijgen een betere bescherming en worden aangewezen als Natuurmonument.
- Het Waddengebied blijft verschoond van gasboringen of andere vormen van economische exploitatie (zoals mechanische kokkelvisserij en energieproductie met windmolens) en van militair gebruik. Voor de Biesbosch geldt hetzelfde onaantastbare be-

schermingsregime. Recreatie in deze gebieden wordt aan strenge regels gebonden.

- In de komende kabinetsperiode wordt de intensieve veehouderij beëindigd in (zeer) kwetsbare gebieden (A-, en B-gebieden) en in een zone van 250 meter hieromheen, ter bescherming van de natuur. In de zone tussen 250 en 500 meter rondom deze gebieden worden bedrijven gebonden aan zeer strenge milieueisen. Deze maatregelen gebeuren in het kader van de Reconstrutie.
- De opkoop van mestproductierechten wordt gericht ingezet op 1-2 km rondom de EHS-natuurgebieden.

3. Natuur en landschap buiten de Ecologische Hoofdstructuur

- Waardevolle natuur- en cultuurlandschappen buiten de EHS (zoals Belvédèregebieden) worden planologisch beschermd in Streekplannen en vastgelegd in gemeentelijke bestemmingsplannen. Het beheer is erop gericht de biodiversiteit van flora en fauna te beschermen en bevorderen.
- Er wordt extra geld geïnvesteerd in natuur om de stad.
- Aan de bouw van agrarische (bij)gebouwen en kassen worden hoge eisen gesteld ten aanzien van landschappelijke inpasbaarheid. Overdadige lichtverspreiding wordt voorkomen.
- Glastuinbouw mag alleen op duurzaam ingerichte projectlocaties plaatsvinden. De rijksoverheid zet geld en instrumenten in om verspreid liggende kassen te saneren of te verplaatsen.
- Waar mogelijk besteden gemeenten bij nieuwbouw en grootschalige renovatieprojecten (ook van bedrijventerreinen) aandacht aan natuurontwikkeling in de stad.

4. Vaarbelasting

- Er komt een vaarbelasting voor recreatievaartuigen. De belasting varieert naar grootte van het vaartuig en naar motorvermogen.

5. Bereikbaarheid

- De bereikbaarheid van natuurgebieden met het openbaar vervoer wordt verbeterd, met name in het weekend.

Rechtvaardig

3.1

Gezond werk

Veertig procent van de nieuwe WAO'ers wordt niet gekeurd voordat ze de WAO instromen. Driekwart van de WAO'ers wil graag weer aan het werk, maar slechts de helft van hen slaagt daar ook in. De WAO moet helemaal anders, zegt men in Den Haag. Misschien is er wel een veel eenvoudiger oplossing: voer de WAO eindelijk eens goed uit.

Werken biedt kansen om talenten te ontplooiën, economische zelfstandigheid te verwerven, om waardering en maatschappelijke invloed te krijgen. De kunst is een evenwicht te vinden tussen werk en andere bezigheden (zorgen, ontspannen, studeren). Die flexibiliteit in arbeidspatronen is al steeds beter mogelijk, maar het kan en moet nog beter.

Werken is niet voor iedereen even bevredigend. Soms gaat het werk met mensen op de loop, bijvoorbeeld wanneer stress en prestatiedwang de toon zetten. Met het opvoeren van de productiviteit en het vergroten van de organisatie verdwijnt de ziel uit het werk. Dit risico is nog steeds het grootst in de laagbetaalde banen, waar hard werken niet wordt gecompenseerd door status of optieregelingen.

Het steeds verder opvoeren van de werkdruk is een uitzichtloze weg, zeker zolang er tegelijkertijd veel mensen zijn die een baan zoeken. De werkloosheid onder migranten is nog steeds tweemaal zo hoog als onder autochtonen en bovendien hardnekkiger van karakter. In een aantal sectoren lijkt het er overigens op dat werkgevers eieren voor hun geld kiezen. Wat jarenlang met praten en subsidies niet

lukte, gebeurt nu wél: allochtonen komen de bedrijven binnen en werkgevers gaan investeren in arbeidsomstandigheden om uitval te voorkomen. Dat is voor alle partijen het beste. Bedrijven die structureel rekening houden met de wensen van hun werknemers bij werktijden, kinderopvang en zorgverlofregelingen, kennen de minste personeelsproblemen.

Werk op maat

De komende jaren heeft de samenleving behoefte aan meer mensen die betaald werk kunnen verrichten. Die mensen zijn er. Er staan nog veel mensen aan de kant die graag aan het werk willen. Daarvoor zijn wél betere individuele begeleiding en meer scholing en taalonderwijs nodig. Daarnaast moet meer gebeuren om mensen aan het werk te houden. Levenslang leren, investeren in de ontwikkeling van werknemers, is een belangrijk onderdeel daarvan. En investeren in de kwaliteit van het werk. Het gaat niet alleen om méér banen, maar ook om betere banen. Banen waarvan de inhoud beter aansluit op de capaciteiten van mensen. Waar werknemers meer zeggenschap hebben over de organisatie van het werk en de werktijden, zodat het werk beter aansluit op privé-omstandigheden. Banen met meer afwisseling in het werk.

Als werkgevers meer mogelijkheden bieden voor deeltijdwerk en diversiteit in werktijden, worden mensen niet langer gedwongen te kiezen tussen full-time werk of de zorg voor kinderen thuis. Zo ontstaat een meer ontspannen leven, waar betaald werk te combineren valt met zorgtaken, vrijwilligerswerk en échte vrije tijd. En komen er grote groepen mensen op de arbeidsmarkt die graag willen werken.

Ziektewet en WAO

De Ziektewet en de WAO zijn de afgelopen jaren onderwerp van heftige discussies geweest. Er zijn steeds nieuwe nood-

verbanden aangelegd, maar veel hebben die niet geholpen: het ziekteverzuim en het aantal WAO'ers zijn er niet minder van geworden. De uitvoering is belabberd. Mensen worden van het kastje naar de muur gestuurd: een zieke werknemer heeft te maken met zijn werkgever, de bedrijfsarts, zijn huisarts en eventueel specialist, de verzekeringsarts en de arbeidsdeskundige. Onderlinge communicatie is er nauwelijks.

Werkgevers maken te weinig geld vrij voor betere arbeidsomstandigheden en bestrijding van het ziekteverzuim. Arbo-diensten kunnen dan weinig doen. Een belangrijke oplossing van het WAO-vraagstuk zit juist in goed verzuim- en personeelsbeleid. Daarom moeten er hogere eisen worden gesteld aan de arbeidsomstandigheden.

De aanpak van arbeidsongeschiktheid is niet zo ingewikkeld. Een goede werksfeer, waarin (gezondheids)klachten vroegtijdig worden opgepakt en waarin initiatieven van werknemers serieus worden genomen, ligt aan de basis van een gezonde aanpak. Als bedrijven hun verantwoordelijkheid nemen en bedrijfsartsen hun werk goed doen en als werkgevers er niet vies van zijn WAO'ers in dienst te nemen, kan het WAO-probleem tot normale proporties worden teruggebracht. Nodig is een herstelplan voor de uitvoering van de regelingen voor het eerste ziektejaar en de WAO. Niet de regels moeten anders, maar de uitvoering moet verbeterd. Aan (het merendeel van) de werknemers zal het niet liggen. Zij willen graag weer aan het werk. De afgelopen jaren zijn de prikkels en mogelijke sancties voor werknemers behoorlijk verscherpt. GroenLinks verwacht ook van werknemers een maximale inspanning bij preventie en reïntegratie.

Te weinig werkgevers zijn bereid tot aanpassingen of alternatieven in het eigen bedrijf. In kleine bedrijven is dat niet echt eenvoudig, maar opvallend genoeg is de WAO-instroom daar veel

geringer. Het probleem ligt vooral bij grotere bedrijven. Daarom is een gerichte aanpak van individuele bedrijven die aantoonbaar nalatig zijn een eerste vereiste. De grote WAO-vervuilers zullen gecontroleerd moeten worden door de uitkeringsorganisatie en de Arbeidsinspectie. Persoonsgebonden reïntegratiebudgetten geven uitkeringsgerechtigden daarnaast een wapen om de bureaucratische molens naar hun hand te zetten.

Er moet veel meer aandacht komen voor wat mensen nog wél kunnen. Het moment van keuren voor de WAO moet dan ook flexibel worden. Als er een vermoeden is dat iemand volledig en onomkeerbaar arbeidsongeschikt is, moet dat snel kunnen worden vastgesteld. Deze mensen moeten kunnen rekenen op een solide uitkering die hoger is dan zeventig procent van het laatstverdiende inkomen.

Zieke werknemers die kansen op herstel hebben of gedeeltelijk arbeidsgeschikt zijn, worden niet na één jaar gekeurd voor de WAO, maar blijven op de loonlijst van de werkgever staan. De werkgever is verplicht te zoeken naar aangepast werk, binnen of buiten het eigen bedrijf. Wanneer een nieuwe functie minder inkomen betekent, wordt een aanvulling op het loon toegerekend. Pas twee jaar na de eerste ziekte dag volgt een keuring voor de WAO.

Kleine bedrijven hebben soms grote moeite de kosten van zieke en arbeidsongeschikte werknemers te betalen. Het maakt hen kopschuw bij het zoeken naar nieuw personeel. Daardoor nemen ze mensen die een grotere kans lopen om ziek te worden niet aan. GroenLinks wil daarom dat de publieke Ziektewet, die nu alleen nog bestaat voor flexwerkers, weer opengesteld wordt voor kleinere bedrijven.

Programmapunten

1. Werk en werktijden

- De (belasting)wetgeving en subsidie-regelingen worden gebaseerd op een werkweek van 32 uur. Vooral grote deeltijdbanen worden gestimuleerd door aanpassingen in het belastingstelsel. Bij de huidige gesubsidieerde banen worden geen restricties gesteld aan het te werken aantal uren.
- De arbeidstijdenwet wordt strikter gehandhaafd. Daartoe krijgt de Arbeidsinspectie extra budget.
- Iedere werknemer heeft het wettelijke recht op een rookvrije werkplek. Er

wordt tevens een sanctiebeleid opgezet voor overtreders van het rookverbod in openbare gebouwen.

2. Bijzondere groepen op de arbeidsmarkt

- Er komen twee typen gesubsidieerde banen voor mensen die lang uit het arbeidsproces zijn geweest: werkplekken en leerplekken. Werkplekken zijn vaste banen, met aanpassingen op de werkvloer die zijn afgestemd op de capaciteiten van de werknemer. De rechts- en inkomenspositie van 'werkplekkers' worden verbeterd. De leerplekken hebben een tijdelijk karakter met veel aandacht voor scholing en persoonlijke begeleiding. Uitstroom naar een gewone baan is daarbij het doel.
- Van de bestaande gesubsidieerde banen wordt een deel omgezet in reguliere banen.
- Asielzoekers krijgen ruimere mogelijkheden voor het volgen van scholing en het verrichten van betaalde arbeid tegen normale betaling (zie paragraaf 4.2 asielbeleid).
- De sollicitatieplicht wordt opgeschort voor mensen met een uitkering, die gedurende minimaal drie dagen per week erkend vrijwilligerswerk verrichten.
- Een deel van het geld dat is bestemd voor arbeidsreïntegratie wordt aangewend voor nieuwe vormen van begeleiding en werk voor kwetsbare groepen als daklozen, verslaafden en psychiatrisch patiënten.
- De werkgeversaftrek van kosten van scholing wordt gericht op werknemers met een opleiding tot en met mbo-niveau en op oudere werknemers.
- Een inventarisatie van arbeidsdeelname van bijzondere groepen (wet SAMEN) en mensen met een handicap (wet REA) wordt jaarlijks in het sociaal jaarverslag verantwoord, zowel bij overheidsinstellingen als bedrijven.
- Er komen extra maatregelen voor loopbaanbegeleiding en scholing voor herintredende vrouwen.
- De erkenning van buitenlandse diploma's wordt verbeterd.
- De uitvoering van de arbeidsongeschiktheidskeuring moet drastisch worden verbeterd, zodat bij ziektes en handicaps over heel Nederland in gelijke gevallen een gelijke behandeling wordt gewaarborgd.
- Leeftijdsciscriminatie wordt in Nederland bij wet verboden in het arbeidsrecht.
- Aansluitend op de nieuwe prostitutiewet worden maatregelen genomen om de rechtspositie van prostituees te verbeteren. Gemeenten worden

verplicht om beleid te ontwikkelen om te voorkomen dat mensen in de prostitutie terecht komen en om mensen die de prostitutie willen verlaten te ondersteunen.

3. Rechtsbescherming werknemer

- Het aanstaande wettelijke recht voor werknemers om af te zien van werken op zondag wordt verruimd naar andere dagen, tenzij de werkgever daartegen dwingende redenen kan aanvoeren.
- Er komt rechtsbescherming voor gewetensbezwaarde werknemers die om principiële redenen bepaald werk weigeren.
- In een nieuw dual ontslagbeschermingssysteem komt een preventieve ontslagtoets en de mogelijkheid van hoger beroep. De kosten van rechtsbijstand bij arbeidsconflicten worden aftrekbaar van de belasting.

4. Ziekteverzuim en WAO

- Ook werknemers die niet kunnen voldoen aan de productiviteitseisen, krijgen binnen de wet REA een wettelijk recht op aanpassing van het werk. Dit recht op werkaanpassing beperkt zich niet tot de eigen werkgever. Werknemers kunnen er ook een beroep op doen wanneer zij solliciteren bij een andere werkgever.
- Er komt een wettelijke plicht tot uniforme verzuimregistratie. Deze gegevens worden aan de ondernemingsraad van het bedrijf en aan het UWV verstrekt met inachtneming van privacywaarborgen.
- Er komt een wettelijke norm voor het pakket van arbo-zorg in bedrijven.
- Bedrijven met een verhoogde WAO-instroom worden gecontroleerd door de Arbeidsinspectie en het UWV. Zij geven het bedrijf aanwijzingen om arbeidsomstandigheden, verzuimbeleid en reïntegratie te verbeteren en leggen zonodig boetes op. Ze letten hierbij extra op de genderspecten van het ziekteverzuim en gebruik van de WAO, en geven aanwijzingen om het ziekteverzuim van vrouwen en de instroom van vrouwen in de WAO terug te dringen en/of hun uitstroom uit de WAO naar (gezond) werk te bevorderen.
- De loondoorbetaling bij ziekte wordt met een jaar verlengd naar twee jaar. Voor het midden- en kleinbedrijf wordt de verplichting tot loondoorbetaling bij ziekte verkort. Deze bedrijven kunnen worden toegelaten tot de publieke ziekte wet, die geldt vanaf 13 weken ziekte.
- Een werkgever moet, indien een van zijn werknemers toch in de WAO be-

3.2

Werken en zorgen

landt, kunnen aantonen dat hij voldoende heeft geïnvesteerd heeft in arbeidsomstandigheden en preventief ziekteverzuimbeleid om instroom in de WAO te voorkomen. Bij verwijtbaar gedrag wordt de WAO-uitkering verhaald op de individuele werkgever, zoals thans in de wet PEMBA is vastgelegd.

- g. Mensen waarvan duidelijk is dat zij voor jaren volledig arbeidsongeschikt zullen zijn, worden eerder gekeurd. GroenLinks streeft naar een verhoging van de WAO-uitkering voor deze groep.
- h. Persoonsgebonden reïntegratiebudgetten worden landelijk ingevoerd. Vanuit op te richten regionale steunpunten wordt begeleiding en advies gegeven voor de toepassing van de persoonsgebonden budgetten. Daarnaast komt er voor ex-WAO'ers een no-riskpolis bij de overstap naar een nieuwe werkgever, in de vorm van een rugzakje met opgebouwde sociale zekerheidsrechten en inkomensgarantie. Wanneer de overstap naar een andere functie toch niet goed blijkt te zijn, telt voor een eventuele uitkering het oorspronkelijke inkomen.

Slechts 4 procent van de tweeverdieners blijkt een min of meer gelijke taakverdeling te kennen. Van de werkende moeders met kinderen onder de twaalf jaar bereikt 80 procent geen economische zelfstandigheid. De arbeidsparticipatie onder hoogopgeleide vrouwen neemt nog steeds toe, maar stagnert onder laagopgeleide moeders. Als er kinderen worden geboren, gaan vrouwen vaak minder werken, hun mannen juist meer.

Zorgen en werken is in Nederland nog steeds moeilijk te combineren. Voor velen is het een kwestie van permanent kunst- en vliegwerk, met alle stress vandien. Onze samenleving is nog te veel ingericht op basis van het idee dat kostwinners naar hun werk gaan en dat de thuisblijvende vrouwen alle andere bezigheden verzorgen. Dat wringt. Te vaak zien mensen geen andere weg dan zich bij de hardnekkigheid van dat traditionele denken neer te leggen. GroenLinks vindt dat niet de mensen zich moeten aanpassen aan de oude gewoonten, maar dat de oude gewoonten zich moeten aanpassen aan de nieuwe aspiraties van mensen. Dat betekent dat mensen de mogelijkheden moeten krijgen om voor zichzelf een goede balans tussen arbeid, zorg en vrije tijd te vinden. Dat kan onder meer door deeltijdwerk goed te belonen en fiscaal te stimuleren, en een scala aan betaalbare zorgvoorzieningen te bieden. Daar is nog een wereld te winnen.

Recht op zorgen

Maar net zo belangrijk is dat nu eindelijk eens goed geregeld wordt dat mensen, als het nodig is, ook echt voor elkaar kunnen zorgen. Als je partner, vader, moeder of andere dierbare zorg behoeft, moet je kunnen kiezen of je die zorg zelf op je neemt of uitbesteedt. Voor een dergelijke keuze ben je nu nog afhankelijk van de toestemming van je werkgever, de uitkeringsinstantie, de wachtlijsten. Wat in één sector kan, is in een andere onmogelijk, om nog maar te zwijgen over de honderdduizenden werknemers die niet onder een CAO vallen en daardoor afhankelijk zijn van de welwillendheid van individuele werkgevers.

GroenLinks wil af van dat geschipper. Zorg geven is een recht, en een volksverzekering voor langdurig zorgverlof moet dit recht voor iedereen in de praktijk ook inhoud geven. Vrijwel

iedereen krijgt op enig moment in zijn leven te maken met situaties waarin een klemmend beroep op hem/haar wordt gedaan om zorg te bieden. Het is een kwestie van solidariteit om dat ook mogelijk te maken door een collectieve regeling, waaraan iedereen naar draagkracht betaalt.

Kinderopvang

De afgelopen jaren zijn er heel wat extra kinderopvangvoorzieningen bijgekomen. Maar de wachtlijsten bleven lang – het aanbod loopt ver achter op de vraag. Tegelijkertijd zijn de realisering en financiering steeds meer op het bordje beland van de sociale partners; kinderopvang is onderdeel geworden van de CAO-onderhandelingen. Dat is geen goede ontwikkeling. Kinderopvang wordt hierdoor te sterk afhankelijk van de welwillendheid van werkgevers, terwijl kinderopvang een basisvoorziening hoort te zijn.

Tussenschoolse en naschoolse opvang

Dagelijks blijven 750 duizend kinderen tussen de middag over op school. Ouders betalen dat zelf. Voor lagere inkomensgroepen is dat vaak een probleem. De kwaliteit van de tussenschoolse opvang is zeer wisselend. Als de begeleiding gebrekkig is, staat het overblijfsuur garant voor pestgedrag.

Met de naschoolse opvang is het vaak nog treuriger gesteld. Op scholen wordt het, bij gebrek aan vrijwilligers, nauwelijks aangeboden. En als naschoolse opvang commercieel wordt aangeboden, is het slechts voor de hogere inkomens te betalen.

GroenLinks pleit voor een keten van voorzieningen waar kinderen van acht tot acht terecht kunnen. Het gaat er niet om kinderen vijf dagen lang twaalf uur per dag op te vangen. Dat wil niemand. Wel dat er een betrouwbare en betaalbare infrastructuur komt, waar ouders en kinderen op kunnen rekenen als men de zorg voor kinderen niet zelf heeft. Een combinatie van sport, huiswerkbegeleiding, creatief bezig zijn – het kan gekoppeld worden aan de school, maar ook aan een wijkcentrum en waarom niet aan een bejaardenhuis?

Programmapunten

1. Ontspannen samenleving

- a. Er komt eens per vier jaar een Plan Ontspannen Samenleving (POS),

waarin de zorg-, werk- en vrijetijds-behoeften en -mogelijkheden van de Nederlandse bevolking voor de middellange termijn worden verkend, met bijbehorende maatregelen.

- b. Er wordt een ambitieus 'openingstijdenbeleid' voor de publieke sector ingevoerd, zodat de openings- en sluitingstijden van publieke voorzieningen beter aansluiten bij de behoeften en mogelijkheden van burgers.

2. Volksverzekering voor langdurig zorgverlof

- a. Er komt een volksverzekering voor langdurig zorgverlof. Het betreft een verzekering tegen inkomensderving bij verlof van maximaal een halfjaar ter verzorging van directe naasten (kinderen, ouders) en dierbaren. De volksverzekering voorziet in een inkomensvoorziening van zeventig procent van het wettelijk minimumloon voor werknemers, flexwerkers en (kleine) zelfstandigen. Via de CAO kan een aanvulling tot zeventig procent van het laatstverdiende loon worden geregeld. Voor uitkeringsgerechtigden geldt een opschorting van de sollicitatieplicht indien zij deze zorg verlenen. De verzekering wordt gedekt door een omslagstelsel, waarvoor iedereen premie afdraagt.

3. Andere zorgverloven

- a. Het zwangerschaps- en bevallingsverlof wordt uitgebreid van zestien naar twintig weken, conform de resolutie van het Europees Parlement hierover.
- b. Er komt een wettelijk recht op vaderschapsverlof van minimaal vijf dagen.
- c. Het wettelijk kortdurend zorgverlof wordt opengesteld voor alleenstaanden. Bovendien wordt een rouwverlof toegevoegd voor een termijn van twee weken.
- d. Iedere werknemer krijgt de mogelijkheid om voor dierbaren buiten het gezin zorg te verlenen, conform de bestaande zorgvoorzieningen van kortdurend verlof.
- e. Er komt een wettelijk recht op betaald ouderschapsverlof van viermaal de arbeidsduur per week voor elke werknemer, ambtenaar en zelfstandige die de verzorging van een kind heeft in de leeftijd van nul tot acht jaar. Voor alleenstaande ouders geldt een maximum van achtmaal de arbeidsduur per week. De ouderschapsverlofuitkering bedraagt maximaal zeventig procent van het wettelijk minimumloon. In de CAO kunnen aanvullingen overeengekomen worden, zowel in hoogte als duur van de ouderschapsverlofuitkering.
- f. Adoptieverlof wordt opengesteld voor

pleegouders en uitkeringsgerechtigde adoptie- en pleegouders.

4. Kinderopvang

- a. Het aantal plaatsen in de kinderopvang wordt uitgebreid. Bij de organisatie en inrichting van de kinderopvang vormen de vraag en behoefte van de ouders en de kinderen het leidende principe. De overheid stelt hoge kwaliteitscriteria vast en heeft een belangrijke rol in het toezicht op de kwaliteit.
- b. Er komt een Wet Basisvoorziening Kinderopvang. Werkgevers betalen minimaal één derde van de kosten. Wanneer bedrijven in de CAO's niks regelen over kinderopvang krijgen ze te maken met een werkgeverspremie. De kosten die werknemers kwijt zijn aan kinderopvang zijn hoger naarmate het inkomen hoger is en voor de lage inkomensgroepen zodanig laag, dat de kosten geen drempel vormen om gebruik te maken van kinderopvang.
- c. De mogelijkheden voor voor-, tussen- en naschoolse opvang worden uitgebreid. Daarnaast moet ook voldoende aanbod worden gerealiseerd op de niet-reguliere tijden. De overheid draagt voor deze niet-reguliere kinderopvang bij in de kosten.
- d. Er komt een goede regeling voor kinderen met een handicap in de reguliere kinderopvang.

Er is nog steeds armoede in Nederland. Ruim 650 duizend huishoudens moeten rondkomen van een minimuminkomen. Het gaat om ruim 1,2 miljoen mensen: vooral bejaarden, alleenstaande ouders met kinderen, WAO'ers en mensen met laagbetaalde banen. Dat zijn er – ondanks alle beloftes – meer dan in 1990. De koopkracht van de mensen met een uitkering is lager dan in 1979.

De economische voorspoed gaat gepaard met een toenemende inkomensongelijkheid. De werkenden zien hun inkomen stijgen, met veel excessen bovenin. De inkomens van topmanagers stegen de afgelopen jaren drie keer meer dan de gemiddelde toename van de koopkracht.

Ook modale burgers konden de afgelopen jaren grote inkomensstijgingen genieten, mede door de hausse op de beurs en de huizenmarkt. Ondanks de dip op beurs in 2001 hebben velen grote vermogenswinsten geboekt.

Armoede in Nederland

Tegelijkertijd moeten 650 duizend huishoudens al jaren rondkomen van het sociaal minimum. Die mensen leven in relatieve armoede, want het sociaal minimum is te laag. Eigen bijdrages in de zorg, het onderwijs, de kinderopvang, brengen hen in een maatschappelijk isolement. Het zijn vooral de (eenouder)gezinnen met kinderen waar de moderne armoede zich afspeelt. Ondanks de economische voorspoed tijdens de laatste kabinetsperiodes, werd er geen geld uitgetrokken voor een verhoging van het sociaal minimum. De politiek van lastenverlichting voor iedereen moet dan ook ingeruild worden voor een gerichte inzet op de lagere inkomens, waar elke euro telt.

Veel groepen, vooral ouderen en alleenstaande ouders met kinderen, zitten in de knel. Dat geldt ook voor gehandicapten en chronisch zieken. Velen ontberen een toereikend inkomen en zijn aangewezen op lage uitkeringen of pensioenen. GroenLinks wil een breed pakket van maatregelen dat moet leiden tot een zo volwaardig mogelijke maatschappelijke participatie van mensen met een handicap of chronische ziekte.

Niet alleen de economie draaide de afgelopen jaren op volle toeren, ook de

overheid heeft veel burgers en bedrijven extra inkomen bezorgd door de belastingen te verlagen. Dit is ten koste gegaan van een goede financiering van publieke voorzieningen. Onder het laatste kabinet kwam een vernieuwing van het belastingstelsel tot stand. GroenLinks heeft tegengestemd, omdat de belastingherziening 3,6 miljard euro (8 miljard gulden) op jaarbasis heeft gekost. Verder nam het inkomensverschil tussen werkenden en uitkeringsgerechtigden flink toe en hebben vooral de allerhoogste inkomensgroepen geprofiteerd van deze herziening.

Belastingpolitiek: vergroening van de belastingen

GroenLinks wil een drastische verschuiving van lastendruk van arbeid naar milieu. Groene belastingen zijn onmisbaar om te komen tot een duurzame economie. Hogere belastingen op energieverbruik, motorbrandstoffen, afval, bestrijdingsmiddelen etc. remmen het verbruik af en stimuleren alternatieven. De opbrengst kan worden gebruikt om de belastingen op arbeid te verlagen, zodat de invoering van deze heffingen rechtvaardig zal uitpakken. Tot nu toe betalen alleen burgers en de 'kleinverbruikers' regulerende heffingen op energie. GroenLinks vindt dat juist ook het energie-intensieve bedrijfsleven een energieheffing moet betalen. Daarom wordt een heffing op grootverbruikers ingevoerd.

Belastingpolitiek: inkomensnivellering en stimulering arbeidsaanbod

De inkomensverschillen in Nederland stemmen tot zorg. De fiscale politiek van GroenLinks staat in het teken van solidariteit van sterk met zwak. Daarom vragen wij extra aandacht voor belasting op vermogen. De Paarse belasting op inkomsten uit vermogen, de zogenaamde vermogensrendementsheffing, zorgt ervoor dat mensen die in korte tijd grote vermogens opbouwen veel te gematigd worden aangeslagen.

Tegelijkertijd wil GroenLinks de koopkracht van lage inkomensgroepen verhogen door gerichte lastenverlichting, ook voor zelfstandigen met een klein inkomen. Ook mensen met een deeltijdbaan zullen hiervan profiteren. Dit stimuleert mensen die nu nog niet werken, te gaan werken. Bovendien ontstaat, door een forse toename van het netto minimumloon, ook ruimte om de uitkeringen te verhogen.

GroenLinks vindt het van belang dat mensen de mogelijkheid hebben om betaalde arbeid en zorg te combineren. Dat kan door in deeltijd te gaan

werken. De inkomensdaling kan worden verzacht door werkende mensen met geringe inkomens een flinke verlaging van belastingen te geven. Ook mensen die in voltijd werken met een laag inkomen krijgen zo meer te besteden.

De progressiviteit in de belastingen

Met de Belastingherziening 2001 zijn de verschillen in de tarieven voor de inkomstenbelasting fors afgenomen. Zo is het toptarief gedaald van 60 naar 52 procent. De verschillen in tarieven worden door de jaren heen steeds kleiner. Er circuleren zelfs voorstellen om deze progressie in de inkomstenbelasting helemaal af te schaffen: de 'vlaktax'. GroenLinks is hier geen voorstander van en wil de progressiviteit van de inkomstenbelasting juist versterken: de tarieven van de laagste twee schijven verlagen en van de hoogste twee schijven verhogen. Daarnaast wordt er een nieuwe belastingsschijf ingevoerd voor mensen met een zeer hoog inkomen. Dat sluit aan bij het rechtvaardigheidsgevoel van mensen: over de eerstverdiende euro wordt minder belasting geheven dan over de laatstverdiende euro. In zo'n nieuwe progressieve tariefstructuur voor de inkomstenbelasting wordt, als het aan GroenLinks ligt, ook de invoering van de basisverzekering zorg en de bijbehorende afschaffing van de premies voor de ziekenfondswet verrekend. Zo worden de kosten voor de gezondheidszorg op een inkomensafhankelijke wijze gefinancierd.

De Wet Inkomstenbelasting 2001

De nieuwe inkomstenbelasting, die onder paars is ingevoerd, maakt een onderscheid tussen verschillende soorten inkomsten, ieder met eigen belastingtarieven en spelregels.

Inkomsten uit arbeid, maar ook uitkeringen en pensioenen worden belast met oplopende tarieven. Zo wordt de eerste 15.000 euro (f33.000,-) – de eerste schijf geheten – belast tegen een tarief van 32,35%. Voor het deel van het inkomen tussen 15.000 euro (f33.000,-) en 27.000 euro (f59.500,-) – de tweede schijf – geldt een tarief van 37,60%. De derde schijf, die loopt van 27.000 euro (f59.500,-) tot 46.300 euro (f102.000,-) kent een tarief van 42%. Wie nog meer verdient krijgt boven de f102.000,- (46.300 euro) te maken met een tarief van 52%.

In het fiscale jargon wordt dit ook wel box I genoemd.

In box II vallen hoofdzakelijk de inkomsten van directeur-groootaandeelhouders. Zij betalen over inkomen uit de eigen BV 25% belasting. (Over de winst van de BV, waaruit het inkomen voor de ondernemer ontstaat, is reeds belasting verschuldigd tegen een tarief van 30% of 35% volgens de vennootschapsbelasting.)

In box III worden alle inkomsten uit vermogen belast met een tarief van 30%. Het gaat hier vooral over spaarrekeningen, aandelenbezit en het tweede huis. Anders dan in box I en II wordt niet gekeken naar de daadwerkelijke inkomsten uit vermogen. In plaats daarvan worden de vermogens van de belastingplichtige bij elkaar opgeteld en vermindert met eventueel uitstaande schulden. Aan dit nettovermogen wordt een vast rendement toegekend van 4%, dat vervolgens wordt belast tegen een tarief van 30%. Al met al dus een belasting van 1,2% op het vermogen. Dit heet de vermogensrendementsheffing. De feitelijke inkomsten uit vermogen – rente op spaarrekeningen, dividenduitkeringen, verhuurinkomsten tweede huis – worden vervolgens niet meer belast. Net zo min kan rente over uitstaande schulden worden afgetrokken.

(Genoemde bedragen zijn afgerond. Tarieven en schijfgrenzen 2001. Voor pensioenen gelden lagere tarieven voor de 1ste en 2de schijf.)

Eigen huis

De huidige fiscale behandeling van het eigen huis kost de staat jaarlijks veel geld en dit bedrag neemt de laatste jaren explosief toe. Belangrijker dan dat is dat het huidige systeem onrechtvaardig uitwerkt. Mensen met hoge inkomens profiteren verreweg het meest van de aftrekbaarheid van de hypotheekrente. Zij kunnen hogere hypotheeken nemen en daarmee meer rente via de belasting aftrekken. In de tweede plaats krijgen ze meer geld terug, omdat ze in een hoger belastingtarief zitten. Ten slotte blijkt dat hoge inkomensgroepen naast hun hypotheeken vaak vermogens aanhouden (spaartegoeden, aandelen etc.). Daartegenover staat een lage belasting op het eigen huis: het zogenaamde 'eigenwoningforfait', dat onder Paars is verlaagd van 1,25 naar 0,8 procent van de WOZ-waarde van het eigen huis. De ongelijke behandeling van huurders ten opzichte van eigenwoningbezitters is door Paars daarmee enkel vergroot.

GroenLinks streeft naar een rechtvaardige behandeling van het eigen huisbezit. Dit kan door het eigen huis weer te beschouwen als vermogen en als zodanig te belasten.

De fiscale behandeling van het eigen huis in de Wet Inkomstenbelasting 2001

In het nieuwe belastingstelsel dat in 2001 is ingegaan, zit het eerste eigen huis in box 1. Dat betekent dat de rente die wordt betaald over de hypotheek, mag worden afgetrokken van het inkomen. Tegelijkertijd moet een percentage van de waarde van het huis (het eigenwoningforfait, 0,8 procent van de WOZ-waarde) worden opgeteld bij het inkomen. De hypotheekrente is dertig jaar volledig aftrekbaar. Ook mensen met een eigen vermogen, die de aankoop van een huis (gedeeltelijk) zelf kunnen financieren, kunnen een maximale hypotheek nemen en de rente volledig aftrekken. Zo profiteren zij van de groei van hun vermogen, terwijl ze tegelijkertijd op kosten van de schatkist hun hypotheek afsluiten. De verleiding is ook wel erg groot: de rente is onbeperkt aftrekbaar terwijl de belasting op inkomsten uit eigen vermogen (box III) laag is.

De fiscale behandeling van het eigen huis volgens GroenLinks

GroenLinks wil een nieuwe fiscale behandeling van het eerste eigen huis. Daartoe worden de hypotheekrenteaf trek en het eigenwoningforfait uit box I van de inkomstenbelasting gehaald. Daarvoor in de plaats komt een hypotheekrentesubsidie van dertig procent. Deze subsidie geldt voor iedere huizenbezitter ongeacht het inkomen. Over elke euro betaalde hypotheekrente krijgt men dus 30 eurocent terug van de belasting. Wel wordt er gekeken naar het aanwezige eigen vermogen: mensen met een groot eigen vermogen, die toch een hypotheek nemen, komen niet in aanmerking voor deze hypotheekrentesubsidie. Zo ontvangt iedereen dezelfde subsidie en worden alleen de huizenbezitters gesubsidieerd die zonder hypotheek geen eigen huis kunnen aanschaffen.

Daarnaast wordt het eigen huis door GroenLinks gezien als vermogen. Dat betekent dat het eigen huis moet worden belast volgens de spelregels van box III. Dat leidt ertoe dat aan het eigen huis een fictief rendement van vier procent wordt toegekend, waarover dertig procent belasting is verschuldigd. Per saldo ontstaat een heffing van 1,2 procent van de waarde van het eigen huis. Er gelden heffingsvrije voeten van 140.000 euro (f308.500) voor alleenstaanden en 200.000 euro (f440.742) euro voor gehuwden en samenwonenden. Deze heffingsvrije voeten worden jaarlijks geïndexeerd met de gemiddelde waardestijging van de huizenmarkt (WOZ-waardestijging). Voor zover hypotheekschulden niet in aanmerking komen voor voornoemde hypotheekrentesubsidie, worden deze in mindering gebracht op de waarde van het eigen huis. Voor nieuwkomers op de huizenmarkt wordt deze regeling in de komende kabinetperiode ingevoerd. Voor mensen die nu al een eigen huis bezitten, geldt een invoeringstermijn van tien jaar. Doorrekening van deze plannen door het CPB toont dat inkomenseffecten van deze maatregel gematigd zijn, zij het dat mensen met een hoog inkomen én een duur huis én een hoge hypotheek, erop achteruit gaan. De voorgestelde regeling zorgt er voor dat het overheidsbeleid gericht op het eigen huis op belangrijke punten verbetert. De stimulering van het eigenwoningbezit wordt rechtvaardig en richt zich meer op de lage en middeninkomens. Tegelijkertijd worden de alsnog stijgende kosten die zijn gemoed met de huidige fiscale behandeling van het eigen huis beperkt. Ten slotte wordt voorkomen dat schaarse middelen uit de schatkist op een oneigenlijke manier worden gebruikt.

Programmapunten

1. Armoedebestrijding en inkomensbeleid

- De hoogte van de uitkeringen wordt volledig gekoppeld aan de loonontwikkeling, inclusief de incidentele looncomponent waaronder ook de winstdelingsregelingen.
- De koopkracht van mensen op het sociaal minimum gaat in vier jaar met gemiddeld tien procent omhoog. Dit wordt hoofdzakelijk via de belastingen geregeld.
- De koopkrachtverbetering van tien procent voor ouderen die uitsluitend leven van een AOW-uitkering wordt mede gefinancierd door alle ouderen AOW-premie te laten betalen.
- Minimumjeugdlonen worden verhoogd. Vanaf 21 jaar ontstaat het recht op volwassenminimumloon.
- Arbeidsongeschikten in de bijstand krijgen toegang tot een WAO op minimumniveau, waarmee een partner-toets komt te vervallen.
- De knelpunten in de Algemene Nabestaandenwet worden aangepakt.
- Er worden maatregelen genomen om pensioengaten te dichten van herintreders, deeltijders en uitkeringsgerechtigden. Bovendien worden er maatregelen genomen om tot een nieuw systeem te komen van pensioenopbouw met als doel de combinatie van werk en zorg gedurende de loopbaan te vergemakkelijken.

2. Inkomstenbelasting

- De nieuwe basisverzekering zorg wordt gefinancierd uit belastingen. De afschaffing van de premies ziektekostenverzekering worden op progressieve wijze verrekend in de tarieven van box I. Zo ontstaat een nieuwe progressieve tariefstructuur in box I.
- De huidige algemene arbeidskorting voor iedere werkende wordt afgeschaft en maakt plaats voor een werkkorting, die afhankelijk is van de hoogte van het verdiende inkomen.
- Alle persoonsgebonden aftrekposten worden tegen één tarief afgetrokken en vervolgens als belastingkorting verrekend.
- De algemene heffingskorting krijgt het karakter van een negatieve inkomstenbelasting. Voorts wordt de heffingskorting voor de niet-werkende partner alleen toegekend aan partners, indien geboren na 1960, als er zorg is voor kinderen jonger dan vier jaar.
- De kinderbijslag wordt gefiscaliseerd en via het systeem van de fiscale kinderkortingen uitbetaald. De algemene

3.4

Onderwijs

- kinderkorting en aanvullende kinderkorting voor de lagere inkomens worden per kind uitbetaald.
- De belasting op opties wordt verzwaaard.
 - Via de belastingen wordt de inkomenspositie van chronisch zieken en gehandicapten versterkt.
 - De maximale onbelaste vergoeding voor vrijwilligers moet verdubbeld worden.

3. Wonen

- De huursubsidie wordt geïntegreerd in de belastingwetgeving en als belastingkorting door de belastingdienst uitbetaald.
- In plaats van de huidige hypotheek-renteaftrek komt er een hypotheek-rentesubsidie van dertig procent voor mensen die zonder hypotheek geen eigen huis kunnen verwerven. Voorts wordt het eigen huis belast als vermogen en ondergebracht in box III. Er komt een aparte vrijstelling aan de voet. Voor bestaande huizenbezitters geldt een invoeringstermijn van tien jaar.

4. Belasting op vermogen

- Er komt een progressieve belasting op reële inkomsten uit vermogen in plaats van de bestaande vermogensrendementsheffing in box III.

5. Belastingvrijstellingen

- Alle belastingvrijstellingen worden kritisch tegen het licht gehouden, waarbij naar noodzaak en effectiviteit van het instrumentarium wordt gekeken. In ieder geval worden de spaarloonregeling, de afdrachtvermindering lage lonen en de regeling voor film- en scheepvaartcv's afgeschaft. In de meeste gevallen komt er een andere regeling voor in de plaats die effectiever is.

6. Overig

- De Wet op de Successierechten wordt aangepast aan moderne leefvormen. Tevens worden belastingmijndende constructies tegengegaan.

Werd er in 1975 nog acht procent van het BBP aan onderwijs besteed, in 1994 was dat nog slechts 5,3 procent, om onder de twee Paarse kabinetten nog verder te dalen tot 4,4 procent. De commissie-Van Es waarschuwde een decennium geleden al voor een groot lerarentekort. Er gebeurde niets. Nu is de verwachting dat er in 2004 een tekort is van 20 duizend leerkrachten in het basisonderwijs en 15 duizend in het voortgezet onderwijs.

Goed onderwijs is sociaal en economisch van groot belang. Achtereenvolgende kabinetten hebben het onderwijs financieel verwaarloosd, en lieten tegelijkertijd een regen van regels en structuurwijzigingen op het onderwijs neerdalen. Veel onderwijsinstellingen en onderwijsgeevenden hebben daarvoor moeite gemotiveerd te blijven.

De school die GroenLinks voorstaat, stimuleert kinderen en jongeren om zich te ontwikkelen tot sociale, verantwoordelijke en zelfredzame burgers. Een goede school heeft de ambitie dat iedere leerling op een voor hem of haar optimaal niveau komt. In deze school staan leerlingen, in al hun diversiteit, centraal. Het is bovendien een school die haar personeel de kans biedt zijn talenten te gebruiken en te ontwikkelen.

Meer leerkrachten

Het grote tekort aan leerkrachten, een rechtstreeks gevolg van de verwaarlozing van het onderwijs, is een acute dreiging.

Werken in het onderwijs moet weer aantrekkelijk worden door een combinatie van gerichte salarisverbetering, verlaging van de werkdruk (onder meer door het aantrekken van onderwijsondersteunend personeel), forse investeringen in gebouwen en lesmateriaal, betere secundaire arbeidsvoorwaarden en scholings- en doorstroommogelijkheden. Het lerarentekort is niet in vier jaar op te lossen, daarom zijn er naast structurele ook noodoplossingen nodig.

Onderwijs op maat

Het huidige onderwijs speelt onvoldoende in op de diversiteit van leerlingen. Diversiteit vraagt extra personeel (zowel onderwijzend als ondersteunend), veranderingen in de opleidingen van leerkrachten, en aanpassingen

van het lesmateriaal en de schoolgebouwen. Door het beter inspelen op de verschillende mogelijkheden, ambities en manieren van leren van leerlingen, en door meer individuele aandacht krijgen leerlingen meer plezier in het onderwijs. Hierdoor worden spijbelen en schoolverlaten tegengegaan. Ook moet het maximum aantal jaren dat een leerling over een school mag doen, worden versoepeld. Scholen moeten worden beoordeeld op de mate waarin ze potentiële afhakers voor het onderwijs weten te interesseren en te behouden. Voor een deel van de leerlingen zijn praktijkgerichte onderwijsprogramma's van groot belang. Sociale vaardigheden zijn een steeds belangrijker criterium bij het vinden van een baan en voor redzaamheid in de samenleving. Onderwijsinstellingen moeten hier dan ook meer aandacht aan besteden.

Taalachterstand

Te veel leerlingen, met name van allochtone afkomst, komen met een (taal)achterstand op de basisschool en lopen deze niet meer in. Een taalachterstand wordt zo een leerachterstand die hun kansen in de samenleving fors verkleint. Uitbreiding en professionalisering van peuterspeelzalen en het stimuleren van het gebruik daarvan, het oprichten van voorscholen, uitbreiding van kinderopvang die ook voor lage inkomens toegankelijk is, en aanpassingen van het onderwijsprogramma in het basisonderwijs, kunnen deze leerachterstanden voorkomen.

Beter beroepsonderwijs

Herwaardering is nodig voor het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en voor de regionale opleidingscentra (ROC's). ROC's, waar beroepsopleidingen en volwasseneducatie zijn ondergebracht, zijn vaak grootschalige leerfabrieken, terwijl juist hier persoonlijk contact en individuele begeleiding van groot belang zijn. ROC's moeten de middelen krijgen om hun belangrijke functie waar te kunnen maken en om beter in te kunnen spelen op de diverse vraag van leerlingen/studenten. De huidige outputfinanciering lokt risicoselectie uit. Nodig is financiering die stimuleert dat alle leerlingen op een voor hen optimaal niveau worden gebracht. Beroeps- en volwassenenonderwijs moeten beter op elkaar aansluiten.

Verantwoordelijkheidsverdeling

De overheid stuurt het onderwijs te veel op details, in plaats van op resultaat en kwaliteit. Binnen door de overheid vastgestelde hoofdlijnen krijgen,

als het aan GroenLinks ligt, de werkers (leerkrachten, docenten, management) én de gebruikers (leerlingen en ouders) meer zeggenschap over de invulling van het onderwijs. Ter bevordering van de kwaliteit moet in het basis- en het voortgezet onderwijs worden gewerkt met visitaties. Beoordelingen van scholen moeten gericht zijn op verbetering en niet op 'brandmerken': scholen botweg afrekenen op bijvoorbeeld cito-scores komt de kwaliteit van het onderwijs niet ten goede.

De recente grote onderwijsvernieuwingen (studiehuis, basisvorming, samensmelten van lbo en mavo tot vmbo) zijn te veel van bovenaf opgelegd. Het veld had geen tijd zich er op voor te bereiden en kreeg onvoldoende middelen voor de uitvoering. Het ministerie zal moeten investeren in het herstellen van het vertrouwen tussen onderwijsveld en overheid.

Samen leren

Gemengde, pluriforme scholen zijn een groot goed voor de huidige en toekomstige samenleving. De school is niet alleen leerplaats, maar ook ontmoetingsplaats. Het ontstaan van zwarte scholen is soms een gevolg van de bevolkingssamenstelling in de wijk. Maar net zo vaak zijn zwarte scholen het gevolg van 'witte vlucht'. Overheid, onderwijsinstellingen en ouders kunnen veel meer doen om segregatie in het onderwijs (naar kleur en klasse) tegen te gaan. Bijzondere scholen hebben nog te veel mogelijkheden om leerlingen te weigeren.

Hoger onderwijs

Hoewel het aantal studenten fors toenam, moest het hoger onderwijs de afgelopen decennia sterk bezuinigen. Mede door de financiële schaarste kijkt het hoger onderwijs met gretigheid naar het bedrijfsleven: contractonderzoek nam een grote vlucht. Veel onderzoekers zijn afhankelijk van deze onderzoeksmarkt. GroenLinks is voorstander van maatschappelijk relevant onderzoek, maar dat is niet hetzelfde als onderzoek waar met name het bedrijfsleven belangstelling voor heeft. Onderzoek moet de samenleving een spiegel voorhouden; tijd en aandacht vragen voor kwesties die op de langere termijn spelen. Hiervoor is een hoger onderzoeksbudget noodzakelijk.

De nauwe samenwerking tussen hbo en wo en de omschakeling naar een bachelors-mastersmodel is goed, mits hierbij geen extra drempels worden ingebouwd die doorstroming bemoeilijken. Onder het Paarse kabinet is de democratisering van de universiteit teruggedraaid. GroenLinks betreurt

deze ontwikkeling en is juist voor vergaande democratisering van wo en hbo-instellingen.

Geld

Er is veel extra geld nodig voor het onderwijs. Alleen een forse verhoging van het onderwijsbudget kan de tendens tot private financiering keren. Sponsoring is, zeker in het leerplichtige onderwijs, niet toegestaan.

Mensen krijgen, als het aan GroenLinks ligt, het recht om zich altijd tot vwo/mbo-niveau bij te scholen. Het hoger onderwijs (hbo en universiteit) kan beschouwd worden als een investering in jezelf. Een studietax moet er voor zorgen dat iedereen kan studeren, en dat de kosten later, afhankelijk van het inkomen, deels worden terugbetaald door degene die de opleiding heeft genoten.

Programmapunten

1. Lerarentekort

- Door verlaging van de werkdruk (onder meer door het aantrekken van onderwijsondersteunend personeel), investeringen in gebouwen en lesmateriaal, betere secundaire arbeidsvoorwaarden en scholings- en doorstroommogelijkheden wordt het leraarsvak aantrekkelijker en wordt ziekteverzuim tegengegaan. Migranten worden gericht benaderd om in het onderwijs te komen werken.
- Er komt één loket voor zij-instromers, er komen lerarenpools om het probleem van kleine aanstellingen te ondervangen, en tijdelijk kunnen leerkrachten vrijwillig kiezen voor een veertigurige werkweek.

2. Schoolgebouwen

- Het totale onderhouds- en verbouwbudget voor onderwijsinstellingen wordt substantieel verhoogd.
- Schoolgebouwen moeten toegankelijk zijn voor gehandicapten.

3. School en buurt

- Initiatieven om de school ook buiten schooltijd te gebruiken, zoals de Brede School en de Vensterschool, worden gestimuleerd.
- Instanties zoals de jeugdzorg, het maatschappelijk werk en de politie werken nadrukkelijk samen met scholen, waardoor de scholen zich beter op hun kerntaak kunnen richten.

4. Witte en zwarte scholen

- Alle gemeenten met scholen waarvan de leerlingensamenstelling meer dan marginaal afwijkt van de wijkamenstelling, maken een plan om leerlingsegregatie tegen te gaan. Dit geldt zowel voor openbare als bijzondere scholen. Ouders van driejarigen krijgen in eerste instantie een uitnodiging voor scholen in de eigen buurt.
- Gemeenten met gesegregeerde wijken maken een plan hoe witte en zwarte scholen samen kunnen werken en de leerlingen elkaar vaker kunnen ontmoeten.
- Voor bijzondere scholen gaan bij het afwijzen van leerlingen dezelfde regels gelden als bij openbare scholen.

5. Samen naar school

- Ouders van leerlingen met leeren ontwikkelingsproblemen mogen in principe zelf de keuze maken of de leerling naar een speciale of een 'gewone' school gaat. Het budget volgt de leerling.
- De wachtlijsten voor het speciaal onderwijs worden zo snel mogelijk opgelost.

6. Lerarenopleidingen

- Op de lerarenopleidingen komt meer aandacht voor diversiteit, interculturalisatie, sociale vaardigheden, het geven van individuele begeleiding, en het inspelen op onderwijsvernieuwingen.
- Het volgen van bijvakken, waardoor leerkrachten breder inzetbaar worden, wordt gestimuleerd.
- Lerarenopleidingen gaan beter inspelen op de diversiteit van mensen die de lerarenopleiding willen volgen.

7. Medezeggenschap

- In zowel het voortgezet als het hoger onderwijs komen gezamenlijke raden van leerlingen/studenten en personeel. Deze raden krijgen instemmingsrecht bij belangrijke beslissingen.
- Gemeentelijke schoolverbanden en scholengemeenschappen met meer dan 35 personeelsleden in dienst krijgen de mogelijkheid om een ondernemingsraad in te voeren.

8. Taal- en leerachterstanden

- Het aantal peuterspeelzaalplaatsen wordt zodanig uitgebreid, dat alle kinderen van wie de ouders dat willen, naar de peuterspeelzaal kunnen. Voorscholen worden gestimuleerd, evenals weekend- en zomerscholen.
- Basisschoolleerlingen gaan in principe pas van groep drie naar groep vier als zij de Nederlandse taal vol-

doende machtig zijn.

- c. Leerlingen mogen een jaar langer over de basisschool doen, en datzelfde geldt voor de basisvorming, vmbo, studiehuis en mbo.
- d. In alle steden met veel niet-Nederlandstalige ouders komen 'schakelklassen' voor zes- en zevenjarigen, waar leerlingen gericht achterstanden kunnen wegwerken. Er komen meer schakelklassen aan het begin van het voortgezet onderwijs.

9. Spijbelen en schooluitval

- a. Spijbelen en schoolverlaten worden voorkomen door meer individuele aandacht en onderwijs-op-maat en door algemene vorming op een praktijkgerichte manier aan te bieden.
- b. Outputfinanciering die risicoselectie uitlokt, wordt vervangen door financiering die stimuleert dat juist ook risicoleerlingen onderwijs kunnen genieten, bijvoorbeeld door scholen met meer risicoleerlingen meer budget te geven.

10. Leerrecht, studie-financiering, studietax

- a. Iedere burger krijgt het recht om, afgezien van een eigen bijdrage naar inkomen, kosteloos onderwijs te genieten tot en met vwo/mbo-niveau, ongeacht de leeftijd waarop van dit recht gebruik wordt gemaakt. Van werkgevers wordt een bijdrage gevraagd voor dit onderwijs van hun werknemers.
- b. Het huidige stelsel van studiefinanciering maakt plaats voor een studietax-stelsel. Alle studenten aan het hoger onderwijs kunnen kiezen voor een beurs. De kosten voor studie en levensonderhoud worden later naar rato van het inkomen terugbetaald.
- c. De studieduur is niet langer beperkt. Het door de overheid beschikbaar gestelde bedrag waar studenten aanspraak op kunnen maken voor hun levensonderhoud, is wel aan een maximum gebonden.
- d. De beroepsopleidingen gaan een verplichting aan jegens de leerlingen die zich bij hen inschrijven. Deze instellingen zijn verantwoordelijk voor de nodige stageplaatsen, opdat de leerling zonder vertraging kan afstuderen.

11. Offensief tegen het analfabetisme

- a. Er komt een offensief tegen het analfabetisme, waarbij het streven is om het (functioneel) analfabetisme vanaf 2005 jaarlijks met tien procent te doen afnemen.

12. Kwaliteitsverbetering vmbo's

- a. Het vmbo krijgt programmatisch en financieel de ruimte voor een grote kwaliteitsverbetering van onderwijsprogramma's, gebouwen en docenten.
- b. De doorstroming van vmbo naar mbo en vervolgens hbo wordt bevorderd.

13. Kwaliteitsimpuls ROC's

- a. De ROC's krijgen programmatisch en financieel de ruimte om veel meer onderwijs op maat aan te bieden. Zij gaan meer inspelen op de leefomstandigheden van deelnemers, met een flexibel aanbod (ook in de weekends en 's avonds) en voorzieningen zoals kinderopvang. Gemeenten financieren ROC's afhankelijk van het aantal leerlingen uit die gemeente dat aan het betreffende ROC een opleiding volgt.
- b. De volwasseneneducatie (inburgering, alfabetisering en het onderwijs aan zogenaamde 'oudkomers') wordt zo dicht mogelijk bij de gebruikers aangeboden, bij voorkeur in buurt- en wijkcentra.

14. Schaalvergroting

- a. Er wordt een halt toegeroepen aan verdere schaalvergroting en fusies van onderwijsinstellingen.
- b. Er is extra aandacht voor spreiding en toegankelijkheid van het onderwijs in dunbevolkte regio's, waarbij de minimumnormen voor de omvang van een school lager liggen dan elders. Zonodig wordt schaalvergroting teruggedraaid.

15. Ouderbijdragen/sponsoring

- a. Gemeenten wijzen ouders er nadrukkelijk op dat ouderbijdragen vrijwillig zijn; bij dwang tot het voldoen van de ouderbijdragen kan de Inspectie worden ingeseind. Gemeenten zien erop toe dat scholen de besteding van ouderbijdragen verantwoorden.
- b. Ouderlijke bijdragen mogen niet hoger zijn dan 136 euro (f300,-) per jaar.
- c. Sponsoring door bedrijven is in het leerplichtige onderwijs niet toegestaan.

16. Hoger onderwijs

- a. De onafhankelijkheid van het wetenschappelijke onderzoek wordt gewaarborgd. Commercialisering van onderzoek en instellingen wordt teruggedrongen, door vergroting van de 'eerste geldstroom', door toezicht op de onafhankelijkheid (visitatiecommissies) en door verplichte melding van commerciële nevenactiviteiten van wetenschappers.
- b. In het nieuwe stelsel van hoger onder-

wijs wordt nauwe samenwerking tussen hbo en wo mogelijk, met onderscheiden leerroutes: beroepsgerichte, wetenschappelijke en algemeen vormende.

- c. Universiteiten en hogescholen gaan een personeelsbeleid voeren dat diversiteit stimuleert (instroom van jongeren, vrouwen en migranten).

17. ICT

- a. Er komt een stimuleringsregeling waarmee scholen een computer ter beschikking kunnen stellen aan leerlingen die deze thuis niet hebben.
- b. De overheid financiert enkele 'scholen van de toekomst' waarin zo veel mogelijk wordt geëxperimenteerd met ICT, om hiermee te bepalen wat werkt en aan welke ICT het onderwijs behoefte heeft.
- c. Scholen krijgen voldoende budget én begeleiding om adequaat computers te gebruiken bij hun onderwijs.

18. Zwemmen en fietsen

- a. Bij het verlaten van de basisschool kunnen in principe alle leerlingen zwemmen en fietsen.

19. Alcohol/drugsvoorlichting

- a. Op scholen voor voortgezet onderwijs wordt een actief beleid gevoerd om leerlingen voor te lichten over de vaak sluipende gevolgen van het gebruik van artikelen die alcohol, drugs en nicotine bevatten.

3.5

Gezondheidszorg

De arts-assistent van het Kennemer Gasthuis in Haarlem was flink geïrriteerd. Daar zat hij dan, al uren achtereen met de telefoonhoorn aan zijn oor en een patiënt met een gebroken heup op een brancard. Geen enkel ziekenhuis in de wijde omgeving, tot Zwolle aan toe, was bereid de man op te nemen. Vrijwel alle ziekenhuizen, maar ook de verzorgings- en verpleeghuizen, kampen met een schrijnend tekort aan medisch en verpleegkundig personeel, onvoldoende financiële middelen en een overvloed aan patiënten. In totaal wachten zo'n 150 duizend mensen op medische behandeling. Meer dan 100 duizend bejaarden zijn in afwachting van een plaats in een verpleeg- of verzorgingshuis, of vertoeven op een wachtlijst voor thuiszorg. In de geestelijke gezondheidszorg bedraagt het aantal wachtenden 75 duizend.

Achtereenvolgende kabinetten hebben de zorg in Nederland verwaarloosd. Werken in de zorg is onaantrekkelijk geworden door permanente tijdsdruk, lage beloning, slechte arbeidsomstandigheden en een vervreemdende organisatie. De huidige financiering van de gezondheidszorg veroorzaakt een permanent tekort aan zorg en een overdosis aan bureaucratie. Het gevolg: wachtlijsten, personeelstekorten en verpleeghuizen waar je niet oud zou willen worden.

De huidige organisatie van de zorg remt eigen initiatief en creativiteit van patiënten, van instellingen en van mensen die in de gezondheidszorg werken. En doordat de zorg voor ouderen, gehandicapten en chronisch zieken niet met de tijd en de welvaart zijn meegegroeid, dreigt een tweede lading: wie het kan betalen koopt zelf zorg in, en de collectief gefinancierde zorg kachelt verder achteruit.

Werken in de zorg

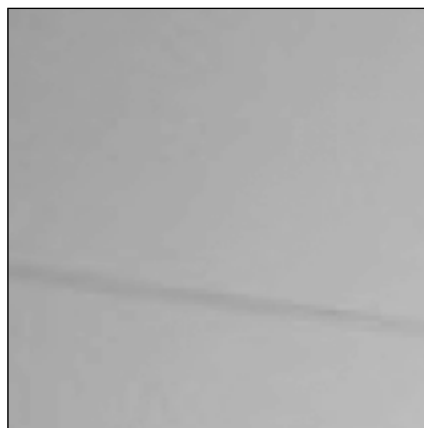
De motivatie van de mensen die in de zorg werken is de afgelopen jaren danig op de proef gesteld. Werken in de zorg moet weer aantrekkelijk worden. Dat kan door zeggenschap over werk en werktijden, meer tijd voor patiënten, verhoging van de beloning, meer carrièreperspectief en voorzieningen zoals kinderopvang. Een groot offensief is nodig, want zonder mensen die het werk kunnen en willen doen, begin je niks.

De meeste zorg die in Nederland wordt verleend is overigens onbetaalde

zorg: door partners, familie, vrienden. Het is zaak deze onbetaalde verzorgers beter te ondersteunen en professioneel te begeleiden.

Zorg dicht bij huis

Een fatsoenlijke samenleving draagt zorg voor een menswaardige 'oude dag' en voor een zo goed mogelijk leven van mensen met langdurige lichamelijke, verstandelijke of psychische beperkingen. Veel ouderen, gehandicapten, chronisch zieken en psychiatrische patiënten willen zo zelfstandig mogelijk wonen en leven, als het even kan in hun eigen huis of eigen buurt. Het is van groot belang dit als samenleving mogelijk te maken: door aangepaste woningen, door diensten en zorg aan huis aan te bieden, door een fatsoenlijk inkomen voor chronisch

zieken en gehandicapten. Instellingen moeten en kunnen veel beter aansluiten bij wat mensen in het leven belangrijk vinden: vertrouwdsheid, privacy, eigen sfeer, verzorging die voldoet aan de hedendaagse normen, verzorgers die tijd hebben voor persoonlijke aandacht.

Mensen moeten meer mogelijkheden krijgen om hun eigen zorg en verzorgers uit te kiezen. Dat is belangrijk voor het gevoel van eigenwaarde, dat door ziekte of gebrek toch al onder druk komt te staan.

Medische zorg

De medische zorg in Nederland is van hoog niveau en patiënten zijn hier over het algemeen tevreden over, als ze eenmaal aan de beurt zijn. Wachtlijsten voor behandelingen in ziekenhuizen en de geestelijke gezondheidszorg zijn echter een knellend en schrijnend probleem, evenals de tijdsdruk waaronder het personeel staat. Wachtlijsten moeten tot een sociaal en medisch aanvaardbaar niveau worden teruggebracht. Wachtlijsten voor levensbedreigende ziekten en voor ernstige psychische problemen zijn onaanvaardbaar.

Veel winst valt te behalen door een betere organisatie en afstemming: meer samenwerking tussen behandelaren, bijvoorbeeld tussen huisartsen en bedrijfsartsen, verzekeringsartsen en jeugdgezondheidsartsen.

Het is aan het werk van de eerstelijnsgezondheidszorg (zoals huisartsen) te danken dat in Nederland maar in tien procent van alle gezondheidsklachten de hulp van de tweede lijn, de specialist, ingeschakeld hoeft te worden. Een goed functionerende eerste lijn biedt de beste garantie voor een zinnig en zuinig gebruik van de gezondheidszorg. Tekorten aan beroepskrachten door opleidingsbeperkingen en te krappe financiering moeten zo gauw mogelijk worden opgeheven.

Financiering, toegankelijkheid, organisatie

Gelijke toegang tot alle noodzakelijke zorg, solidariteit (tussen oud en jong, ziek en gezond, rijk en arm), een hoge kwaliteit, en zeggenschap van de patiënt/cliënt staan voor GroenLinks voorop. Een goede spreiding van voorzieningen, ook in minder dichtbevolkte regio's, is van groot belang. GroenLinks wil een brede basisverzekering voor iedereen, waarvoor iedereen naar inkomen betaalt, en zonder risicoselectie. Deze basisverzekering vergoedt in grote lijnen datgene wat nu in het ziekenfonds en de AWBZ zit. Een brede en sociale basisverzekering is van extra belang vanwege de opmars van voorspellende geneeskunde, die in de toekomst meer risicoselectie mogelijk maakt.

Zorg waarbij werknemers voorrang krijgen op werklozen of rijken op armen is onacceptabel. De beste manier om voorrangzorg te voorkomen is de wachttijden voor de zorg drastisch te bekorten, en de kwaliteit van met name de zorg voor ouderen, gehandicapten en chronisch zieken aan de moderne eisen aan te passen.

De komende decennia is door vergrijzing, nieuwe medische technieken en hogere eisen die mensen aan zowel behandeling als verzorging stellen, een fors stijgend budget nodig voor gezondheid en zorg.

De beste gezondheidszorg: niet ziek worden

Nog altijd geldt: hoe armer, hoe ongezonder. GroenLinks wil dat de overheid, met respect voor de eigen verantwoordelijkheid voor individuen, mensen stimuleert gezond te leven, gezondheidsrisico's te mijden en bij gezondheidsklachten op tijd de juiste hulp te zoeken. Extra aandacht is nodig voor de gezondheid van migranten,

die sterk achterblijft bij die van de 'withe' Nederlanders. De preventie en tijdige behandeling van psychische problemen, waaronder stress, behoeven eveneens extra aandacht.

Grenzen aan gezondheidszorg?

Er zijn grenzen aan de gezondheidszorg – ethische, financiële en medische. De ethische grenzen liggen voor iedereen verschillend, maar het is van belang om ze ook als samenleving te stellen. Door toenemende kennis zal de geneeskunde de komende decennia steeds meer een voorspellend karakter krijgen. Over dit onderwerp (in hoeverre is er behoefte aan en hoe gaan we met deze nieuwe informatie om) is veel meer maatschappelijk debat nodig.

Werkers in de gezondheidszorg zijn belangrijk in het voorkomen van onnodige behandelingen en medicijngebruik. Mensen moeten echter ook worden gewezen op hun eigen verantwoordelijkheid voor een zo zinnig en zuinig mogelijk gebruik van de gezondheidszorg. Niet alleen vanwege de kosten, maar ook omdat iedere medische handeling risico's met zich meebrengt.

Gezondheid in de wereld

Op gezondheidsgebied zijn de verschillen in de wereld extra schrijnend. Van de 1200 nieuwe geneesmiddelen die sinds 1975 werden ontwikkeld zijn er slechts twaalf gericht op tropische ziekten, doordat zieken in ontwikkelingslanden geen interessante, koopkrachtige markt zijn voor de farmaceutische industrie.

Programmapunten

1. Personeel

- Werkers in de zorg krijgen meer zeggenschap over hun werktijden en meer tijd om hun werk goed te doen. Studiefaciliteiten en kinderopvang worden uitgebreid, en er worden meer ondersteuners aangetrokken voor niet-medische handelingen. Instellingen betrekken hun werknemers bij het ontwikkelen van betere arbeidsomstandigheden en het bieden van carrièreperspectief.
- De salarissen in de zorg worden zo snel mogelijk marktconform.
- Zorginstellingen worden gestimuleerd nieuwe groepen werknemers aan te trekken in de zorg: herintreders, nieuwe Nederlanders, WAO'ers. Dit gebeurt onder meer door stagevergoedingen voor studenten in de zorg,

- door tegemoetkoming in de studiekosten voor mensen die zich op latere leeftijd willen omscholen voor de zorg en door flexibele studie/werkprogramma's. De opleiding voor basisartsen en voor de meeste specialismen wordt met een jaar bekort.
- Ter ontlasting van de onbetaalde zorgverleners (mantelzorg) komen er meer voorzieningen waar zorgbehoevenden tijdelijk terecht kunnen (dagopvang, zorgvakanties, hospices). Het aantal steunpunten voor mantelzorgers wordt uitgebreid en patiëntenorganisaties en zorginstellingen krijgen budget voor het met raad en daad ondersteunen van onbetaalde zorgverleners.

2. De gebruiker centraal

- Alle organisatorische en financiële regels waaraan zorginstellingen gebonden zijn, worden doorgelicht op hun medische, maatschappelijke of financiële noodzaak. Is die noodzaak er niet, dan worden ze afgeschaft, om het daarmee voor instellingen mogelijk te maken beter in te spelen op de wensen van cliënten en patiënten.
- Gehandicapten, chronisch zieken, zorgbehoevende ouderen en psychiatrische patiënten krijgen zo veel mogelijk zeggenschap over hoe ze wonen en over de zorg en begeleiding die ze krijgen. Veel meer middelen voor langdurige zorg volgen de keuze van de cliënt via persoonsvolgende of persoonsgebonden budgetten (pvg en pgb). Een onafhankelijk indicatieorgaan bepaalt de hoeveelheid zorg waar mensen recht op hebben. Bij de indicatiestelling dient afstemming plaats te vinden met benodigde welzijnsvoorzieningen, woonvoorzieningen en WVG. Bij het gebruik van pgb en pvg zijn de verzekeraars medeverantwoordelijk voor de kwaliteitsbewaking.
- Patiënten- en cliëntenorganisaties worden beter ondersteund en zonnig geprofessionaliseerd. Alle zorginstellingen houden tevredenheidsonderzoeken en klantenpanels.
- Alle (financierings)regelingen die stimuleren dat mensen in instellingen verblijven terwijl dat medisch niet noodzakelijk is en door betrokkenen niet gewenst is, worden afgeschaft. Tegelijkertijd wordt het aanbod van zorg, dienstverlening, ondersteuning en begeleiding in de directe leefomgeving verbeterd. Tehuizen worden omgebouwd tot centra voor zorg in de wijk en behouden slechts een achtervangfunctie voor degenen, die (tijdelijk) aangewezen zijn op opname en voor degenen die voor opname kiezen.

- In de ouderenzorg en in de zorg voor chronisch zieken, gehandicapten en psychiatrische patiënten komt kwaliteit van leven voorop te staan. Het bevorderen van participatie, het verminderen van eenzaamheid, en zeggenschap van degenen om wie het gaat, zijn even belangrijk als de zorg in enge zin.
- Er komt een sterk versnelde procedure voor verbouw en nieuwbouw waardoor instellingen de mogelijkheden krijgen om, afhankelijk van de vraag van patiënten, een grote variatie aan woonvormen aan te bieden voor mensen met langdurige lichamelijke, psychische of verstandelijke beperkingen.
- Er wordt nauwkeurig toegezien op naleving van het bouwbesluit, waarin is vastgelegd dat alle nieuwe woningbouw 'aanpasbaar' is.

3. Zorg voor ouderen, gehandicapten, psychisch en chronisch zieken

- De wachtlijsten voor het RIAGG en de jeugdhulpverlening worden zo snel mogelijk weggewerkt. Laagdrempele psychische hulpverlening wordt uitgebreid en huisarts, RIAGG en maatschappelijk werk zorgen voor afstemming en samenwerking. Er komen meer mogelijkheden voor beschermd en begeleid zelfstandig wonen voor psychiatrisch patiënten.
- In de WVG wordt een breed wettelijk pakket vastgelegd, waardoor grote verschillen tussen gemeenten verdwijnen.
- De groepsgrootte in de gehandicaptenzorg wordt verkleind. Aan alle mensen met langdurige verstandelijke, lichamelijke of psychische beperkingen wordt zinvolle en voldoende dagbesteding geboden, al dan niet via een persoonsgebonden budget.
- De maximumnorm van drie uur thuiszorg wordt uitgebreid naar vijf uur. Indien geen professionele thuiszorg beschikbaar is, kunnen zelfgekozen mantelzorgers betaald worden voor de zorg die zij geven. Wachtlijsten voor thuiszorg zijn niet acceptabel.

4. Financiering en toegankelijkheid

- Er komt een brede basisverzekering voor iedereen, volledig gefinancierd via inkomensafhankelijke premies, met een acceptatieplicht voor verzekeraars.
- De overheid stelt het pakket en de premiehoogte vast. Verzekeraars krijgen uit de algemene middelen een bedrag per verzekerde. Mensen zijn vrij in hun keuze van een verzekeraar, de overheid houdt toezicht op de ver-

zekeraars door certificering.

- c. Verzekeraars concurreren niet op de prijs van het basispakket, maar op dienstverlening. Verzekeraars mogen zich slechts bezighouden met gezondheidsverzekeringen en zijn instellingen zonder winstoogmerk.
- d. De basisverzekering bestaat in grote lijnen uit het huidige ziekenfondspakket (aangevuld met tandartszorg voor volwassenen) en datgene wat nu wordt vergoed via de AWBZ. De kwaliteitseisen die worden gesteld aan de zorg, worden steeds aangepast aan de (stijgende) algemene levensstandaard.
- e. De toepassing van alternatieve behandelwijzen wordt vergoed mits verwijzing heeft plaatsgevonden door een huisarts en de behandeling wordt toegepast door erkende beroepsbeoefenaren (vallend onder de wet BIG).
- f. Bovenop de basisverzekering kunnen mensen een aanvullende verzekering afsluiten.
- g. Verzekeraars kunnen een 'gepaste zorgpolis' aanbieden, waarbij de verzekeraar met de behandelaars afspraken maakt over een zo zuinig en zinnig mogelijk gebruik van gezondheidszorgvoorzieningen en de verzekerde een premie krijgt van de verzekeraar.
- h. Zorginstellingen leggen verantwoording af over de besteding van het geld.
- i. Voor woonkosten en voor voorzieningen zoals maaltijden, huishoudelijke hulp, alarmering en vervoer wordt een eigen bijdrage gevraagd naar inkomen. De eigen bijdrage is afhankelijk van hetgeen de betreffende inkomensgroep 'normaliter' uitgeeft aan de betreffende voorziening.
- j. Aanbieders van zorg (zowel bestaande als nieuwe) worden gehouden aan een stelsel van maximumprijzen en acceptatieplicht. Zij mogen geen winstoogmerk hebben.
- k. De eigen bijdragen voor lijfgebonden thuiszorg worden afgeschaft.

5. Huisartsen, ziekenhuizen, medicijnen

- a. Voor alle behandelingen en zorg worden maximale wachttijden vastgesteld, op basis van medische en sociale criteria. Door een combinatie van betere organisatie, meer budget en meer behandelaars zijn instellingen in staat deze wachttijden niet te overschrijden.
- b. Het aantal medische en paramedische opleidingsplaatsen wordt gebaseerd op reële ramingen van de behoefte.
- c. In het algemeen wordt per aandoening alleen het goedkoopste medicijn

vergoed, tenzij de patiënt last heeft van bijwerkingen of het goedkoopste alternatief een onaanvaardbare verlaaging van de kwaliteit van leven of de leefwijze van de patiënt betekent. Er komt geen vrije verstrekking van medicijnen. Medicijnenfabrikanten mogen geen op de patiënt gerichte reclame maken, 'studiereizen' aanbieden en artsenbezoeken afleggen.

- d. Initiatieven waarbij eerstelijnsvoorzieningen vanuit één centrum werken ('zorgverzamelgebouw') worden gestimuleerd.
- e. Er komt een uniform elektronisch patiëntendossier, dat voor de patiënt zelf toegankelijk is, om de samenwerking tussen behandelaars te bevorderen.
- f. Verdere ontwikkeling van de palliatieve zorg wordt bevorderd, naast een landelijk dekkende spreiding van hospices en van goed functionerende sceneteams.
- g. De medische specialisten in alle ziekenhuizen komen in loondienst.

6. Gentechnologie, voorspelende geneeskunde, orgaandonatie, ethiek

- a. Genetisch onderzoek naar aandoeningen die later in het leven kunnen ontstaan mag slechts na goede voorlichting worden aangeboden. Dit onderzoek wordt alleen vergoed via het basispakket als het om behandelbare aandoeningen gaat.
- b. Prenataal genetisch onderzoek naar afwijkingen bij de ongeboren vrucht is alleen toegestaan indien het om een zeer ernstige aandoening gaat.
- c. Verzekeraars zijn verplicht om, als prenataal een ernstige afwijking is vastgesteld, volledige zorg te garanderen als ouders besluiten het kind ter wereld te laten komen.
- d. De uitkomsten van genetisch onderzoek mogen nooit worden gebruikt door een arts of verzekeraar om druk op een patiënt uit te oefenen.
- e. Toepassing van xenotransplantatie wordt vooralsnog verboden.
- f. Alle overheidsgeld dat nu wordt besteed aan onderzoek naar xenotransplantatie wordt voortaan besteed aan onderzoek naar alternatieven hiervoor.
- g. Organisaties die kritisch staan tegenover toepassingen van genetica en biotechnologie in de gezondheidszorg worden ruim gesubsidieerd, om daarmee het debat over deze ontwikkelingen te stimuleren.
- h. Het huidige systeem van orgaandonatie 'nee, mits' (er toestemming is) wordt zo snel mogelijk omgevormd naar een 'ja, tenzij' (de persoon heeft verklaard niet in te stemmen) systeem.

7. Gezondheidsbevordering

- a. Voor gezondheidsvoorlichting, vroegtijdige signalering van beginnende chronische kwalen (o.a. dementie) en een betere toerusting van de GGD's komt meer geld beschikbaar.
- b. Speciale aandacht is er voor de gezondheidsbevordering van migranten, en voor preventie en vroegtijdige signalering van psychische problemen.
- c. Er wordt samenhang en afstemming gerealiseerd in de verschillende preventieprogramma's van instellingen en overheid voor de verschillende doelgroepen.

8. Multiculturalisering

- a. De werkers in de gezondheidszorg moeten zoveel mogelijk een afspiegeling zijn van de plaatselijke bevolking. Instellingen scheppen meer ruimte voor eigen leefgewoonten en behandelwijzen. In gezondheidszorgopleidingen komt meer aandacht voor culturele verschillen.

9. Gezondheid in de wereld

- a. De overheid investeert in onderzoek naar medicijnen en vaccins (zoals het aids-vaccin en het malaria-vaccin) waar grote behoefte aan is in ontwikkelingslanden.

3.6

Welzijn en sport

In Hengelo is het sportpark van voetbalclub Tubantia gelegen in een naoorlogse 'aandachtswijk'. Grenzend aan dit sportpark is het terrein van een hobbyboer aangekocht door de gemeente. Hierdoor ontstaat midden in deze wijk een unieke mogelijkheid om een fietscrossclub, voetbalclub, speeltuin, wijkcentrum, peuterspeelzaal en buitenschoolse opvang te combineren. In een interactief proces met alle betrokkenen en de buurt werkt de gemeente onder leiding van de GroenLinks-wethouder momenteel aan een multifunctioneel buurtcentrum, met sport als één van de centrale thema's, waarin alle bestaande activiteiten en het (vrijwillig) kader elkaar goed aanvullen.

Voor het welzijn van mensen zijn alledaagse dingen van het grootste belang. Goede contacten met burens, vrienden, familieleden, het beoefenen van sport en andere vormen van vrijetijdsbesteding, een woonomgeving zonder al te veel ergernissen. Mensen geven daar op hun eigen wijze vorm aan.

Daarnaast heeft de overheid een grote verantwoordelijkheid voor het instandhouden en verbeteren van welzijnsvoorzieningen, (sport)accommodaties en ontmoetingsplekken. Juist een geïndividualiseerde samenleving, waarin sociale cohesie niet altijd spontaan ontstaat en deelname aan de maatschappij niet voor iedereen vanzelfsprekend is, vraagt in dit opzicht om een creatieve en stimulerende overheid.

Welzijnsbeleid is daarom ook niet uitsluitend voor mensen die in een achterstandspositie verkeren. Integendeel, welzijnsbeleid behoort tot de kernactiviteiten van een overheid die de kwaliteit van het bestaan van alle burgers hoog in haar vaandel heeft staan. Bij samenlevingsopbouw gaat het daarbij om ondersteuning van actieve bewoners, het stimuleren van ontmoeting tussen groepen met uiteenlopende etnische en culturele achtergronden, het bieden van toekomstperspectieven aan jongeren die het gevoel hebben er niet bij te horen, et cetera. Op dit terrein kan een politiek van publieke betrokkenheid bij uitstek handen en voeten krijgen.

Het valt dan ook te betreuren dat de welzijnsvoorzieningen en -initiatieven maar beperkt hebben geprofiteerd van de economische voorspoed van het afgelopen decennium. Er is sprake van

stagnatie in het overheidsdenken en -doen op het terrein van het welzijnsbeleid. Nieuwe ideeën lijken schaarser te worden, fonkelende initiatieven komen vooral in de marge op en sterven vaak een vroege dood door gebrek aan inbedding en ondersteuning. De publieke verschraving heeft ook hier haar sporen nagelaten. Bij voorzieningen voor de kwetsbaarste groepen als kinderen en jongeren met problemen, daklozen, (ex-)psychiatrische patiënten en vereenzaamde ouderen is sprake van grote tekorten: te weinig personeel, te weinig plekken en te hoge drempels.

Ook het grotestedenbeleid heeft in dit opzicht zijn belofte (nog) niet waargemaakt. De samenhangende aanpak van achterstandsgebieden komt te langzaam van de grond.

Gezicht op perspectief

De vrijwillige inzet en betrokkenheid van mensen vormt nog altijd het belangrijkste sociaal kapitaal van de samenleving. De zorg, het welzijnswerk, culturele initiatieven, sportclubs: zonder vrijwilligers bestaan ze niet. Het activeren van mensen en het stimuleren van netwerken waarbinnen mensen zich inzetten voor elkaar, voor hun omgeving of voor gedeelde hobby's is daarom niet alleen een belangrijke taak voor alle publieke instellingen, maar ook voor het bedrijfsleven. De overheid kan helpen door de combinatie van betaald en onbetaald werk beter mogelijk te maken en door verenigingen en clubs terzijde te staan bij het werven en vasthouden van vrijwilligers.

Natuurlijk blijft er een specifieke taak voor de overheid en sociale professionals om zich extra in te zetten voor groepen in achterstandssituaties en voor mensen die door meerdere problemen tegelijk aan de rand van de samenleving zijn beland. Maar GroenLinks wil verandering zien in de sombere grondtoon die vaak in de aanpak van deze groepen doorklinkt. De eenzijdige fixatie op problemen moet worden omgebogen tot een gerichtheid op oplossingen en perspectieven. Wat bereikt moet worden is belangrijker dan wat bestreden moet worden. Er moet meer worden aangesloten bij wat mensen wél kunnen. Dat vereist bijvoorbeeld ook dat voorzieningen voor gehandicapten zo worden georganiseerd dat de afhankelijkheid van de ambtelijke regelgeving vermindert en mensen zelfstandiger kunnen leven.

GroenLinks wil nieuwe impulsen geven aan het terrein van welzijn en sport. Uitgangspunt is dat voorzieningen algemeen toegankelijk en betaal-

baar behoren te zijn. Ze zijn immers bedoeld voor iedereen. In elke plaats of regio moet er sprake zijn van een goed basisniveau van voorzieningen en activiteiten. In het welzijnsbeleid zijn voor GroenLinks de volgende accenten van belang:

- Kleinschaligheid wordt een ordenend principe in de organisatie van welzijnsbeleid: deconcentratie van grote instellingen wordt gestimuleerd.
- Initiatieven van groepen burgers en zelforganisaties zijn richtinggevend voor het lokaal sociaal beleid.
- Dwarsverbanden – tussen scholen, welzijns- en jongerenwerk en sportclubs, tussen welzijnswerk en woningcorporaties – zijn belangrijker dan de ontwikkeling van nog grotere instellingen.
- Activiteiten en voorzieningen gericht op bepaalde groepen – ouderen, jongeren, allochtonen, homoseksuelen of gehandicapten – hebben hun waarde, maar het verbinden van deze categoriale voorzieningen met algemene is nodig om onbekendheid, stereotypering en het langs elkaar leven van groepen en generaties tegen te gaan.

Programmapunten

1. Kwaliteit voorzieningen

- a. Er komen landelijke minimumnormen voor basisvoorzieningen in de directe leefomgeving op het terrein van kinderopvang, jongeren- en ouderenwerk, opbouwwerk, maatschappelijke dienstverlening, sociaal-cultureel werk en sport & recreatie.
- b. Door de overheid gefinancierde algemene welzijnsvoorzieningen dragen er zorg voor dat hun klanten c.q. deelnemers, hun personeel en hun bestuur een afspiegeling van de bevolking vormen.

2. Publieke betrokkenheid

- a. Welzijnsorganisaties formuleren een 'citizen charter', een burgerhandvest, waarin zij concreet maken hoe zij burgers bij hun werk en de beoordeling daarvan willen betrekken.
- b. De positie van het vrijwilligerswerk wordt verbeterd, met speciale aandacht voor jongeren en migranten.
- c. Er komt een landelijke gedragscode voor de wijze waarop overheden, projectontwikkelaars, woningcorporaties en andere instellingen burgers horen te betrekken bij plannen die hun buurt raken.

3. Sport en recreatie

- a. Sport en spel krijgen weer een centrale plaats in woonwijken in plaats van te worden verplaatst naar de randen van de stad. Trapveldjes keren terug in het straatbeeld.
- b. Sportprojecten voor kinderen en jongeren op pleinen en in sportzalen in wijken worden gestimuleerd. Sportverenigingen, scholen, jeugd- en jongerenwerk worden daarbij actief betrokken én ondersteund.
- c. De toegankelijkheid van sportvoorzieningen moet – letterlijk en financieel – worden vergroot. De landelijke overheid ziet erop toe dat er, waar nodig, lokale fondsen komen om lidmaatschap van clubs en verenigingen voor jongeren uit achterstandsgroepen te subsidiëren.
- d. Samenwerking tussen scholen, sportverenigingen en jeugd- en jongerenwerk wordt gestimuleerd. De overheid draagt bij aan activiteiten én aan multifunctionele complexen waarin welzijns-, onderwijs- en sportfuncties op een speelse manier worden gecombineerd: verenigingen die gebruik maken van de sportzalen van een school, een brede school op een sportpark, enzovoort.
- e. Sporten moet betaalbaar en bereikbaar zijn, ook buiten de grotere steden.
- f. Sportvoorzieningen voor mensen met een lichamelijke en een verstandelijke handicap of functiebeperking, moeten worden uitgebreid en waar mogelijk geïntegreerd in algemene sportvoorzieningen.

4. Kinderen en jongeren

- a. De jeugd(gezondheids)zorg wordt in staat gesteld om haar taken bij het vroegtijdig signaleren van gezondheidsklachten, mishandeling, misbruik, verwaarlozing en opvoedingsproblemen bij alle minderjarigen waar te maken. In het belang van het kind kunnen bronnen worden beschermd. Er moet een betere balans worden gevonden tussen de belangen van het kind en de rechten op privacy van de ouders. Jeugdvoogden krijgen minder pupillen.
- b. Opvoedingsondersteuning voor ouders wordt een vast onderdeel in het aanbod van het welzijnswerk gericht op kinderen.
- c. Jongeren krijgen een stimulans voor het doen van vrijwilligerswerk door ervaringsjaren tussen schoolopleidingen of tijdens studies financieel aantrekkelijker te maken en te laten 'meetellen' in het onderwijs.
- d. Jongeren krijgen meer mogelijkheden om invloed uit te oefenen op het aanbod van welzijnswerk. Ook worden

jongeren meer betrokken bij de vormgeving van de verschillende vormen van jeugdzorg.

- e. Het VN-verdrag inzake de Rechten van het Kind (1989) wordt als integrale bijlage toegevoegd aan de Grondwet en fungeert daarmee als kader voor nationale wetgeving. In 2010 moet de implementatie van het verdrag voltooid zijn. Iedere twee jaar komt er een voortgangsrapportage. Voorlichtingscampagnes over inhoud en betekenis worden grootschalig aangepakt.
- f. Er komt een verplichte kinderrechtentoets voor alle relevante wetgeving en voor beleidsplannen van de diverse overheden. Het aantal kinder- en jongerenrechtswinkels wordt tot 2006 met tenminste honderd uitgebreid.
- h. Het aantal doden per jaar als gevolg van kindermishandeling (vijftig) moet substantieel verminderen tot minder dan de helft in 2010.

5. Gehandicapten

- a. De Standaardregels betreffende het bieden van gelijke kansen voor gehandicapten (Verenigde Naties resolutie 48/96, maart 1994) worden door de overheden zo snel mogelijk omgezet in beleid.

6. Cliënten maatschappelijke opvang en ggz

- a. Er komt meer geld voor uitbreiding en kwalitatieve verbetering van de maatschappelijke opvang, waardoor er ruimte ontstaat voor persoonlijke begeleiding bij het vinden van inkomen, huisvesting en dagbesteding.
- b. Hulpverleningsinstellingen die gezamenlijk voorzien in combinaties van zorg, opvang en werk voor kwetsbare groepen als daklozen, verslaafden en psychiatrische patiënten, kunnen rekenen op ruime (stimulerings-) subsidies.
- c. Binnen de arbeidsreïntegratie wordt geld gereserveerd voor extra intensieve vormen van activering en werk voor kwetsbare groepen als daklozen, verslaafden en psychiatrisch patiënten.
- d. De huidige wet BOPZ biedt vele mogelijkheden om mensen gedwongen op te nemen en te behandelen. Die mogelijkheden kunnen veel beter worden benut om mensen die zichzelf verwaarlozen of in ernstige mate in de war zijn medicatie te verstrekken of anderszins te behandelen.

3.7

Wonen

Telde Nederland in 1990 nog ruim duizend woningbouwverenigingen, zo'n tien jaar later was dat aantal met dertig procent verminderd tot zevenhonderd. De verwachting is dat er in 2005 nog maar vijfhonderd corporaties zullen bestaan. Door dit proces van schaalvergroting is vrijwel overal de verenigingsstructuur vaarwel gezegd. Er is een nieuwe democratische verankering voor woningcorporaties nodig.

Huishoudens die over een stevig vermogen of inkomen beschikken, vinden gemakkelijker hun weg op de woningmarkt dan huishoudens met lage inkomens of specifieke wensen. Van oudsher stonden deze laatste groepen centraal in de Nederlandse volkshuisvesting. GroenLinks vindt dat dit in stand moet blijven. Woningcorporaties kunnen en moeten daarin een prominente rol spelen. Daarnaast is aandacht nodig voor de problemen van (startende) kopers op de overspannen koopwoningmarkt.

Onmiskenbaar stuit het volkshuisvestingsbeleid steeds nadrukkelijker op ruimtelijke grenzen. Individuele wensen moeten worden afgewogen tegen collectieve waarden zoals leefbaarheid en de behoefte aan recreatie, natuur en landbouw. Uitbreiden van steden en dorpen is niet langer de eerst aangewezen weg. De opgave van het nieuwe volkshuisvestingsbeleid zal moeten zijn om de woonkwaliteit van bestaande gebieden te verbeteren en te intensiveren, om te beginnen in de wijken die worden geherstructureerd in het kader van de stedelijke vernieuwing. Het is heel goed mogelijk om mooi te bouwen zonder dat dat ruimte vreet; variatie in bebouwingsdichtheid kan aantrekkelijke buurten en woonwijken met een sterk eigen karakter opleveren.

Anders wonen

Binnen deze kaders wil GroenLinks mensen zoveel mogelijk de vrijheid geven om te leven in een woning, woonvorm of woonomgeving naar eigen behoefte en voorkeur. De overheid heeft de taak om erop toe te zien dat keuzevrijheid en woonkwaliteit voor iedereen realiteit wordt. Ook jongeren, ouderen, starters, huurders met kleine of middeninkomens, en kopers en huurders met 'afwijkende woonwensen' moeten meer keuzemogelijkheden krijgen.

Met het oog op de vergrijzing moet er levensloopbestendig en specifiek voor ouderen gebouwd worden, zodat de wens om langer zelfstandig of in nieuwe vormen te wonen (groepswoningen voor ouderen) vervuld kan worden. Ook moeten er veel meer woningen komen voor gehandicapten. Met name bij migranten is er een groeiende vraag naar meergezinswoningen en woningen waar ouders en kinderen bij elkaar maar toch zelfstandig kunnen wonen. GroenLinks wil ten slotte ook ruimte bieden aan wonen op woonboten, in woonwerkpanden, in woongroepen of in woonwagens. Dat is het GroenLinkse 'Wilde Wonen'.

Sociale koop en vrijheid voor huurders

De enorme prijsstijgingen van koopwoningen hebben er voor gezorgd dat steeds meer mensen hier het nakijken hebben gekregen. De groeiende kloof tussen kopen en huren moet worden opgevuld met creatieve tussenvormen. Bijvoorbeeld door 'verkoop-onder-voorwaarden' van huurwoningen. Deze methode maakt kopen voor huurders en starters mogelijk, maar tegelijkertijd wordt de woning niet definitief onttrokken aan de sociale woningvoorraad.

Los daarvan moeten huurders een grotere vrijheid krijgen. Mede op aandrang van GroenLinks is er inmiddels afscheid genomen van de rigide, betuttelende voorschriften die het klussen in de huurwoning ontmoedigden. Die verandering moet worden doorgezet, zodat huurders ook meer zeggenschap krijgen over onderhoud, renovatie en woningverbetering. Een grotere invloed van bewoners moet verder gaan dan de woning zelf: betrokkenheid van bewoners bij hun buurt kan een steun in de rug krijgen door hen het initiatiefrecht voor verbeteringsplannen voor de wijk te geven.

Het is onrechtvaardig dat vooral de rijkere huizenbezitters al sinds jaar en dag veel meer profiteren van subsidie in de vorm van de hypotheekrenteaftrek dan huurders van hun huursubsidie. Het is bovendien een van de redenen van de bovenmatige stijging van de huizenprijzen. GroenLinks wil de hypotheekrenteaftrek op eerlijker leest schoeien (zie par. 3.3). Andere instrumenten waarmee de koopmarkt 'genormaliseerd' kan worden zijn de genoemde varianten tussen huur en koop en het tegengaan van de macht van projectontwikkelaars op nieuwbouwlocaties.

GroenLinks verzet zich – net als veel woningcorporaties, bewonersorganisaties en gemeentebesturen – tegen

de voornemens uit de 'Nota Mensen, Wensen, Wonen' om 700 duizend huurwoningen te verkopen dan wel te slopen. Het middel (verkoop) is hier tot doel verworden, een fixatie die onvermijdelijk ten koste van de huursector zal gaan. De keuzevrijheid van diegenen die willen kopen wordt groter, maar die van huurders kleiner; de wachtlijsten voor een betaalbare huurwoning zullen hierdoor langer worden. Verkoop en sloop van woningen moet geen doel op zich zijn maar kunnen resultaat zijn van goed afgewogen regionale plannen voor de volkshuisvesting.

cialen verbanden van zittende bewoners zwaar wegen.

2. Verkoop onder voorwaarden

- a. De mogelijkheden tot 'verkoop-onder-voorwaarden' worden uitgebreid, zodat starters en mensen met minder financiële armslag met korting een woning kunnen kopen.
- b. Bij toewijzing van een woonvergunning moeten gemeenten eisen kunnen stellen, bijvoorbeeld economische binding aan een plaats of regio, ter bescherming van de leefbaarheid en/of het landschap.

3. Rol corporaties

- a. Commerciële activiteiten van woningcorporaties worden aan spelregels gebonden.
- b. Stedelijke herstructurerings- en vernieuwingstaken krijgen prioriteit.
- c. Corporaties maken bindende prestatieafspraken met gemeenten, ook op terreinen als leefbaarheid, woon/zorgtaken, veiligheid en duurzaamheid.
- d. Corporaties maken een nieuw democratisch statuut, waar een 'citizen charter' – een burgerhandvest deel van uitmaakt. Daarin maken zij duidelijk hoe zij verantwoording afleggen aan hun huurders, hun financiers en de (lokale) samenleving.

Programmapunten

1. Huurwoningen

- a. Landelijk gedecideerde plannen tot massale sloop en verkoop van sociale huurwoningen gaan van tafel.
- b. Gemeenten en verhuurders maken, uitgaande van de reële woonbehoefte, afspraken over verkoop en verbetering van bestaande huurwoningen in herstructureringsgebieden en over aantallen sociale huurwoningen op nieuwbouwlocaties.
- c. Bij herstructurering van wijken moet het behoud en versterken van de so-

4. Meer variatie

- a. De woningvoorraad wordt geschikter gemaakt voor speciale groepen en er wordt meer generatiegericht/ levensloopbestendig gebouwd.
- b. De toegankelijkheid van woningen voor ouderen en gehandicapten wordt opgenomen in het Bouwbesluit.
- c. Allochtonen moeten intensief betrokken worden bij de ontwikkeling van nieuwbouwprojecten en herstructureringsplannen. Vooral de woonbehoefte van migrantenouderen vraagt aandacht.
- d. Voor de meest kwetsbare groepen moet er meer tijdelijke woonruimte komen, waar zij desgewenst onder begeleiding kunnen wonen.

5. Duurzaam bouwen en duurzaam huren

- a. Er komt een strengere Energieprestatienorm. Bij bestaande woningen gaat de energiekwaliteit mede de huurprijs bepalen (zie ook par. 2.2).

6. Vergroten van zeggenschap

- a. Huurders krijgen meer zeggenschap over hun huis en over het beleid van de verhuurder. De Overlegwet wordt uitgebreid, onder meer met inspraakrechten op de verkoop van huurwoningen, wijkvernieuwing en fusie van corporaties.
- b. Verhuurders verantwoorden zich jaarlijks aan de lokale gemeenschap over hun maatschappelijke prestaties.
- c. Bewoners krijgen een initiatiefrecht voor het indienen van plannen voor verbetering van de woonomgeving.
- d. De betrokkenheid van wijk- en buurtbewoners bij herstructurering wordt mede gegarandeerd door een deel van het budget van de Stedelijke Vernieuwing aan bewoners toe te kennen.
- e. De overheid stimuleert ook in andere situaties de betrokkenheid van alle groepen burgers bij beslissingen over hun woning en woonomgeving.

7. Huursubsidie

- a. De huursubsidie blijft intact. Om het niet-gebruik van huursubsidie terug te dringen, wordt de huursubsidie gefiscaliseerd.
- b. Kamerbewoners en woningdelers krijgen recht op huursubsidie, mits de verhuurder zich houdt aan de regels voor maximale huurprijzen.
- c. De kosten van Wonen-Pluspakketten (klusjes in en om huis b.v. tuin) die ouderen langer in staat stellen zelfstandig te blijven wonen worden opgenomen in de regeling Individuele Huur Subsidie.

8. Rechten van krakers

- a. Er komt regelgeving voor betere bescherming van de rechten van krakers.

Hoofdstuk 4

Open

4.1

Multiculturele samenleving

De psychologe Marisca Milikowski onderzocht de vraag of het kijken naar Turkse satelliet-tv een stoorzender is in de integratie van Turkse allochtonen in Nederland. Haar conclusie was verrassend: het werkt eerder bevorderend dan belemmerend. Dat komt doordat de Turkse televisie de Turkse migranten indringender aanspreekt dan de Nederlandse televisie: zij maakt gesprekken over taboeonderwerpen tussen moeders en dochters makkelijker, zij brengt nieuwe thema's binnen. Milikowski concludeert dan ook: 'Wat aanvankelijk werd gezien als een escape, als een mentaal rechtsomkeert maken naar Turkije, lijkt te zijn uitgedraaid op een hernieuwde kennismaking met het heden, via het eigen land en de eigen cultuur.'

Nederland is al sinds de jaren zestig een immigratieland. De bevolkingssamenstelling van vooral de steden is ingrijpend veranderd en op terreinen als religie, vrijetijdsbesteding en muziek is de variatie in de maatschappij enorm toegenomen. Nederland is diverser geworden en dat is waardevol. Tegelijkertijd kent de multiculturele samenleving problemen: de integratie van nieuwkomers gaat niet vanzelf, nieuwe mechanismen van uitsluiting en afzondering treden in werking, en armoede raakt in Nederland sterk verkleurd.

Duidelijk is dat het multiculturele samenleven veel creativiteit en een stevige portie geduld en doorzettingsvermogen vraagt. Extra inspanningen van beide kanten, migranten en autochtone Nederlanders, zijn nodig. De afgelopen jaren zijn daarbij successen geboekt: migranten slagen er steeds vaker in op eigen kracht een plek in de

maatschappij te veroveren. De werkloosheid onder allochtonen loopt terug. Steeds meer migrantenjongeren doorlopen succesvol het middelbaar onderwijs en stromen door naar het hoger onderwijs.

Toch is dat nog maar het begin. De weg van verdergaande multiculturalisering zal zeker met conflicten gepaard gaan. Deze zullen zelfs sterker worden naarmate de mondigheid van groepen nieuwkomers toeneemt en de verschillen manifester worden. Onvermijdelijk leidt dat ertoe dat regels en sociale omgangsvormen opnieuw 'geijkt' en geëxpliciteerd moeten worden. Dat heeft enerzijds een formele kant (houden aan regels, deelnemen aan inburgering, kennis van de grondwet) en anderzijds een minstens zo belangrijke informele kant: de bereidheid om met anderen over de eigen normen en waarden te spreken, om conflicten aan te gaan én om compromissen te sluiten.

Maatschappelijke organisaties

In multicultureel Nederland bestaat ruimte voor groepen om zichzelf te organiseren en in eigen kring te verkeren. Maar er wordt veel langs elkaar heen geleefd. Hier rust een samenlevingsopbouwtaak op de overheid én maatschappelijke organisaties.

Voor integratie bestaat geen blauwdruk: zowel zelforganisatie van allochtonen als deelname door migranten aan bestaande organisaties kan daaraan bijdragen. Overheden moeten hier vooral niet te veel de weg willen wijzen. Aan de ene kant zullen zij (lokale) zelforganisaties moeten ondersteunen, aan de andere kant zullen zij bestaande algemene instellingen erop moeten wijzen dat zij een afspiegeling horen te zijn van de bevolking. Zelforganisaties hebben een taak in het vergroten van het zelfbewustzijn en de mondigheid van migranten en het vormen van nieuw kader. Ook hebben zij een functie als intermediair.

Wanneer zelforganisaties zich af-

wenden van de samenleving en geen openheid meer bieden aan nieuwe initiatieven uit eigen kring, past een kritische houding. Diezelfde kritische houding geldt voor overheidsdiensten en gesubsidieerde instellingen, als zij er niet in slagen om hun personeelsbestand in overeenstemming te brengen met de samenstelling van de (plaatselijke) bevolking.

Sociaal-economische werkelijkheid

Het culturele debat over integratie mag de aandacht niet afleiden van de sociaal-economische werkelijkheid. Daarin zetten discriminatie, economische achterstelling en onvrijwillige segregatie nog steeds de toon. De werkloosheid onder allochtonen is nog steeds aanzienlijk hoger dan onder de autochtone bevolking en nieuwe Nederlanders leven beduidend vaker van een minimuminkomen. Deze verschillen zijn in de afgelopen periode van economische voorspoed maar weinig verkleind. Bij een verslechtering van de economie zullen de (lager geschoolde) migranten daar als eersten de gevolgen ondervinden. Dat dwingt tot extra inspanningen op al die terreinen waar achterstanden manifest zijn.

In het bijzonder is de positie van veel vrouwelijke migranten, die economisch minder vaak zelfstandig zijn, zorgelijk. In het onderwijs dreigen allochtone jongeren blijvend op achterstand te geraken. Voor jongeren die het niet redden op school moeten overheden in samenwerking met ouders en migrantenorganisaties in alle grotere steden moderne internaatvoorzieningen creëren. Ook de positie van de oudere migranten vraagt om aandacht. Deze snel groeiende, omvangrijke groep moet vaak al jarenlang van weinig geld rondkomen, heeft weinig pensioenrechten kunnen opbouwen en telt veel mensen die de Nederlandse taal niet goed beheersen.

Het feit dat de verkleuring van de samenleving de komende jaren ver-

sneld zal doorzetten, maakt die noodzaak van extra inspanningen alleen maar groter. De migratie zal minder voor rekening komen van de gevestigde migrantengemeenschappen. Al in 2010 zal Nederland zo'n vijftig vrij omvangrijke minderheidsgroepen tellen. Het vraagt om grote investeringen in onderwijs, werk, huisvesting en in welzijn en zorg.

Programmapunten

1. Integratie

a. Integratie is een tweezijdig – maar geen symmetrisch – proces. Het vraagt inspanning van zowel allochtonen als autochtonen, waarbij wederzijds sprake is van ruimte voor culturele verschillen, binnen de kaders van de Nederlandse wetten.

2. Werk

- a. De uitvoering van de wet SAMEN (Stimulering Arbeidsdeelname Minderheden) moet stringenter. Het personeelsbestand van overheidsdiensten moet de komende kabinetsperiode een afspiegeling worden van de beroepsbevolking in de regio. Bedrijven die geen uitvoering geven aan de wet SAMEN, krijgen hiervoor een aanzienlijke boete. De regionale overheid stelt bemiddelaars en coördinatoren aan om bedrijven te helpen aan de wet SAMEN te voldoen.
- b. Er komt meer aandacht voor het vasthouden van werknemers uit minderheidsgroeperingen en voor hun loopbaanontwikkeling. Overheid, werkgevers en vakbonden ondersteunen gezamenlijk de interculturalisatie van instellingen en bedrijven.
- c. Voor allochtone ouderen (tussen 45-57 jaar) komen er extra maatregelen in het arbeidsmarktbeleid

3. Onderwijs & jongeren

- a. De ondersteuning van allochtone leerlingen door geslaagde allochtone studenten en werknemers wordt gestimuleerd en zonodig gehonoreerd.
- b. Alle grote steden krijgen moderne internaatvoorzieningen voor jongeren die in het onderwijs op grote achterstand raken. Deze worden opgezet door steden in samenwerking met ouders en migrantenorganisaties.
- c. De naschoolse opvang voor tieners wordt uitgebreid.

4. Ouderenbeleid

- a. Woon- en zorgbehoeften van allochtone ouderen worden op lokaal

niveau nauwkeurig en in samenspraak met hen in kaart gebracht. Daarnaast worden allochtone ouderen gestimuleerd en geholpen om van algemene voorzieningen, zoals de bijzondere bijstand, gebruik te maken.

5. Algemeen kiesrecht

- a. Er komt een algemeen kiesrecht voor migranten die langer dan drie jaar in Nederland wonen.
- b. Nederland zet zich in voor een vergelijkbare afspraak op Europees niveau.

6. Zelforganisaties

- a. De overheid ondersteunt zelforganisaties gericht op maatschappelijke participatie en emancipatie in de meest ruime zin van het woord en beschouwt zelforganisaties als belangrijke gesprekspartner bij het ontwikkelen van beleid.

7. Inburgering

- a. Voor alle nieuwkomers geldt een inburgeringsplicht van een jaar.
- b. Inburgering wordt maatwerk: er wordt beter ingespeeld op het opleidingsniveau, de ervaring en ambitie van betrokkenen.
- c. Gecombineerde trajecten van werk en inburgering worden toegestaan; werkgevers die 'cursisten' werven, nemen de inburgeringverantwoordelijkheid over en worden daarop gecontroleerd.
- d. In het maatschappelijke-oriëntatiegedeelte van inburgeringstrajecten wordt ruim aandacht besteed aan educatie en discussie over non-discriminatie (man/vrouw, religie, seksualiteit).
- e. Er komt een resultaatverplichting voor ROC's en gemeenten over te bereiken taalvaardigheidsniveaus; leerlingenuitval wordt actief bestreden.
- f. De capaciteit van de inburgeringscursussen voor migranten die al langere tijd in Nederland wonen moet fors worden uitgebreid.
- g. Er komen meer middelen voor gemeenten om nieuwkomers zonder volledige status inburgeringstrajecten aan te bieden.

4.2

Asielbeleid

Er zitten momenteel ruim 90 duizend mensen in de asielprocedure. De helft hiervan betreft een oude 'werkvoorraad' van asielzoekers die bezwaar hebben aangetekend tegen een eerste negatieve beslissing. Uit deze groep hebben 20 duizend mensen hun asielverzoek al in of voor 1998 ingediend. Uit onderzoek blijkt dat jaarlijks gemiddeld 45 procent van de asielzoekers een status krijgt, soms echter pas na jaren (oplopend tot zes jaar). De gemiddelde verblijfsduur in de asielzoekerscentra is de afgelopen jaren verder blijven oplopen.

Het Nederlands asiel- en migratiebeleid heet streng en rechtvaardig te zijn. De laatste jaren is het echter vooral streng: het gaat meer en meer om het afschrikken van potentiële nieuwe asielzoekers en het beheersen van migratiestromen. GroenLinks vindt dat het accent meer op rechtvaardigheid moet liggen. Solidariteit betekent dat vervolgd en beschermd worden, dat migranten kunnen rekenen op rechtszekerheid en bescherming tegen uitbuiting.

Zolang er geen Europese afspraken zijn, hoort Nederland verantwoordelijk te zijn voor elke asielzoeker die hier een asielverzoek indient. Nederland zal ieder asielverzoek moeten beoordelen en zich ervan vergewissen dat de eigen en internationale normen niet worden geschonden bij het eventueel terugzenden van een asielzoeker.

De toelatingsprocedure behoort zorgvuldig en transparant te zijn. Zonder de grote inzet van IND-personeel tekort te willen doen: hier schort het te vaak aan. Zo moet de zogenaamde 'eerste beslissing' beter. De versnelde procedures in de aanmeldcentra wil GroenLinks afschaffen, omdat deze niet voldoen aan eisen van zorgvuldigheid. Ook moet de onderbouwing van de beslissing over het asielverzoek verbeteren. Ten slotte voldoet de huidige landeninformatie niet aan de benodigde objectiviteit en transparantie en mag daarom niet uitsluitend gebaseerd zijn op informatie van het Nederlandse ministerie.

Mensensmokkel is zeer verwerpelijk. Tegelijkertijd moet Nederland de ogen niet sluiten voor het feit dat mensensmokkel een – onbedoeld – gevolg is van een strenger wordend asielbeleid.

Onder de nieuwe vreemdelingenwet krijgt iedere toegelaten asielzoeker de eerste drie jaar een tijdelijke status

en pas na afloop daarvan kan hij of zij een verzoek indienen voor een permanente status. Het nadeel van het systeem van één soort status is, dat iedereen drie jaar lang in onzekerheid verkeert over de toekomst. Een andere aanpak voor toegelaten asielzoekers is dan ook hoognodig, waarbij een deel van de mensen direct een permanente status krijgt.

Opvang en legalisatie

De beelden zijn bekend: asielcentra herbergen mensen die soms wel vijf of zes jaar in de asielprocedure zitten. Ze kennen geen privacy, krijgen onvoldoende medische begeleiding, en de grote meerderheid is gedoemd tot nietsdoen. Er bevinden zich nog duizenden asielzoekers in de opvangcentra die al jaren wachten. Deze situatie is onduidelijk. Net als ons omringende landen moet Nederland met een schone lei beginnen. Anders blijven de IND en de opvang onder druk staan en verkeren de asielzoekers nog jarenlang in het ongewisse. GroenLinks wil daarom dat alle asielzoekers die langer dan drie jaar in een centrum zitten een status krijgen.

Alleenstaande minderjarige asielzoekers (AMA's)

GroenLinks wil de mensenhandel aanpakken die betrokken is bij en profiteert van de massale binnenkomst van AMA's. Er moet meer gecoördineerde (diplomatieke) druk komen op landen die smokkelpraktijken te weinig in de weg leggen. Maar de AMA's die de grens eenmaal over zijn, mogen niet de dupe worden door hen elke vorm van ontwikkeling en integratie te onthouden en als ze eenmaal achttien jaar zijn op straat te zetten. GroenLinks is voorstander van de bekorting van de toelatingsprocedure naar een jaar. Als terugkeer dan niet mogelijk is, en de betrokken AMA is nog minderjarig, dan moet een verblijfsvergunning worden gegeven. Bovendien mag de overheid haar handen niet van deze voorgedijpupillen aftrekken wanneer ze achttien worden. AMA's verdienen speciale bescherming en begeleiding, anders dreigen zij in de illegaliteit te verdwijnen.

Terugkeer

Het terugkeerbeleid is verhard. Eerst bleef het recht op opvang doorlopen zolang een asielzoeker zich inschreef voor zijn terugkeer. Hoewel veel herkomstlanden weigeren hun onderdanen terug te nemen, wentelt de regering nu deze weigerachtige houding af op de individuele asielzoeker, die op straat wordt gezet met als enige alter-

natief: leven in de illegaliteit. GroenLinks kiest voor het stimuleren van vrijwillige terugkeer, gekoppeld aan terugkeerprogramma's die perspectief bieden.

Europa

Het gevolg van het huidige EU-beleid is een verdere afscherming van West-Europa. Ieder land probeert minder aantrekkelijk voor asielzoekers te zijn dan omliggende landen. Daardoor is er al jaren een neergaande spiraal: als één land zijn asielwetten aanscherpt, volgen andere. Zo is in Nederland de versnelde procedure in het leven geroepen, het recht op opvang uitgehouden en de tijdelijke bescherming aan oorlogsvluchtelingen ingeperkt. Nederland houdt zich niet meer aan de eigen beleidscriteria omdat ze eerst overeenstemming op Europees niveau wil. Om deze ontwikkeling te keren, is GroenLinks een warm voorstander van Europese minimumnormen. Daarbij behoren niet de nationale belangen, maar solidariteit en rechtvaardigheid leidraad te zijn.

Om democratische en juridische controle te waarborgen, moet het Europees Parlement medebeslissingsrecht krijgen bij Europese asielwetgeving en moet deze wetgeving op Europees niveau door het Hof van Justitie worden getoetst. De adviesrol voor de UNHCR moet worden vastgelegd, en Amnesty International en vluchtelingenorganisaties dienen bij belangrijke beleidsbeslissingen gehoord te worden. Europese landen gaan de opvang samen betalen, onafhankelijk van het aantal asielzoekers in het eigen land.

Vluchtelingen wereldwijd

Wereldwijd zijn 21 miljoen vluchtelingen verdreven uit hun woonplaats of land. De meesten zijn op de vlucht voor mensenrechtenschendingen en (burger)oorlog, anderen voor de gevolgen van rampen als droogte of overstromingen. Het rijke Westen vangt slechts een fractie van deze vluchtelingen op. Veruit de meeste vluchtelingen zoeken hun heil in de regio, waar ze worden opgevangen in UNHCR-vluchtelingenkampen.

Het is van het grootste belang dat de internationale gemeenschap, met name de rijke landen, financiële ondersteuning geven aan landen die veel vluchtelingen opvangen. Helaas is de praktijk anders. Westerse landen frustreren het werk van de UNHCR in die regio's door minder geld aan deze organisatie te geven. Het voorkomen van de noodzaak om te vluchten is het allerbelangrijkst. Vandaar dat bij beginnende conflicten moet worden be-

middeld en internationale druk georganiseerd en dat na conflicten moet worden geïnvesteerd in veiligheid en economische ontwikkeling.

Programmapunten

(zie ook paragraaf 5.4: Migratie)

1. Procedures

- De versnelde procedure in aanmeldcentra wordt afgeschaft.
- Onafhankelijke en transparante landeninformatie vormt de basis van het asielbeleid.
- Asielzoekers uit oorlogsgebieden komen in aanmerking voor een tijdelijke status zolang terugkeer niet verantwoord is. Na drie jaar rechtmatig verblijf in Nederland kan deze tijdelijke status worden omgezet in een permanente verblijfstitel.
- De uiterste beslistermijn wordt teruggebracht naar een halfjaar, de totale procedure duurt in geen geval langer dan anderhalf jaar. Als er dan nog geen definitief uitsluit is gegeven, krijgt de asielzoeker een status.
- Bij het overdragen van asielzoekers naar andere landen mag het Vluchtelingenverdrag niet geschonden worden. Individuele inhoudelijke beoordeling is daarom noodzakelijk.
- Gezinsleden worden niet verspreid over verschillende Europese landen.
- Slachtoffer zijn van seksuele onderdrukking en/of geweld op grond van geslacht of seksuele voorkeur vormt een zelfstandige grond voor asiel. Bij de procedure en de opvang dient men rekening te houden met de specifieke situatie van deze vluchtelingen.

2. Statussen

- Er komen twee statussen: een tijdelijke en een permanente. De tijdelijke is voor asielzoekers die niet vanwege de individuele maar de algemene (oorlogs)situatie op de vlucht zijn geslagen. De permanente status wordt meteen verstrekt aan erkende vluchtelingen, getraumatiseerde asielzoekers en degenen wiens terugzending schending van internationale verdragen betekent.

3. Opvang

- Alle asielzoekers die rechtmatig in Nederland zijn, hebben recht op opvang. Tijdens de procedure krijgen asielzoekers ruime mogelijkheden om zich te scholen en om te werken.

Een doorsnee politieagent brengt 67 procent van zijn of haar werktijd zittend op het kantoor door. Lopen op straat doen agenten gemiddeld nog negentien minuten per dag. Dat is jammer van het vak, maar nog vervelender is het voor de openbare ruimte. Daar heeft de overheid juist een gezicht nodig en agenten moeten aan dat gezicht hun bijdrage leveren. Minder blauw achter het bureau dus.

Iedere samenleving kent geweld en criminaliteit. Een deel van de criminaliteit is het onbedoelde gevolg van een samenleving waarin de bewegingsruimte van individuen groot is en het gezag aan vanzelfsprekendheid heeft ingeboet. Het is ook het gevolg van maatschappelijke marginalisering van sommige bevolkingsgroepen, van gebrekkige opvang voor verslaafden en dak- en thuislozen met een psychische stoornis, van de criminalisering van verdovende middelen en van grote verschillen in welvaart. Hoewel de totale criminaliteit niet toeneemt, wordt deze wel harder en brutaler. Dit gegeven en de terecht toegenomen aandacht voor slachtoffers, versterken gevoelens van onveiligheid, zelfs in die mate dat die gevoelens niet meer in een reële verhouding staan tot de kans om écht slachtoffer te worden van geweld of criminaliteit.

Criminaliteit, onveiligheid en onveiligheidsgevoelens vormen een ernstig probleem. Het ondermijnt het zelfvertrouwen van mensen en creëert een cultuur van afzijdigheid. Veel ouderen wagen zich zelfs niet meer op straat in de avonduren. Zo treedt een spiraalwerking op, waarin het publieke domein en de openbare ruimte steeds anoniemer worden.

'Alledaagse' veiligheid

Een uitsluitend harde aanpak van criminaliteit schiet zijn doel voorbij. Zoals de motieven voor crimineel gedrag sterk verschillen, zo zal ook een adequaat antwoord daarop genuanceerd moeten zijn. Tegenover de algemene roep om zwaardere straffen, plaatst GroenLinks een gericht pakket van preventieve, organisatorische én repressieve maatregelen. Zo vragen veel voorkomende vormen van criminaliteit om een strategie die de anonimiteit van het publieke domein terugdringt. De

- b. De asielprocedure en de opvang dienen rekening te houden met de specifieke positie en situatie van vrouwelijke, homoseksuele en transgender vluchtelingen.
- c. Asielzoekers wordt de mogelijkheid geboden om zelfstandig woonruimte te zoeken. Die wordt gefinancierd door een persoonsgebonden budget.
- d. Asielzoekers die definitief zijn afgewezen, behouden het recht op opvang zolang ze meewerken aan hun terugkeer. Mocht deze terugkeer niet slagen door de weigerachtige houding van hun overheid of door het ontbreken van een overheid, dan krijgen zij een tijdelijke status, na drie jaar eventueel gevolgd door een permanente.
- e. Asielzoekers die op dit moment langer dan drie jaar in de opvang verblijven, krijgen een status.
- f. Op lokaal niveau dient het draagvlak voor de opvang van asielzoekers verbreed te worden.
- g. Het fenomeen 'grenshospitium' wordt afgeschaft.

4. AMA's

- a. Ook als hun asielverzoek is afgewezen krijgen AMA's recht op verblijf als in het herkomstland adequate opvang ontbreekt (en ze dan nog minderjarig zijn).

5. Europees asielbeleid

- a. Op korte termijn worden ruimhartige Europese minimumnormen voor asielprocedures opgesteld.
- b. Er komt een aanzienlijke uitbreiding van het Vluchtelingenfonds, gekoppeld aan voorwaarden voor een zorgvuldige procedure en humane opvang.
- c. Er wordt een onafhankelijk Europees informatiecentrum opgericht dat de landeninformatie verstrekt ten behoeve van de asielprocedures.
- d. Minstens één EU-lidstaat dient een asielverzoek inhoudelijk in behandeling te nemen. Gezinsleden krijgen de kans hun asielprocedure samen in één lidstaat af te wachten.
- e. Het UNHCR krijgt een belangrijke adviesrol bij Europese asielmaatregelen en het Hof van Justitie kan deze toetsen aan het Vluchtelingenverdrag.
- f. De democratische controle van het Europees Parlement op het asielterrein wordt vergroot.

6. Vluchtelingen wereldwijd

- a. Nederland pleit voor een ruimhartiger ondersteuning van de UNHCR bij de opvang en terugkeer van vluchtelingen.

inrichting van de openbare ruimte moet verbeteren en het toezicht op mensen die (dreigen te) ontsperren moet verscherpt.

Veiligheid moet georganiseerd worden, steeds opnieuw. Dat lukt inderdaad niet met politieagenten die slechts twintig procent van hun tijd op straat aanwezig zijn. Er moet meer blauw de straat op om de publieke betrokkenheid een gezicht te geven, om te sussen, een handje te helpen, te regelen en waar nodig corrigerend op te treden.

Veiligheid is in grote mate afhankelijk van de fysieke en sociale inrichting van het publieke domein, dat letterlijk vertrouwen moet inboezemen. Hier ligt een taak voor stedenbouwkundigen, voor corporaties, voor projectontwikkelaars. Naarmate mensen meer te zeggen hebben over hun leefomgeving gaan ze er zorgvuldiger mee om. Hier ligt een uitdaging voor gemeentediensten, opbouwwerkers, bewonersorganisaties en corporaties.

Nog steeds is de sociale onveiligheid het grootst in wijken waar sociale achterstand en welzijnsproblemen zich concentreren. Niet alleen de slachtoffers, ook de daders van (kleine) criminaliteit zijn daar oververtegenwoordigd. Veiligheid neemt hier de vorm aan van een klassiek verdelingsvraagstuk, dat alleen kan worden opgelost door 'sociaal' te investeren: door betere huisvesting te realiseren, ontplooiingsmogelijkheden te creëren en perspectieven op werk en inkomen te bieden.

GroenLinks is tegen particuliere beveiliging van de openbare ruimte en andere vormen van privatisering van de veiligheidszorg. Dat leidt tot een maatschappij van schuttingen aan de ene kant, en 'no-go-areas' aan de andere. Mede gelet op de concentratie van onveiligheid en criminaliteit bij de zwakste groepen, moet de zorg voor veiligheid een publieke zaak blijven, met een eerste verantwoordelijkheid voor de overheid.

Zorgelijk is de oververtegenwoordiging van migrantenjongeren in de kleine en zwaardere criminaliteit. Bij groepen migrantenjongeren leidt een combinatie van gebrek aan perspectief, spanningen in de thuissituatie, conflicten op school, moeilijkheden bij het vinden van werk en de verlokkingen van het snelle geld tot misdragingen. Een gericht beleid op deze probleemjongeren en een dwingend individuele aanpak kunnen veel onheil voorkomen, vooral als tegelijkertijd een uitnodigend beleid wordt ontwikkeld om deze jongeren in onze samenleving een plek en een stem te geven.

Georganiseerde criminaliteit

Bij georganiseerde criminaliteit, waarbij financieel gewin hét hoofdmotief is, werkt een genuanceerde aanpak niet. Hierbij moet een bestuurlijke aanpak hand in hand gaan met een flinke verbetering van de organisatie van opsporing en vervolging. Internationale samenwerking, meer mogelijkheden voor financiële recherche en betere afstemming tussen politie en justitie zijn nodig om de pakkans te vergroten. In plaats van de 'war on drugs' doen politie en justitie er daarbij verstandig aan prioriteit te geven aan bestrijding van mensenhandel, levens- en zedendelicten, geweld en mishandeling, fraude en milieudelicten.

Humanisering van de rechtsstaat

Of het nu gaat om de aanpak van veelvoorkomende criminaliteit of de georganiseerde misdaad, voor beide geldt dat de rechtsstatelijke waarden niet uit het oog mogen worden verloren. Dat houdt onder meer een effectief opererend systeem in van opsporing, vervolging en berechting van criminelen. Zorgwekkend is dat politie en justitie de laatste decennia in dit opzicht steeds meer terrein hebben moeten prijsgeven. Te vaak komt het voor dat ernstige delicten als mensenhandel, moord en doodslag, zware geweldpleging, ernstige milieuovertredingen en zedenmisdriven onopgehelderd of onbestraft blijven. Dat ondermijnt het vertrouwen in de rechtsstaat. Investeringen in de bestrijding van deze misdrijven zijn daarom onvermijdelijk.

Een verdergaande humanisering van het strafrecht is op zijn plaats. De ontwikkelingen die op dit terrein op gang zijn gekomen moeten met kracht worden gestimuleerd. Zo leidt bemiddeling tussen daders en slachtoffers vaker tot een voor het slachtoffer bevredigende procedure en tot een effectieve gedragsverandering van de dader, dan een boete of een gevangenisstraf. Ook het investeren in de opvang en begeleiding van gedetineerden past in deze benadering.

GroenLinks staat kritisch tegenover het product- en efficiencydenken dat zich van politie, justitie en de rechterlijke macht meester heeft gemaakt. Gecombineerd met de nadruk op repressie heeft het ertoe geleid dat aantallen en statistieken belangrijker zijn dan mensen en motieven en dat gaat ten koste van rechtsstatelijke waarborgen van verdachten. GroenLinks koerst op een justitieel systeem waarin wordt gezocht naar een evenwicht tussen straf, preventie, begeleiding en behandeling.

Nog steeds lijden honderdduizenden kinderen en volwassenen onder ge-

weld in de persoonlijke sfeer, waarbij ze vaak geen kant op kunnen. De overheid moet de bestrijding van deze ingrijpende vorm van onveiligheid een veel grotere prioriteit geven. Alleen door vroegtijdige signalering kan deze spiraal van lichamelijke en geestelijke mishandeling doorbroken worden.

Programmapunten

1. Veiligheidsbeleid

- a. Centraal komt te staan het herinrichten van de openbare ruimte en samenwerking van alle instanties bij de aanpak van overlastgevende of criminele personen.
- b. Bij nieuwbouw en herstructurering van wijken komt de nadruk te liggen op multifunctioneel bouwen: een mix van winkels, bedrijvigheid, wonen en recreatie en sportfaciliteiten, veilige wandel- en fietsroutes.
- c. Er komt een (on)veiligheidstoets voor de openbare ruimte. Binnen het grotestedenbeleid komt extra budget voor sanering van de onveiligste plekken.
- d. Gemeenteraden krijgen een instemmingsrecht bij het politie- en veiligheidsbeleid.
- e. Provinciale en lokale overheden krijgen middelen om projecten op te zetten voor het bevorderen van de veiligheid van homoseksuelen in de woon- en leefomgeving.

2. Verbetering aanpak zware en georganiseerde criminaliteit

- a. De organisatie van de opsporing, vervolging en berechting van zware en georganiseerde criminaliteit wordt aanzienlijk verbeterd door onder meer betere (internationale) samenwerking, meer mensen en mogelijkheden voor financiële recherche en betere afstemming tussen politie en justitie.

3. Slachtoffers

- a. Slachtoffers moeten 24 uur per dag aangifte kunnen doen met gebruikmaking van moderne communicatiemiddelen. Zij worden desgewenst geïnformeerd over de voortgang van hun zaak.
- b. Er komt een landelijke campagne voor 'herstelrecht' en bemiddeling, gericht op de reïntegratie van delinquenten én genoegdoening voor slachtoffers.

4. Stadsetiquette

- a. Er komt een landelijke campagne 'stadsetiquette', die gericht is op het bevorderen van open en nieuwsgierige omgangsvormen waarin wederzijds respect voorop staat.
- b. De bureaus 'Justitie in de buurt' (JIB) ontwikkelen zich tot algemene servicebureaus waar justitie op voet van gelijkwaardigheid samenwerkt met hulpverlenende instellingen. Het aantal JIB's wordt vervolgens aanzienlijk uitgebreid.

5. Politie

- a. De samenstelling van het politiecorps gaat een afspiegeling vormen van de Nederlandse bevolking, zodat een politie ontstaat waarin alle burgers zich kunnen herkennen. Daartoe worden in de komende kabinetsperiode niet alleen met voorrang agenten uit minderheidsgroepen gerecruteerd, ook moet de cultuur van het corps veranderen.
- b. In het politieonderwijs komt meer nadruk te liggen op een deëscalerende en niet-agressieve omgang met verbale en fysieke agressie.
- c. Agenten laten zich veel vaker zien. De wijkagent 'nieuwe stijl', die niet passief toezicht houdt maar actief aanwezig is, geeft de politie meer gezicht.
- d. De jeugdpolitie wordt uitgebreid. Ook moeten de specialismen jeugd en zeden terugkomen in de politiekorpsen.

6. Toezicht

- a. De anonimiteit van de openbare ruimte wordt bestreden door te investeren in formele en informele toezichthouders die als aanspreekpunten kunnen functioneren. Toezicht door mensen verdient de voorkeur boven toezicht door apparaten (camera's). Die mensen dienen in overheidsdienst te zijn.
- b. Er komt geen algemene identificatieplicht.
- c. Stadswachten ontwikkelen zich tot het wandelende gezicht van de overheid in het publieke domein. Hun aantal wordt uitgebreid, de honorering aanmerkelijk verbeterd en hun takenpakket gevarieerder. Zij gaan ook een rol spelen in de bestuurlijke handhaving, het signaleren van knelpunten op het terrein van de veiligheid en het informeren van de bevolking.
- d. Elektronisch (camera)toezicht wordt aan strikte voorwaarden gebonden. Daartoe horen: inbedding in een omvattend lokaal veiligheidsbeleid, aantoonbare maatschappelijke behoefte en effectiviteit, onder verantwoordelijkheid van de politie.

7. Werkwijze politie en justitie

- a. Alle opsporingsmethoden moeten een wettelijke basis hebben. Er worden geen deals met criminelen gesloten en er wordt geen gebruik gemaakt van criminele burgerinfiltranten.
- b. Bij ME-inzet worden de betrokken ME'ers van rugnummers voorzien.
- c. De grensoverschrijdende misdaadbestrijding in EU-verband richt zich vooral op mensenhandel, wapensmokkel, radioactieve en andere zwaar vervuilende stoffen, grote hoeveelheden verdovende middelen en beschermd of bedreigde planten- en diersoorten, valsmunterij en witwaspraktijken.
- d. Bij harmonisatie van het strafrecht geeft Nederland voorrang aan de invoering van Europese minimumnormen voor het strafprocesrecht, die onder meer de rechten van verdachten vastleggen.
- e. Nederland maakt zich wat betreft Europol sterk voor invoering van toezicht door een Europees Openbaar Ministerie, volledige rechterlijke toetsing door het Europees Hof van Justitie, controle door het Europees Parlement, betere privacybescherming en de afschaffing van de strafrechtelijke onschendbaarheid van Europol-functionarissen.

8. Fraude

- a. Bedrijven, instellingen en organisaties worden verplicht om fraude vanaf 10.000 euro te melden bij het Openbaar Ministerie.

9. Jongeren

- a. Straffen van jongeren en jongvolwassenen krijgen het karakter van nieuwe-kansstraffen, die bestaan uit een verplicht pakket van scholing, begeleiding en toezicht. Voor zware delicten bestaat deze mogelijkheid niet.

10. Geweld in de persoonlijke sfeer

- a. Als er in het geval van huiselijk geweld iemand uit huis moet, zijn dat de plegers van het geweld en niet de slachtoffers. Indien dat niet mogelijk is, moeten corporaties met voorrang vervangende huisvesting regelen voor het slachtoffer.
- b. De verjaringstermijn van seksueel en huiselijk geweld wordt verlengd.
- c. Plegers van huiselijk geweld krijgen professionele hulp om herhaling te voorkomen.
- d. Er komt meer aandacht voor de preventie van huiselijk geweld.

11. Drugs

- a. Het gebruik van alcohol, tabak, soft- en harddrugs wordt om gezondheidsredenen ontmoedigd.
- b. Er komt een verbod op de reclame van alcohol, tabak en drugs.
- c. Verbouw van, handel in en gebruik van softdrugs worden gelegaliseerd. Alleen vergunninghouders kunnen softdrugs verkopen. Aan de vergunning zijn kwaliteitseisen verbonden. Legalisatie gaat gepaard met de invoering van accijns op softdrugs.
- d. Op medische indicatie worden aan geregistreerde verslaafden onder begeleiding harddrugs verstrekt voor gebruik ter plaatse.
- e. Er komen in alle grote steden kleinschalige gebruikersruimten voor verslaafden. Verslavingszorginstellingen, hulpverleningsorganisaties en gemeenten dragen daarvoor een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Het rijk maakt deze gebruikersruimten juridisch mogelijk.

12. Begeleiding gedetineerden

- a. De begeleiding en behandeling van (ex-)gedetineerden wordt geïntensiveerd, onder meer door iedereen opleidingsprogramma's en begeleiding aan te bieden.
- b. Er komt meer geld voor de reclasering. Voorkomen wordt dat de aandacht vooral uit gaat naar die cliënten met de meeste kans op succes.

13. Inlichtingendienst

- a. De taken en bevoegdheden van de Binnenlandse Veiligheidsdienst worden herzien. Het bewaken van de democratische rechtsorde en het bestrijden van politiek geweld en terrorisme geschiedt door een hervormde en democratisch controleerbare en aan rechterlijke toetsing onderworpen rijksdienst.

14. Rechtszekerheid

- a. De positie van de sociale advocatuur wordt verbeterd, onder meer door het verhogen van de door de overheid verstrekte vergoedingen.
- b. De eigen bijdrage voor de lagere inkomens wordt afgeschaft en de inkomensgrens om in aanmerking te komen voor een sociaal advocaat wordt verhoogd.
- c. Politiewerk in het stedelijk gebied wordt aantrekkelijker gemaakt. In overleg met betrokkenen wordt een plan uitgewerkt dat zich onder andere richt op arbeidsomstandigheden en bijbehorende voorzieningen en maatwerk voor politiewerknemers.

4.4

Democratie en samenleving

Democratie slaat niet alleen op verkiezingen, politieke partijen, vertegenwoordigende organen en de rechtsstaat. Het is een manier van leven en samenleven, gebaseerd op waarden als vrijheid, actief burgerschap, bescherming van minderheden, tegengaan van uitsluiting, transparant bestuur en verantwoording voor politiek handelen. Juist deze bredere betekenis van democratie blijft vaak onderbelicht.

Of het nu gaat om de ledentallen van politieke partijen, de opkomst bij verkiezingen of de politieke belangstelling, over politiek en democratie wordt vooral in mineur gesproken. De mondigheid en actieve publieke betrokkenheid van mensen is echter groter dan ooit. Mensen spannen zich steeds vaker in voor hun directe leefomgeving, dragen bij aan maatschappelijke organisaties of denken mee met het bedrijf waar ze werken.

Het komt erop aan publieke instituties te hervormen en te laten aansluiten bij de manieren waarop mensen tegenwoordig betrokken en actief zijn. Op lokaal niveau wordt geëxperimenteerd met buurtbudgetten en buurttaandelen. Steeds vaker worden mensen gestimuleerd om mee te denken over de toekomst van hun straat, stad of dorp. In grote steden worden referenda georganiseerd over plannen van gemeentebesturen. Die initiatieven verdienen steun.

Tegenover de marktbenadering, die burgers als consumenten beschouwt en het publieke domein als een markt van autonome individuen, plaatst GroenLinks een Agenda voor radicale democratisering. Die begint in de directe omgeving van mensen, door hen zeggenschap te geven over de inrichting van hun straat, buurt en wijk. De initiatieven die het lokaal bestuur daartoe ontplooit, moeten worden gestimuleerd door de rijksoverheid. De agenda strekt zich ook uit tot maatschappelijke voorzieningen op het terrein van onderwijs, zorg en welzijn, waar gebruikers werkelijk in de besluitvorming betrokken moeten worden.

Openbaar bestuur

Vanzelfsprekend staat de inrichting van het openbaar bestuur hoog geno-

teerd op deze Agenda. De ondoorzichtige en besloten structuren en besturen moeten zich openstellen voor het nieuwe engagement van burgers.

De rijksoverheid kan aan deze Agenda voor radicale democratisering slechts een bijdrage leveren. Het komt erop aan samen met burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en het lokaal en regionaal bestuur instituties te hervormen en directe vormen van zeggenschap en democratie te stimuleren. Er moet een volwaardig correctief referendum komen op alle bestuurlijke niveaus, inclusief het Europese. De vormgeving van het referendum moet overigens wel tegemoet komen aan mogelijke nadelen. Voorzeker moet worden dat een kleine minderheid als gevolg van een lage opkomst bij een referendum de parlementaire besluitvorming kan verwerpen.

Zeggenschap in de economie

Zeker als het gaat om reële zeggenschap liggen er nog belangrijke terreinen braak in onze samenleving. Bijvoorbeeld bij multinationals. Door deze ondernemingen te democratiseren, wordt recht gedaan aan de maatschappelijke positie die ze innemen. De werknemersvertegenwoordiging in de raad van commissarissen is daarvoor onvoldoende. Meer systematische verantwoording en verslaglegging, meer openheid en meer participatie van belanghebbenden en maatschappelijke organisaties zijn nodig om bedrijven tot een bredere afweging te bewegen. Het (vaak eenzijdige) belang van de aandeelhouders prevaleert nu nog boven de ecologische en maatschappelijke belangen die bij de grote ondernemingen op het spel staan.

Niet alleen bedrijven moeten democratiseren en hun maatschappelijke verantwoordelijkheid en publieke verantwoording versterken. Dat geldt ook voor al die vroegere overheidsorganisaties die zijn verzelfstandigd, waarbij de politiek op afstand is geplaatst. Van nieuwe vormen van verantwoording is in deze organisaties nog te weinig terecht gekomen. Ook in de traditionele overheidsorganisaties moet het beter. Dat bestuurders en ambtenaren regelmatig de werking van de Wet Openbaarheid van Bestuur ter discussie stellen, maakt duidelijk dat die cultuur van openheid bepaald niet vanzelfsprekend is. De onkreukbare overheid kan er alleen komen als openbaarheid en verantwoording tot in de haarvaten zijn doorgedrongen. Duidelijke besluitvorming bij aanbestedingsprocedures, aandacht voor mogelijke belangenverstrengeling en actieve openbaarheid

zijn wezenlijke condities voor een integere overheid.

Staatsrechtelijke vernieuwing

Naast het stimuleren van directe democratie – referenda, volksinitiatieven, werknemerszeggenschap – kan ook de vertegenwoordigende democratie vernieuwingsimpulsen gebruiken. GroenLinks denkt daarbij bepaald niet aan de invoering van een districtenstelsel. Het huidige stelsel van evenredige vertegenwoordiging past prima bij de Nederlandse samenleving, omdat het bij kiezers een inhoudelijke afweging tussen partijen uitlokt en minderheden een plaats in het parlement biedt. Wij denken veeleer aan het uitbreiden van het actief en passief kiesrecht voor migranten en jongeren.

De positie van de Tweede Kamer moet worden versterkt. Voor een deel ligt dat in de hand van de Tweede Kamerleden zelf: zij zijn er zelf verantwoordelijk voor dat het politieke debat een prominenter plaats krijgt. Ze moeten zich ook minder afzijdig opstellen in besluitvormingsprocessen waarin maatschappelijke organisaties en burgers actief meedoen (het zogenaamde ‘poldermodel’); bij interactieve beleidsvorming kunnen zij een leidende rol spelen.

Voor het functioneren van de democratie is afstand tussen Kamer en regering van groot belang (dualisme). Dat komt de duidelijkheid in de politiek ten goede. Het dualisme is het beste gediend door de positie van de Tweede Kamer zo sterk mogelijk te maken. Niet alleen door de positie van de Kamer als volksvertegenwoordiging te versterken (kiezen van de formateur en van het staatshoofd, versterking van de aan de Tweede Kamer verbonden ambtelijke ondersteuning), maar ook door fracties en individuele kamerleden beter in staat te stellen hun werk te doen.

Ook de rol van de Eerste Kamer moet in dit kader worden beoordeeld. De Eerste Kamer draagt nu niet bij aan een vitale democratie en maakt haar beoogde meerwaarde (juridische toetsing van wetgeving) niet waar. De debatten in de Tweede Kamer worden er herkauwd, zonder dat de Kamer er iets aan toevoegt. Wanneer de wetgevingskwaliteit verbetert, de controlefunctie van de Tweede Kamer wordt uitgebreid en de onderzoeksfunctie van de Tweede Kamer wordt versterkt, kan de Eerste Kamer worden opgeheven.

Lokale en regionale democratisering

Ook op lokaal en provinciaal niveau kan de praktijk dualistischer. Het is belangrijk dat de eigenstandige positie

van de gemeenteraad wordt versterkt, zowel formeel als praktisch. De Commissaris van de Koningin en de burgemeester moeten door respectievelijk de Provinciale Staten en de gemeenteraad worden gekozen. Ook moeten raden en staten hun eigen voorzitter kunnen kiezen, een eigen griffie krijgen, ruimte krijgen voor ambtelijke ondersteuning en een eigen onderzoeksbudget om het college te kunnen controleren.

GroenLinks vindt dat er een einde moet komen aan de huidige reeks ongerichte bestuurlijke herindelingen en pleit voor bezinning op het bestuurlijke stelsel. Er wordt een breed debat over de bestuurlijke inrichting van Nederland georganiseerd, waarin alle bestuurslagen en hun onderlinge verhouding ter discussie worden gesteld. GroenLinks staat in dat debat open voor alle opties en beoordeelt deze vanuit de democratiseringsgedachte in dit programma.

Programmapunten

1. Agenda voor radicale democratisering

- a. Nederland krijgt een 'Agenda voor radicale democratisering', welke bestaat uit voorstellen om de invloed en zeggenschap van mensen te versterken en economische, maatschappelijke en publieke instituties diepgaand te democratiseren.
- b. Er wordt gestreefd naar evenredige vertegenwoordiging van vrouwen en allochtonen in functies bij de overheid en in adviesorganen. Daarnaast wordt de diversiteitsdeskundigheid van ambtenaren en beleidsadviseurs vergroot.

2. Versterking positie Tweede Kamer

- a. Tweede-Kamerleden en -Kamerfracties krijgen meer ondersteuning. De Tweede Kamer krijgt meer bevoegdheden. De rol van de Kamer, Kamerleden en Kamerfracties bij interactieve processen wordt versterkt.
- b. Zo snel mogelijk na de Tweede-Kamerverkiezingen komt de nieuwe Tweede Kamer bijeen om een (in)formateur /-trice te kiezen.

3. Eerste Kamer wordt opgeheven

- a. De Eerste Kamer wordt opgeheven. Tegelijkertijd wordt de wetgevingskwaliteit verbeterd, de controlefunctie van de Tweede Kamer versterkt en

de onderzoeksfunctie van de Kamer uitgebreid.

4. Referendum

- a. Burgers krijgen de mogelijkheid om achteraf besluiten van de Kamer over wetgeving per referendum te corrigeren. Dit geldt ook voor planologische kernbeslissingen en internationale verdragen. Indien tenminste de helft van het aantal mensen die bij de laatste Tweede-Kamerverkiezingen zijn opgekomen het besluit afwijst en er niet méér voor- dan tegenstemmen zijn uitgebracht, is het Kamerbesluit verworpen.
- b. Het wordt mogelijk om op alle bestuurlijke niveaus een raadgevend referendum te organiseren.

5. Volksinitiatief

- a. Het volksinitiatief wordt mogelijk. Wanneer vijf procent van de kiesgerechtigden een verzoek daartoe ondertekent, wordt een vraagstelling aan de bevolking voorgelegd. De uitslag is bindend. Een volksinitiatief over artikelen van de Grondwet en over Internationale verdragen is uitgesloten.

6. Jongeren en politiek

- a. De leeftijdsgrens voor actief en passief kiesrecht wordt verlaagd naar zestien jaar.
- b. In samenspraak met jongeren en jongerenorganisaties worden maatregelen genomen om inspraak van jongeren op lokaal en nationaal niveau te verbeteren. Uitgangspunt hierbij is dat jongeren het recht hebben om mee te praten over beleid.
- c. De positie van lokale jongerenraden en andere jongerenparticipatie-initiatieven moet worden versterkt door gemeenten te verplichten participatie tot onderdeel van het jeugdbeleid te maken en een toereikend budget beschikbaar te stellen voor de uitvoering daarvan.
- d. Om de belangen van kinderen en jongeren te waarborgen wordt het maken van een jeugdeffectrapportage verplicht gesteld, ook bij beleidsvorming die niet uitdrukkelijk op de jeugd is toegespitst.
- e. Er komt een jeugdbudsmans die klachten van jongeren over overheidsinstanties behandelt en/of jongeren bijstaat bij het indienen van een klacht conform de Algemene Wet Bestuursrecht.

7. Sterkere positie gemeenteraden

- a. Bevoegdheden en financiële middelen worden zoveel mogelijk gedecentraliseerd in een vorm die de lokale

beleidsruimte en -vrijheid versterkt. Bij decentralisatie van op het individuele gerichte voorzieningen als hulpmiddelen, zorg en inkomensgaranties zijn slechts geringe verschillen tussen gemeenten toegestaan.

- b. De dualisering van provincie- en gemeentebesturen wordt aangevuld met maatregelen om de positie van gemeenteraden te versterken. Dat betekent onder meer dat gemeenteraden materieel beter worden ondersteund.
- c. De burgemeester wordt door de gemeenteraad gekozen voor een periode van vier jaar.
- d. De Commissaris van de Koningin wordt gekozen door de Provinciale Staten voor een periode van vier jaar.

8. Bestuurlijke hervorming

- a. Er komt een breed debat over de bestuurlijke inrichting van Nederland, waarin alle bestuurslagen en hun onderlinge verhoudingen ter discussie worden gesteld. GroenLinks staat in dat debat open voor alle opties en beoordeelt deze vanuit de democratiseringsgedachte in dit programma.
- b. Tot het debat is neergeslagen in wetgeving is de overheid uiterst terughoudend bij bestuurlijke herindeling in Nederland. De Rijksoverheid neemt hierin geen initiatieven.
- c. Intergemeentelijke en regionale samenwerkingverbanden en publiek-private samenwerkingsconstructies moeten een democratisch statuut vaststellen en openbaar toegankelijk maken.

9. Gekozen staatshoofd

- a. Het staatshoofd wordt gekozen door de Staten-Generaal. Tot het zover is wordt de rol van het koningshuis strikt ceremonieel. Het aantal leden van het koninklijk huis wordt teruggebracht en de financiële vergoeding aan banden gelegd.

10. Constitutionele toetsing

- a. De rechterlijke macht krijgt de mogelijkheid om wetten in formele zin te toetsen aan de Grondwet. Artikel 120 van de Grondwet wordt daartoe gewijzigd op basis van een nader uit te werken stelsel van constitutionele toetsing.

11. Nieuwe impulsen voor het politieke ambacht

- a. Er worden voorzieningen getroffen om de openbaarheid van nevenfuncties van Kamerleden, wethouders en burgemeesters, Commissarissen van de Koningin en gedeputeerden te garanderen. Vergoedingen in het kader van betaalde nevenfuncties wor-

De virtuele wereld

Toen internetantropologe Marianne van den Boomen zocht naar gemeenschappen op het internet, trof zij ruim veertig miljoen websites aan die zich onder de term 'community' presenteren. Mensen met een gemeenschappelijke achtergrond, een gedeelde interesse of behoefte aan contact verzamelen zich op grote schaal in de virtuele wereld. Met het internet is het gemeenschapsleven pijlsnel weer tot bloei gekomen, nadat het door individualisering in de fysieke wereld een knauw leek te hebben gekregen. Bovendien hebben op het internet de 'achterstandsgroepen' van weleer een voorsprong genomen. Zo beschikken ouderen, homo's, vrouwen, kinderen en Marokkaanse jongeren over bloeiende virtuele gemeenschappen.

Op het internet kan een nieuw, wereldwijd publiek domein totstandkomen dat niet langer gehinderd wordt door kunstmatige grenzen van staten. Gelijke toegang tot informatie kan voor iedereen over de gehele wereld binnen handbereik komen. Door het ontstaan van virtuele identiteiten zijn debat en dialoog mogelijk zonder traditioneel (onder)scheidende symbolen als geslacht, ras of maatschappelijke positie.

De sociale potenties van de digitale informatiesamenleving zijn enorm. Nu al zijn Nederlanders meer dan welk ander Europees volk actief op internet, zo blijkt uit een recent onderzoek. 64 Procent surft minstens een keer week op het world wide web (Britten 55 procent, Fransen slechts 30 procent). De enorme groei aan virtuele gemeenschappen wijst erop dat mensen nieuwe verbanden met elkaar aangaan. Zelfhulpgroepen van mishandelde vrouwen ondersteunen elkaar op het internet, waarbij het karakter van het netwerk (tegelijkertijd intiem en anoniem) perfect lijkt aan te sluiten op de behoefte aan gezamenlijkheid. Voor migranten is het wereldwijde digitale netwerk de manier om in contact te komen en te blijven met geestverwanten in binnen- en buitenland. Dictators vrezten het internet omdat ze hun regimes alleen in stand kunnen houden dankzij censuur. Activisten daarentegen mobiliseren dankzij het net steeds meer op mondiale schaal. Overal in Nederland lopen projecten en experimenten om via het internet burgers te betrekken bij het openbaar bestuur en de publieke zaak.

den verrekend met het inkomen van volksvertegenwoordigers en bestuurders.

- b. Alle volksvertegenwoordigers vallen onder de werknemersverzekeringen en bouwen pensioenrechten op.
- c. Politici en bestuurders krijgen meer mogelijkheden voor ondersteuning om zich verder te ontwikkelen in het politieke ambacht.
- d. Er komt een terugkeerregeling voor volksvertegenwoordigers uit de private sector, vergelijkbaar met de regeling die nu geldt in de publieke sector.
- e. Om de kwaliteit van lokaal en regionaal openbaar bestuur te waarborgen wordt de status en beloning van raadsleden en statenleden verbeterd.
- f. Kamerleden, leden van Provinciale Staten en gemeenteraden kunnen vervangen worden bij zwangerschap en ziekte.

12. Medezeggenschap bedrijven

- a. De bevoegdheden van ondernemingsraden worden uitgebreid. Ondernemingsraden krijgen instemmingsrecht bij de benoeming van de directie en topmanagers en bij bedrijfsverplaatsingen, afstoting van onderdelen, grote investeringen en de organisatie van het arbeidsproces.
- b. Medezeggenschap in bedrijven met minder dan vijftig werknemers wordt bij wet geregeld en voor bedrijven met minder dan honderd werknemers uitgebreid tot het niveau van grotere instellingen en bedrijven.
- c. De Nederlandse regering zet zich in voor versterking van de bevoegdheden van Europese ondernemingsraden.
- d. Er komt een wettelijke regeling voor klokkenluiders in het bedrijfsleven.

13. Mensenrechten in Nederland

- a. De Nederlandse overheid dient te bevorderen dat ook in eigen land alle artikelen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens voor alle inwoners volledig worden toegepast. Een onafhankelijke instantie dient jaarlijks te toetsen in hoeverre zowel de burgerlijke als sociaal-economische mensenrechten echt inhoud krijgen en welke obstakels er nog zijn. Het beste ijkpunt van zo'n toetsing is de realisatie van die rechten voor de meest tenachtergestelden.

14. Gelijke behandeling

- a. Op zeer korte termijn dient wetgeving tot stand te komen die discriminatie op grond van handicap en chronische ziekte verbiedt. De reikwijdte van dit wettelijke verbod dient zich uit

te strekken tot alle maatschappelijke terreinen. De Commissie Gelijke Behandeling wordt belast met het toezicht op de naleving van dit verbod. Tevens dient in artikel 1 van de Grondwet het hebben van een handicap opgenomen te worden als grond waarop discriminatie niet is toegestaan.

De digitale informatiesamenleving heeft ook kwetsbare kanten. Het virtuele publieke domein wordt bedreigd door monopolies en mediaconcentraties, door een snel voortschrijdende commercialisering, die niet alleen de toegankelijkheid aantast maar ook een gevaar vormt voor de privacy van individuen. Die kwetsbaarheid vraagt om een regulerende overheid.

Digitale tweedeling

Net als in 'real life' zijn in het virtuele publieke domein toegankelijkheid, keuzevrijheid, invloed en zeggenschap van burgers van het grootste belang. De overheid moet die bewaken en bevorderen, om te voorkomen dat een digitale tweedeling ontstaat. Niet alleen in het bezit van computers maar ook wat betreft de vaardigheden om in de digitale informatiesamenleving te overleven. Gelukkig heeft het kabinet het voorstel van GroenLinks overgenomen om minima via de sociale dienst een computer te verschaffen. In de toekomst moet een 'basispakket' worden samengesteld om burgers optimaal uit te rusten voor de digitale informatiesamenleving, met als doel digitale tweedeling te bestrijden.

Het digitale publieke domein biedt ook mogelijkheden om het culturele erfgoed voor meer mensen toegankelijk te maken. Op dit punt mag de commercie overigens geen vrij spel krijgen. Natuurlijk moeten cultuurproducten hun auteursrechten niet door het elektronische vergiet zien verdwijnen, maar het is een foute boel als een digitale foto van de Victory Boogie Woogie slechts tegen betaling aan een commerciële onderneming kan worden bekeken.

GroenLinks pleit daarom voor een publiek domein waarin nieuwsvoorziening, overheidsinformatie (en -communicatie) en het gehele culturele erfgoed van Nederlandse musea in principe voor het grote publiek toegankelijk zijn op het internet. Hetzelfde geldt voor gezondheidsinformatie en -communicatie. Een debat over een dergelijk nieuw publiek domein is dringend noodzakelijk. Welke 'informatie', in de meest brede zin van het woord, moet publiek beschikbaar worden gesteld, bijvoorbeeld via de publieke omroep? Wat zijn de grenzen van het publieke domein, en waar is concurrentie en commerciële exploitatie mogelijk?

Een duurzame kenniseconomie?

De ontwikkeling van technologie speelt een hoofdrol in de veranderingen in de economie. Grote multinationale concerns opereren op wereldwijde schaal en bepalen goeddeels de rich-

ting waarin de technologische revolutie zich beweegt. Biotechnologie, ruimtevaart, informatie- en communicatietechnologie en nieuwe materialen vormen de brandstof van de nieuwe kenniseconomie. De nieuwe economie heeft vaak oude trekjes: internationaal zijn grote communicatieconcerns in wording die telecomdiensten combineren met oude en nieuwe media. Hun greep op de cultuur neemt toe. Nederland en Europa moeten alle zeilen bijzetten om pluriformiteit in de nieuwe kenniseconomie te waarborgen en nieuwe 'communicatiekartels' tegen te gaan. Naast een algemeen mededingingsbeleid, waarin de controle op fusies wordt versterkt, moet de overheid regels stellen voor specifieke markten als telecom, ICT, communicatie en media.

De nieuwe kenniseconomie biedt mogelijkheden om een duurzame, materiaalexteensieve economie dichterbij te brengen. Tot op heden is dat niet het geval. Het grote energieverbruik en de zeer snelle veroudering van apparatuur in de ICT-sector vragen om ingrijpen van de overheid.

Programmapunten

1. Versterking positie burgers

De keuzevrijheid en toegankelijkheid voor burgers op het internet moet worden versterkt en bewaakt door de Nederlandse en Europese overheid. Dat kan door:

- monopolie- en oligopolievorming tegen te gaan, in Nederland maar ook in Europees verband;
- zo veel mogelijk concurrentie mogelijk te maken tussen en binnen infrastructuur (zoals de kabel), o.a. door een regeling tegen machtsconcentraties in de communicatie-economie en tegen het gelijktijdige eigendom van 'infrastructuur' en 'inhoud';
- gebruikers meer rechten te geven om zich tegen inbreuken op hun privacy te wapenen, onder meer door de ontwikkeling en het gebruik van betrouwbare encryptie (het versleutelen van gegevens waardoor ze voor derden niet leesbaar zijn) te bevorderen en hieraan geen wettelijke beperkingen op te leggen. Tevens wordt de bescherming van het gebruik van e-mail wettelijk gelijkgesteld aan de bescherming van het briefgeheim.
- door commerciële elektronische direct-mail (spam) te binden aan voorafgaande toestemming van de ont-

vanger, waarbij als norm geldt dat expliciet toestemming gegeven moet worden voor het gebruik van digitale voetsporen.

2. Sturende overheid

- Er komt een bewindspersoon van Communicatie. Deze ziet toe op de regulering van markten in de nieuwe economie, het afdwingen van maximale vrijheid van informatie, toegankelijkheid, openheid en concurrentie en de coördinatie van de publieke informatievoorziening.
- De nieuwsvoorziening van de publieke omroep, overheidsinformatie en het culturele erfgoed moeten op internet voor iedereen toegankelijk zijn zonder speciale voorwaarden of (bij)betaling. Dat geldt ook voor gezondheidsinformatie en -communicatie en onderwijsinformatie. Het toegankelijk maken gebeurt op reclamervrije virtuele publieke ruimtes, zoals kunst- en cultuursites en onderwijsites.

3. Digitale democratisering

- Vrijheid van informatie betekent dat overheden alle informatie die volgens de Wet Openbaarheid van Bestuur openbaar moet worden gemaakt, op eerste verzoek digitaal ter beschikking stellen.
- De kansen voor democratisering, die de digitale participatie biedt, moeten worden benut.
- De overheid fungeert in de digitale ruimte als gids om burgers te helpen de weg te vinden in het woud van informatie. De overheidszoekmachine www.overheid.nl wordt uitgebouwd tot een van de ingangen voor het publieke domein, inclusief verwijzingen naar kritische geluiden uit de samenleving en mogelijkheden voor debat.
- Er komt een stimuleringsfonds voor publieke digitale dienstenontwikkeling, waarop makers een beroep kunnen doen als zij aan eisen van non-commercialiteit en culturele/maatschappelijke kwaliteit voldoen.

4. ICT-basispakket

- Ter voorkoming van een digitale tweedeling stelt de overheid een ICT-basispakket voor alle burgers samen, waarin zijn opgenomen: - netwerkverbindingen: binnen vier jaar zijn alle woningen voorzien van een breedbandverbinding die algemeen toegankelijk is; - publieke diensten van informatie en communicatie; - ondersteuning bij internetgebruik. Minima krijgen hiervoor van de overheid een financiële bijdrage. Voor gehandicapten komen speciale voorzieningen.

Kunst, cultuur en media

Door de invoering van digitale apparatuur ziet televisie kijken er over tien jaar heel anders uit. Concepten als 'live t.v.' of 'prime time' zullen sterk aan betekenis inboeten, doordat alles op elk moment beschikbaar komt. Dat biedt kansen voor minder 'bulk' en voor meer op specifieke interesses gerichte kwaliteitsproducten. Een recent experiment met snelnet heeft aangetoond dat het bekijken van documentaires met een factor tien stijgt. Tv-kijken biedt in de toekomst ook de mogelijkheid tot weerwerk leveren en dat is interessant.

Kunst kan verrassen, stimuleren en inspireren. Kunst daagt de samenleving uit en houdt deze spiegels voor. Schoonheid en esthetiek zijn lange tijd voorbehouden geweest aan een kleine groep, maar maken tegenwoordig deel uit van het dagelijks leven van steeds meer mensen. Aan vrijwel elke huiskamermuur hangt tegenwoordig wel iets van moderne kunst. Daarbij komt veel tot stand zonder de financiële steun van de overheid. Denk bijvoorbeeld aan belangrijke delen van sectoren als film, letteren, popmuziek, nieuwe media en vormgeving.

Dat positieve klimaat kent als risico dat de kunsten steeds verder commercialiseren. Het aanbod zoekt daarbij de koopkrachtige vraag op, en voor een kritische, onafhankelijke 'stem' in de kunsten komt dan minder ruimte. Een actieve cultuurpolitiek van de overheid kan dat voorkomen.

Een actieve cultuurpolitiek is erop gericht om creativiteit te stimuleren, onder andere door kunsteducatie in het onderwijs te bevorderen en door als overheid zelf kunst te kopen. Daarnaast moet de overheid openheid en nieuwsgierigheid stimuleren. Kunst is immers ook het recht op onaangepastheid, waardoor een open kunstklimaat en een gevarieerd aanbod ontstaan.

Kunst is grenzeloos

Kwaliteit staat van oudsher voorop in het kunstbeleid. GroenLinks zet daar openheid en nieuwsgierigheid naast. Nederland is opgebouwd uit vele subculturen, vele smaken en levensstijlen en vele, vaak botsende, meningen over wat het goede leven zou moeten zijn. Kunst- en cultuurbeleid moet daarvan een weerspiegeling zijn: culturele variatie en cultureel verschil bieden mensen keuzevrijheid zonder dat ze zich

buitengesloten of marginaal hoeven te voelen.

Openheid betekent onder meer jongeren en allochtonen een steviger plaats geven in het cultuurbeleid en de culturele praktijk. Dit betekent niet dat alle kunstenaars en kunstinstellingen plotseling gelijkelijk gedwongen moeten worden hun aanbod af te stemmen op een jong of van kleur verscheidend publiek. Op dit punt heeft Paars de plank misgeslagen. In plaats van minder aandacht te geven aan westerse kunst en cultuur, kiest GroenLinks ervoor om deze te versterken en daarnaast extra aandacht en geld te investeren in niet-westerse kunst en cultuur.

Stimulerend kunstenaarsbeleid

Actieve cultuurpolitiek uit zich in een stimulerend kunstenaarsbeleid, dat zich richt op goede scholing, faciliteiten en arbeidsvoorwaarden. Dat kunstenaars nu maximaal vier jaar een geringe bijdrage van de overheid kunnen krijgen, is onvoldoende. De belangrijkste voorwaarde voor een breed en rijkgeschakeerd kunstenaarsaanbod is de aanwezigheid van voldoende verschillende kunstenaars. Jonge mensen, ook met niet-westerse achtergronden, kunnen gestimuleerd worden tot het kunstenaarschap. Daarbij blijven artistieke drijfveren, ambities en kwaliteiten maatgevend.

Raad voor Cultuur

Kwaliteit, culturele openheid en vernieuwing moeten wat GroenLinks betreft zwaar wegen bij de verdeling van subsidies. De beoordeling daarvan gebeurt nu door de Raad voor Cultuur en haar vele commissies en door de kunstfondsen. Meer publieke verantwoording, regelmatige wisseling van leden en beoordeling van aanvragen door meerdere commissies kunnen de kwaliteit van de keuzes verbeteren. Het is van belang dat de culturele diversiteit van deze instituties wordt vergroot.

Mediabeleid

Het publieke mediabestel is in zwaar weer terecht gekomen. Het dreigt onder de voet te worden gelopen door commerciële zenders, in technisch opzicht verdrongen te worden door het internet en verscheurd te worden door interne twisten. Dat vraagt om een toekomstgericht mediabeleid, waarin een sterke, onafhankelijke publieke omroep, landelijk maar ook regionaal en lokaal, wordt veiliggesteld. In een samenleving waarin informatie(uitwisseling) belangrijker wordt, is de rol van een publieke omroep, met waarborgen voor onafhankelijke nieuwsgaring, van

5. Digitale ontwikkelings-samenwerking

- In de ontwikkelingssamenwerking wordt meer financiële ruimte gecreëerd voor investeringen in ICT en het internet. Ook wordt het internet benut om Nederlandse kennis en onderwijs te ontsluiten voor derdewereldlanden en democratiseringsbewegingen digitaal te ondersteunen.

6. De communicatie-economie

- Het Commissariaat voor de Media en de Opta oefenen gezamenlijk toezicht uit op de telecom-, kabel-, satelliet- en mediamarkt.
- De toegankelijkheid en het gebruik van alle ICT-infrastructuren worden wettelijk gewaarborgd.
- Er komen regels voor een wettelijke bescherming van de onafhankelijkheid van (net)redacties.
- Op weg naar een duurzame kennis-economie worden regels gesteld aan energie- en materiaalgebruik.

wezenlijk belang. Een moderne publieke omroep kenmerkt zich door journalistieke onafhankelijkheid, professionele kwaliteit en weergave van verschillende gezichtspunten.

Terecht is het publieke bestel met de Concessiewet hervormd van een verzuild systeem van omroepverenigingen naar geprofileerde, op verschillende doelgroepen gerichte publieke netten. GroenLinks heeft in de Kamer verschillende voorstellen gedaan om de positie van het publieke bestel te versterken. De kracht van het publieke bestel zit niet exclusief in kijkcijfers, maar in pluriformiteit en draagvlak.

Programmapunten

1. Broedplaatsen

- a. Kleinschalige kunst en cultuur worden gestimuleerd. Er komt meer nadruk op ondersteuning van o.a. het clubcircuit, kleinere theaters en kleinschalige musea. Het rijk stimuleert de totstandkoming van zogenaamde 'broedplaatsen' – culturele laboratoria waarin met nieuwe vormen en kunstuitingen wordt geëxperimenteerd.
- b. Er komt een nationaal stimuleringsbeleid dat gemeenten aanmoedigt culturele vrij- en broedplaatsen te behouden of te creëren door verouderde wooncomplexen of leegstaande fabrieksruimten ter beschikking te stellen voor culturele initiatieven.

2. Kunsteducatie

- a. Kunsteducatie krijgt een belangrijke plaats in het onderwijs. Lokale overheden hebben daarbij ten aanzien van het primaire onderwijs een eigen rol. Ter stimulering van kunsteducatie komt er een project 'Kunstenaars voor de klas'.

3. Kunstenaars

- a. In de komende periode komt een kunstenaarsbeleid tot stand. Dat is onder meer gericht op het vergroten van het aantal ateliers en bedrijfsruimtes, investeringssteun, bijscholingsregelingen, exportbevordering en bijzondere fiscale maatregelen.
- b. Er komt een volgrecht dat de kunstenaar het recht geeft op een percentage van de koopsom als de koper van zijn werk dat werk doorverkoopt.

4. Participatie jongeren en migranten

- a. De programmering van kunstinstituten moet sterker worden toege-

spitst op jongeren en allochtonen.

Gestreefd wordt naar evenredige participatie van jongeren en nieuwe Nederlanders, hetgeen ook in de staf tot uitdrukking moet komen.

- b. Er komt grotere openheid in de procedures rond benoemingen van personen in de keuringscommissies voor kunst en cultuur. Deze commissies moeten democratischer en diverser van samenstelling worden.

5. Raad voor Cultuur

- a. De onafhankelijkheid van de Raad voor Cultuur wordt vergroot door deze los te koppelen van het ministerie van OC&W. De Tweede Kamer wordt de belangrijkste opdrachtgever.
- b. De systematiek van vierjaarlijkse subsidieverlening moet worden losgelaten, zodat bij subsidies variabele termijnen kunnen worden gehanteerd en een negatief kwaliteitsoordeel niet per definitie leidt tot opheffing.

6. Amateurkunst

- a. Er komen meer mogelijkheden om laagdrempelig met kunst en cultuur bezig te zijn, zoals goedkope oefenruimtes, ateliers en openbare internetfaciliteiten. Daartoe worden gericht extra middelen aan de gemeenten verstrekt.

7. Reclamevrije zender

- a. Er komt tenminste één reclamevrije zender die wordt verdeeld over de publieke omroepen.

8. Publieke omroep

- a. De publieke omroepen krijgen meer mogelijkheden om een herkenbare publieke plek te creëren op het internet.
- b. De leden-eis van omroepvereniging wordt verlaagd naar 50 duizend leden.
- c. De zeggenschap van de netredacties wordt vergroot. Per net wordt een redactiestatuut ontwikkeld.

9. Documentaire, film en literatuur

- a. De komende jaren wordt de distributie en vertoning van de kleine en onafhankelijk film en documentaire versterkt.
- b. Het Stimuleringsfonds Culturele Omroepproducties wordt opengesteld voor documentaire- en filmmakers die commerciële omroepen bereid vinden om deze producties uit te zenden.
- c. Met het oog op de commercialisering van de boekenbranche komen er meer subsidiemogelijkheden voor schrijvers en kleine uitgevers voor bijzondere boekproductie.

10. Cultureel erfgoed

- a. Het bestand van monumenten wordt uitgebreid en het achterstallig onderhoud sneller weggevoerd.
- b. Het achterstallige onderhoud in het bewaren van drukwerk, audiovisuele producties en digitale informatie wordt de komende kabinetsperiode weggevoerd.

11. Financiële impuls

- a. Aan het einde van de komende kabinetsperiode wordt tenminste één procent van de rijksuitgaven besteed aan het kunstbeleid. Deze extra impuls komt vooral ten goede aan (ver)spreiding van het professionele cultuuraanbod en kunsteducatie. Een deel van het extra geld ten behoeve van kunst en cultuur wordt besteed aan kunst in de publieke ruimte.

Solidair

5.1

Internationale samenwerking

Nog steeds lijden meer dan 800 miljoen mensen honger en gaan er jaarlijks bijna elf miljoen kinderen dood door honger en gebrek aan goede gezondheidszorg.

De wereld is dichterbij dan ooit. Met de globalisering zijn de contacten tussen mensen, bedrijven en staten enorm toegenomen. Informatietechnologie introduceert ongekende communicatiemogelijkheden. Sociale bewegingen organiseren zich internationaal. Internationalisering draagt eraan bij dat multinationals als Shell zich gedwongen voelen om rekenschap af te leggen over de effecten van hun activiteiten op het milieu en de leefomstandigheden van mensen. Dezelfde tendens heeft gestimuleerd dat dictators als Pinochet en Milosevic geconfronteerd werden met een ontluikende internationale rechtsorde. De wereld als 'global village' heeft zonnige zijden.

Er zijn ook schaduwkanten. Multinationale ondernemingen onttrekken zich steeds meer aan de invloedssferen van nationale staten. Zij beschikken over enorme kapitaalstromen, waarbij de begrotingen van ontwikkelingslanden schril afsteken. Weliswaar kenden veel landen de afgelopen decennia economische groei, tegelijkertijd groeide de kloof tussen arm en rijk. Nogal wat landen, in het bijzonder in Afrika, zijn verder op zichzelf teruggeworpen. Bovendien nemen binnen ontwikkelingslanden de verschillen tussen een kleine rijke elite en de grote meerderheid van de bevolking vaak toe. Dat is de prijs van de wildwest globalisering van dit moment.

Armoede, onderdrukking, oorlogen en ziekten (aids) zijn alledaagse realiteit voor miljoenen mensen. Sinds het wegvallen van de tegenstelling tussen Oost en West zijn etnische en/of religieuze conflicten aan de orde van de dag. Op de Balkan ondermijnen haat en woede de precare vrede. Ook in Israël en de Palestijnse gebieden is vrede ver weg. De proliferatie van kernwapens en andere massavernietigingswapens blijft een groot risico. Niemand is veilig voor terroristisch geweld.

Mensenrechten

Democratie is nog lang geen universeel beginsel. Nogal wat landen hebben een zwakke en ondemocratische overheid, verziekt door corruptie, vriendjespolitiek en machtsmisbruik. Mensenrechten worden geschonden en vooral een kleine groep machthebbers plukt de vruchten van economische vooruitgang. Dat vraagt om een passende internationale reactie, zeker van Nederland.

Nederland zal zich actiever en consequenter moeten inzetten voor de naleving van internationale mensenrechtenverdragen. Bestaande sanctiemogelijkheden – zoals het recht om in de Raad van Europa een 'statenklacht' in te dienen, de mogelijkheid een Associatieakkoord op te schorten of een speciale zitting van de Associatierraad bijeen te roepen – worden nu nauwelijks gebruikt.

Internationale samenwerking

In deze wereld van conflicten en tegenstellingen moet voor de Verenigde Naties een belangrijke rol weggelegd zijn. De VN is de enige organisatie die staat voor mondiale vrede, veiligheid, mensenrechten en bescherming van natuur en milieu. De VN is zo sterk als de lidstaten haar maken. Zolang veel lidstaten de VN armlastig houden, zal ze weinig daadkrachtig kunnen optreden. Daar komt bij dat de belangrijkste lidstaten in de Veiligheidsraad zich te zeer laten leiden door eigenbelang.

De effectiviteit van de VN moet worden vergroot. Cruciaal is dat de mogelijkheden voor vredesmissies worden uitgebreid. Deelname van westerse landen aan vredesmissies is van groot belang voor het bereiken van stabiliteit in regio's.

Steeds duidelijker wordt dat de internationale gemeenschap misdaden tegen de mensheid niet langer straffeloos wil laten passeren. Zonder gerechtigheid zijn verzoening en duurzame vrede holle frasen. De oprichting van het Internationaal Strafhof is een belangrijke stap in de goede richting.

Gidsland 'nieuwe stijl'

Nederland is zich onder de Paarse kabinetten steeds meer gaan toeleggen op het behartigen van economische belangen. Zo mogen handelsmissies niet worden belemmerd door kritiek op mensenrechtenschendingen. Het ideaal van uitbreiding van de Europese Unie naar het Oosten wordt overschaduwd door het verminderen van de financiële bijdrage aan de Europese Unie.

GroenLinks vindt dat Nederland een gidsland 'nieuwe stijl' moet worden. Dit houdt in: het aan de kaak stellen van mensenrechtenschendingen, het vorm geven aan eerlijke handel en duurzame ontwikkeling, het bestrijden van armoede en het leveren van een royale bijdrage aan vredesmissies. Nederland moet op die punten een actievere rol gaan spelen in de VN, OVSE en Raad van Europa. Nederland moet zich uitdrukkelijker inzetten voor een actievere rol van de EU in de wereld, onder meer richting Rusland (denk aan Tsjetsjenië) en het Midden-Oosten. Bij deze rol past ook een meer onafhankelijke opstelling ten opzichte van de Verenigde Staten.

Nederland moet kiezen. Het naja-gen van het economische eigenbelang, zoals in het landbouwbeleid en visserijbeleid, gaat ten koste van de positie van armere landen en vermindert

de effecten van ontwikkelingshulp. Wa-
penexport naar conflictgebieden ver-
groot de instabiliteit en kan leiden tot
toename van geweld en ondermijning
van vredesdoelstellingen. Handelsmis-
sies naar landen met foute regimes ver-
minderen vaak de internationale druk
op die regimes. Er moet een einde kom-
men aan de dubbelzinnigheid die de
laatste jaren in het buitenlandse beleid
is geslopen. Dat is de enige manier
om te komen tot samenhangend bui-
tenlands beleid gericht op versterking
van mensenrechten, stabiliteit, armoe-
debestrijding en duurzame ontwikke-
ling. Economische relaties en activitei-
ten dienen deze doelen te versterken.

Programmapunten

1. Gidsland 'nieuwe stijl'

- a. Toetsstenen van het buitenlandse be-
leid van Nederland zijn: mensenrech-
ten, eerlijke handel, duurzame ont-
wikkeling en het actief bevorderen
van de vrede.
- b. Nederland gaat op die punten een
actievere rol gaan spelen in de VN,
OVSE en Raad van Europa en de EU.
Ook in haar bilaterale buitenlandse
contacten moet zij vanuit deze optiek
meer mogelijkheden benutten.

2. Verenigde Naties

De VN worden omgevormd tot een
slagvaardige organisatie met meer
financiële ruimte. Dat kan door:

- a. Het invoeren van internationale belas-
tingen, zoals onder meer een Tobin-
tax;
- b. Binding van internationale instellingen
als WTO, IMF en Wereldbank aan
VN-verdragen als het Biodiversiteits-
verdrag, het Klimaatverdrag en de
ILO-verdragen over fundamentele ar-
beidsnormen;
- c. De samenstelling van de Veiligheids-
raad in overeenstemming te brengen
met de mondiale verhoudingen, door
onder meer enkele ontwikkelingslan-
den als permanente leden toe te laten
en met een vertegenwoordiging uit de
Europese Unie te gaan werken;
- d. Het vetorecht af te schaffen in de Vei-
lighedsraad en deze te laten besluiten
met een gekwalificeerde meerderheid.

3. Mensenrechten

- a. Mensenrechten gelden altijd en overal
en zijn onafhankelijk van 'cultuurge-
bonden' interpretaties.
- b. Nederland zal alle mogelijkheden be-

nutten om mensenrechtenverdragen
te handhaven, zoals het BUPO-ver-
drag, het EcoSoc-verdrag, het VN-
Vluchtelingenverdrag, ILO-verdragen
over fundamentele arbeidsnormen en
de paragrafen die de Europese Unie
opneemt in haar Associatieakkoorden
met andere landen.

- c. Nederland zet zich er voor in dat het
internationaal humanitair recht ook
van toepassing wordt op conflicten
binnen staten.
- d. Nederland zal zich actief inzetten om
te komen tot een goede definitie van
het sinds 11 september 2001 weer
actuele begrip terrorisme. Daarbij zal
Nederland er voor waken dat het eer-
der door de VN vastgestelde recht op
het voeren van een bevrijdingsstrijd
daar waar sprake is van onderdruk-
king recht overeind blijft staan.
- e. Er wordt serieus werk gemaakt van de
strijd tegen vrouwenhandel.

4. Nationale minderheden

- a. De politieke, sociale en culturele
rechten van niet-erkende volkeren en
nationale minderheden moeten wor-
den gerespecteerd.
- b. Nederland zet zich in voor uitbreiding
van het Hoge Commissariaat voor de
Minderheden, onder meer door het
instellen van regionale Hoge Com-
missarissen voor Minderheden en In-
heemse Volkeren.

5. OVSE

- a. Nederland zet zich in voor versterking
van de OVSE op het terrein van men-
senrechten en conflictpreventie (zie
5.3).

6. Foute regimes

- a. Nederland ondersteunt actief de demo-
cratische oppositie in landen met een
'fout' regime. Daarnaast zoekt zij naar
slimme sancties, die zoveel mogelijk
het regime en profiterende elites treffen
en de burgerbevolking ontzien.
- b. Ten gevolge van de huidige sancties
sterven in Irak jaarlijks vele burgers.
Nederland zet zich in voor het af-
schaffen van de economische boycot
van Irak.

7. Internationaal Strafhof

- a. Samen met andere landen zal Ne-
derland de landen die tot nu toe
weigeren zich te onderwerpen aan
het Internationaal Strafhof met kracht
aansporen wel deel te nemen.
- b. Nederland voert universele jurisdictie
in, ook voor misdaden die in het ver-
leden zijn begaan, ten aanzien van
schenders van mensenrechten. Ne-
derland zet zich in voor een per-
manent opsporingsteam ten behoeve
van het Internationaal Strafhof.

- c. Nederland zet zich in voor het uitbrei-
den van rechtsmacht van het Interna-
tionaal Strafhof tot het berechten van
daden van agressie en terrorisme.

8. Palestijnse staat

Nederland zet zich actief in voor de
totstandkoming van een levensvatba-
re democratische Palestijnse staat.

- a. Israël dient zich volledig terug te trek-
ken uit de sinds 1967 bezette gebie-
den, inclusief Oost-Jerusalem.
- b. Israël moet zijn verantwoordelijkheid
erkennen voor het Palestijnse
vluchtelingenprobleem.
- c. Op basis van bovenstaande wordt er
door beide partijen onder leiding van
een neutrale bemiddelaar onderhan-
deld over een rechtvaardige oplos-
sing voor het conflict.
- d. Als Israël blijft weigeren aan zo'n op-
lossing mee te werken, dan moet Ne-
derland binnen de EU pleiten voor
opschorting van het associatiever-
drag met Israël of eventueel zelf tot
economische sancties over gaan.
- e. Nederland komt met een voorstel
voor de instelling van een VN-vredes-
macht die in de overgangperiode de
rust in het gebied kan waarborgen.

5.2

Ontwikkelings- samenwerking en eerlijke handel

De inkomensverschillen tussen de rijksten en de armsten van de wereld neemt toe. 200 miljardairs hadden in 1999 samen een vermogen van 1135 miljard dollar, terwijl de 582 miljoen mensen die in de minst ontwikkelde landen wonen gezamenlijk slechts 146 miljard dollar bezaten.

Eerlijke handel, met respect voor mens en natuur, is nog steeds uitzonderlijk. In de wereldeconomie maken enige duizenden multinationale ondernemingen de dienst uit. Ongehinderd door internationale wetten en regels, beslissen zij over milieu en werkgelegenheid van miljoenen mensen. Dagelijks wisselen triljoenen dollars en euro's van plaats en eigenaar op weg naar het hoogste rendement. De internationale financiële markten lijken op een mondiaal casino, vaak met grote schade voor minder ontwikkelde landen tot gevolg. Dagelijks vluchten duizenden economische migranten voor de armoede, op zoek naar werk en inkomen.

Internationale instellingen als IMF, Wereldbank, WTO en OESO moeten deze economische ontwrichting en armoede tegengaan. In de praktijk dragen zij echter vaak bij tot de chaos. Internationale ordening en regulering van handel en financiële markten is de enige weg om hier uit te komen. De schrijnende problemen vragen om 'global governance', gericht op armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling. Een internationale ordening die rekening houdt met verschillen tussen landen, die de belangen van zwakkeren in de internationale gemeenschap beschermt en die erkent dat in alle samenlevingen onderwijs, gezondheidszorg en veiligheid basisvoorzieningen zijn. Een internationaal belastingstelsel, waaronder de Tobin-tax, is een cruciaal onderdeel van deze global governance. De opbrengsten daarvan zullen moeten bijdragen aan de ontwikkeling van arme landen.

Ontwikkelingssamenwerking

Uitgangspunten bij ontwikkelingssamenwerking moeten zijn: het bestrijden van de structurele oorzaken van armoede, het realiseren van onderwijs

en gezondheidszorg voor iedereen en het stimuleren van duurzame (economische) ontwikkeling. GroenLinks wil zich inzetten voor een effectieve en snelle realisering van de internationale 'zeven beloften', zoals halvering van de extreme armoede en uitbanning van ongelijke kansen voor jongens en meisjes in het basis- en vervolgonderwijs. Maatregelen die hierbij van belang zijn: het toegankelijk maken van westerse markten voor producten uit ontwikkelingslanden; het stimuleren van eerlijke handel; het verlichten van schulden; het mogelijk maken van duurzame investeringen en het stopzetten van het dumpen van westerse producten op markten van ontwikkelingslanden.

Om die uitgangspunten inhoud te geven zal het budget voor ontwikkelingssamenwerking omhoog moeten, zeker zolang een internationaal belastingstelsel uitblijft. Deze middelen moeten wél effectiever worden ingezet. Meermalen hebben evaluaties uitgewezen dat Nederlands geld te weinig bijdraagt aan directe armoedebestrijding.

Het systeem van 'landenlijsten' en 'themalijsten' – een beperkt aantal landen komt voor Nederlandse hulp in aanmerking, en een aantal alleen voor hulp op een thema – leidt tot starheid, waardoor mensen buiten de boot vallen. Zo kan het gebeuren dat een land dat op de lijst voor 'goed bestuur' staat geen geld voor gezondheidszorg krijgt, ook al is de nood hoog. Ook ontbreekt hierdoor de regionale samenhang die juist tot meer resultaten kan leiden. Bovendien is ontwikkelingssamenwerking niet alleen een kwestie van geld maar ook van politieke bemoeienis en druk. In landen waar corruptie welig tiert, kan Nederland via politieke contacten het herstel van de rechtsstaat en goed bestuur bevorderen.

De civiele samenleving in ontwikkelingslanden moet sterker gesteund worden. Daarnaast is in veel gevallen ook de versterking van de overheid essentieel, omdat een zwakke staat problemen niet effectief kan aanpakken. Milieu en duurzame ontwikkeling verdienen meer aandacht in de ontwikkelingssamenwerking. Een duurzaam beheer van bossen, duurzame landbouw, schoon water en schone lucht zijn levensvoorwaarden voor mensen en vormen de basis van een duurzame economische ontwikkeling.

Ontwikkelingssamenwerking is niet een zaak van de overheid alleen. Juist maatschappelijke organisaties spelen een belangrijke rol. Ook de betrokkenheid van burgers, bedrijven en lokale overheden is belangrijk.

Eerlijke handel

Voor de meeste ontwikkelingslanden is eerlijke handel nog belangrijker dan financiële hulp. Dat begint bij het afschaffen van Europese handelsbelemmeringen voor arme landen en het beëindigen van gesubsidieerde voedsel- en exporten uit Europa, waardoor kleine boeren in ontwikkelingslanden in de knel komen. Zeker als er internationaal scherpere productienormen komen voor milieu en arbeidsomstandigheden, moet dat gepaard gaan met extra steun voor ontwikkelingslanden om aan deze normen te kunnen voldoen. Eerlijke handel betekent ook dat de sociale en medische mensenrechten belangrijker moeten zijn dan internationale patenten op bijvoorbeeld geneesmiddelen, meestal in handen van multinationale ondernemingen. Het is onverteerbaar dat aids een heel continent ondermijnt omdat mensen verstoken blijven van medicijnen.

Eerlijke handel betekent dat landen hun eigen weg kunnen kiezen om te integreren in de wereldeconomie. De geforceerde openstelling van nationale economieën voor internationale invloeden, een vaste eis in programma's van het IMF en de Wereldbank, loopt vaak uit op een fiasco. Voor ontwikkelingslanden moet het meedoen met globalisering een keuze zijn. Het vrijhandelsprincipe moet plaatsmaken voor een handelspolitiek ten gunste van arme landen, waarbij toegang tot de markten in het rijke Westen niet automatisch betekent dat zij hun markten moeten openen voor westerse producten. Als multinationals investeren in ontwikkelingslanden mag van hen worden gevraagd dat deze investeringen ook ten goede komen aan de duurzame ontwikkeling van deze landen.

Programmapunten

1. Maatschappelijk verantwoord ondernemen

- De OESO-gedragscode over maatschappelijk verantwoord ondernemen wordt verplicht gesteld voor multinationale ondernemingen.
- Zolang dit nog niet het geval is, zullen exportkredietverzekeringen en andere exportfaciliteiten van de Nederlandse overheid slechts worden opengesteld voor bedrijven die zich nu al vrijwillig houden aan de OESO-gedragscode.
- GroenLinks pleit voor een systeem van handel in CO₂-emissierechten, waar-

door aan ontwikkelingslanden aanvullende inkomstenbronnen worden verschaft.

2. IMF, Wereldbank en WTO

- a. Het huidige accent op liberalisering en privatisering maakt plaats voor een internationaal programma dat gericht is op duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding.
- b. Nederland en de EU nemen het voortouw bij het stellen van sociale en ecologische voorwaarden aan de wereldhandel. De EU dwingt binnen de WTO verruimde mogelijkheden af voor handelsmaatregelen met het oog op schendingen van mensenrechten of internationaal erkende arbeidsnormen, en ter bescherming van milieu, natuurlijke hulpbronnen, volksgezondheid en dierenwelzijn.
- c. Nederland bepleit bij de Wereldbank stopzetting van het financieren van projecten die niet voldoen aan duurzaamheidseisen en armoedebestrijding, onder meer in de mijnbouw, fossiele brandstofwinning, exportlandbouw en waterdamprojecten.
- d. Nederland en Europa maken zich sterk voor de democratisering van IMF en Wereldbank, waarbij ontwikkelingslanden meer invloed krijgen in de besluitvorming binnen het IMF en de Wereldbank.
- e. Nederland bepleit kwijtschelding van schulden van ontwikkelingslanden aan internationale organen als IMF en Wereldbank, onder de voorwaarde dat vrijvallende middelen worden besteed aan duurzame ontwikkeling.
- f. Binnen Structurele Aanpassingsprogramma's verdwijnt de eis dat landen hun markten moeten openen voor buitenlandse producten.
- g. Toegang voor ontwikkelingslanden tot westerse markten moet zich meer richten op bewerkte en industriële producten. Juist deze producten leveren door hun hogere toegevoegde waarde een hogere bijdrage aan de lokale economieën dan onbewerkte producten uit de mijnbouw en exportlandbouw. Ook zal deze opening van markten toename van westerse investeringen in deze sectoren tot gevolg hebben.

3. Regulering financiële markten

- a. Opheffing van het bankgeheim voor alle internationale transacties.
- b. Er komen afspraken voor een nieuw en effectief wereldwijd toezicht op internationale financiële markten.
- c. Nederland pleit voor invoering van mondiale belastingen op financiële internationale transacties zoals de Tobin-tax, en voor een harde aanpak van belastingparadijzen.

- d. De particuliere sector moet meebetalen aan het herstel van financiële crises waar het medeverantwoordelijk voor is.

4. 'Eerlijke Handel'

- a. Langlopende leveringscontracten tussen producenten in arme landen en afnemers in het Westen worden bevorderd, gericht op producten met eerlijke prijzen en een duurzaam karakter van fabricage en transport.
- b. Het BTW-tarief voor 'fair trade'-producten gaat omlaag van negentien naar zes procent en zo mogelijk naar nul procent.
- c. Nederland spant zich in voor grotere importquota voor o.a. fair trade-banannen.
- d. Nederland zet zich in voor een Europees keurmerk voor fair trade-producten.

5. Ontwikkelings-samenwerking

- a. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking wordt verhoogd tot één procent van het BNP.
- b. Nederland zet zich ervoor in dat landen zich minstens gaan houden aan de internationaal afgesproken 0,7 procent van het BNP voor ontwikkelingssamenwerking.
- c. Om een coherent ontwikkelingsbeleid mogelijk te maken stelt de regering een coherentieraad onder voorzitterschap van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking in, waarvan de besluiten openbaar en controleerbaar zijn. Deze raad ziet erop toe dat beleid van relevante ministeries niet strijdig is met de ontwikkelingsbelangen van het Zuiden.
- d. Er komt één minister voor Internationale Samenwerking, die verantwoordelijk is voor én ontwikkelings-samenwerking én alle internationale handelsbetrekkingen (inclusief wapenexport, landbouw, WTO).
- e. Landen krijgen meer zeggenschap over hun eigen ontwikkelingsstrategie en worden niet gedwongen financiële hulp in een bepaald donorland te besteden.
- f. Bilaterale investeringsverdragen moeten in overeenstemming zijn met internationale verdragen zoals het Biodiversiteitsverdrag en het Klimaatverdrag.
- g. Nederland dient actief te bevorderen dat in Nederland aanwezige expertise en contacten van alloctonen met hun land van oorsprong worden benut in het kader van internationale samenwerking.
- h. Nederland zet zich in voor verbetering van de infrastructuur en het ondersteunen van stimuleringsfondsen om

voor het midden- en kleinbedrijf in ontwikkelingslanden betere groeiomstandigheden te creëren.

6. Schuldkwijtschelding

- a. Nederland ijvert voor aanpassing van het Heavily Indebted Poor Countries-initiatief van de Wereldbank, zodat meer landen voor schuldverlichting in aanmerking komen voor een groter aandeel van hun schuldenlast, in een sneller tempo en zonder voorwaarden zoals gebruikelijk in Structurele Aanpassingsprogramma's. De vrijkomende gelden moeten worden ingezet voor armoedebestrijding en een duurzame ontwikkeling.
- b. Nederland zal de nog uitstaande schulden die voortkomen uit exportkredietgaranties kwijtschelden, mits vrijkomende gelden worden besteed aan armoedebestrijding en sociale basisvoorzieningen.
- c. Nederland zet zich in om door dictatoriale regimes geroofde gelden op te sporen en terug te laten gaan naar de bevolking van betreffende landen.

7. Landbouw- en visserijbeleid Europese Unie

Nederland pleit voor verandering van het protectionistische landbouw- en visserijbeleid van de Europese Unie. Maatregelen:

- a. Afschaffen van exportsubsidies voor landbouwproducten.
- b. De minstontwikkelde landen en landen met een ondraaglijke schuldenlast krijgen volledig vrije toegang tot de Europese markten. De barrières voor suiker, bananen en rijst worden geslecht. Kansen van ontwikkelingslanden worden verder vergroot door stimulering van fair-trade handel en door ondersteuning om aan de Europese productienormen te kunnen gaan voldoen.
- c. De EU zal geen visserijakkoorden meer afsluiten die ten koste gaan van ecologie en werkgelegenheid in ontwikkelingslanden.
- d. Supertrawlers worden geweerd uit Afrikaanse kustwateren.

8. Koloniaal verleden

- a. Nederland erkent zijn slavernijverleden. De Nederlandse regering blijft in voortdurende dialoog met de nazaten van slaven, ook in de (voormalige) koloniën. De besluiten van de conferentie van Durban worden in een actieprogramma omgezet, waarin de nazaten van de slaven een substantiële stem moeten hebben.

9. Antillen en Aruba

- a. De oplossing van de financiële problematiek van de Nederlandse Antil-

Vrede en veiligheid

- len is primair een verantwoordelijkheid van de regering van dat land. Concrete maatregelen worden door Nederland ruimhartig financieel ondersteund.
- b. Nederland bevordert actief een duurzame economische ontwikkeling op de Antillen en op Aruba.
 - c. Nederland verzet zich tegen een wijziging van de LGO (Landen en Gebieden Overzee)-regeling, die een beperking inhoudt van de exportmogelijkheden van de Antillen en Aruba naar de EU.
 - d. Nederland bevordert het debat in koninkrijksverband over de toekomstige staatkundige structuur. Vergroting van de zeggenschap van de afzonderlijke eilanden is daarbij een belangrijk uitgangspunt.

10. Suriname

- a. Nederland komt zijn verplichtingen na die voortkomen uit het Raamverdrag met Suriname.
- b. Nederland gaat een brede samenwerkingsrelatie aan op economisch, cultureel, ecologisch en ontwikkelings terrein.

De handel in wapens is in het jaar 2000 met acht procent toegenomen tot zo'n 41 miljard euro (90 miljard gulden). De Verenigde Staten nemen de helft van de wapenverkoop voor hun rekening, op afstand gevolgd door Rusland (twintig procent) en Frankrijk (elf procent). Ontwikkelingslanden blijven de grootste afnemers van wapens: zij kochten in 2000 voor zo'n 28 miljard euro (61 miljard gulden) wapens. Dit blijkt uit een studie van de Amerikaanse Congressional Research Service. Nederland verkocht in 2000 voor ongeveer 0,45 miljard euro (1 miljard gulden) aan wapens en staat daarmee op de zesde plaats van de wereldranglijst van wapenexporteurs.

De voornaamste oorzaken voor gewelddadige conflicten zijn armoede en onrechtvaardigheid, schaarste aan grond en water, discriminatie en onderdrukking. Nederland kan alleen bijdragen aan conflictpreventie als er samenhang bestaat tussen het buitenlandse, het ontwikkelings- en het defensiebeleid.

Het gaat bij effectieve conflictpreventie niet alleen om overheden en internationale organen. Burgers moeten hier en in de betreffende regio's betrokken worden bij het oplossen van problemen. Voor een gerichte en snelle actie bij de eerste signalen van een conflict is het versterken van lokale vredesinitiatieven cruciaal.

De handel en doorvoer van wapens naar mogelijke conflictgebieden moeten vroegtijdig worden tegengegaan. Daarbij verdienen zogenaamde kleine wapens, waarmee in veel gevallen kindsoldaten worden uitgerust, speciale aandacht. Nederland is het belangrijkste doorvoerland voor kleine wapens en zal de controle op die doorvoer aanzienlijk moeten verbeteren. Er moet scherp internationaal toezicht komen, dat leidt tot het boycotten van alle handel waar bloed aan kleeft, omdat met het geld wapens worden gekocht.

Militair ingrijpen en vredesoperaties

Gebruik van geweld lost de oorzaak van conflicten niet op, maar waar diplomatie geen uitweg kan bieden, waar conflictpreventie faalt, burgerinzet niet meer helpt en economische of politieke sancties geen effect hebben, kan soms de inzet van militaire middelen nodig zijn. Deze inzet is voor

GroenLinks alleen geoorloofd bij grootschalige schendingen van mensenrechten, (dreigende) genocide, het beschermen van humanitaire hulpverlening of het scheiden van strijdende partijen om te komen tot een politieke oplossing van hun conflict. Het beschermen van economische belangen mag in de afwegingen geen rol spelen. Bij ingrijpen dient zorgvuldig rekening te worden gehouden met de bescherming van de civiele bevolking.

Een militaire interventie moet gebaseerd zijn op een duidelijk en uitvoerbaar VN-mandaat. Bij voorkeur van de VN Veiligheidsraad, maar een legitimatie op basis van een besluit van de Algemene Vergadering van de VN is ook een mogelijkheid. Het kan echter voorkomen dat de Veiligheidsraad het niet eens wordt en de geweldsescalatie zodanig is, dat ingrijpen ook zonder VN-mandaat mogelijk moet zijn. Wanneer bij hoge uitzondering zonder VN-mandaat wordt ingegrepen, dienen de gronden hiervoor door de deelnemende landen vooraf duidelijk geformuleerd te worden. Ook dienen zij bereid te zijn het ingrijpen achteraf te laten toetsen door het Internationaal Gerechtshof.

Om haar vredebestaan te kunnen uitvoeren moet de VN beschikken over snel inzetbare vredebestaan.

Europees veiligheidsbeleid

De NAVO speelt een belangrijke rol in het handhaven van de vrede in Bosnië en Kosovo. Op termijn is de NAVO echter niet de eerst aangewezen organisatie voor een vredes- en veiligheidsbeleid in Europa, ook al omdat de Verenigde Staten, door hun sterke militaire capaciteit, hierin een te dominante positie hebben. Ter vervanging van de NAVO moeten er regionale veiligheidsorganisaties in het leven worden geroepen, die als regionale vredesmacht van de VN kunnen optreden. Onderdelen van de NAVO kunnen in deze nieuwe organisatie – die moet kunnen functioneren als snel inzetbare vredesmacht – worden ingepast.

In het Europese veiligheids- en defensiebeleid, zoals dat momenteel door de EU wordt ontwikkeld, moeten preventie en het beheersen van conflicten de kern zijn. De EU heeft een eigen verantwoordelijkheid voor conflictpreventie en het bevorderen van vrede en veiligheid binnen en buiten de eigen regio.

De steun van GroenLinks voor de opbouw van een Europese snelle reactiemacht is afhankelijk van de mate waarin er serieus werk gemaakt wordt van de volgende ijkpunten:

- conflictpreventie en de inzet van civiele middelen voor crisisbeheersing dienen zeker zoveel aandacht te krijgen als het opzetten van een snelle reactiemacht;
- er moet een helder strategisch concept zijn ontwikkeld voordat de opbouw van een Europese snelle reactiemacht is gerealiseerd;
- militaire interventie dient – op hoge uitzonderingen na – gelegitimeerd te zijn door een VN-mandaat;
- het Europees veiligheids- en defensiebeleid moet samen met het Europees Parlement ontwikkeld worden. De start van een militaire vredesoperatie moet instemming krijgen van het Europees Parlement. De transparantie van besluitvorming moet worden verbeterd;
- de omvorming tot een vredesmacht en de betere samenwerking tussen verschillende landen moeten leiden tot een lager defensiebudget;
- wapenproductie en wapenhandel dienen aan veel strengere regelgeving en controle onderworpen te worden.

De Europese snelle reactiemacht is niet bedoeld voor grootschalig militair optreden (zoals in Kosovo). Als dat toch nodig is, kan dat alleen gebeuren in samenwerking met grotere militaire mogelijkheden (uiteraard op basis van een VN-mandaat). Het is ondenkbaar dat de EU probeert de Amerikaanse militaire capaciteit te evenaren of zelfs maar te benaderen.

Europese veiligheid kan niet zonder goede relaties met Rusland. Er mag geen militaire blokvorming ontstaan die Rusland uitsluit of zich tegen dit land richt. Investeren in de economische en politieke relatie tussen de EU en Rusland kan perspectief bieden op een vreedzame ontwikkeling in heel Europa.

Groenlinks pleit voor een uitbouw van brigades die onder VN-bevel opereren en vindt dat de EU hieraan een behoorlijke bijdrage dient te leveren.

Programmapunten

1. Conflictpreventie

- a. Conflictpreventie wordt de kerntaak van het buitenlandse beleid.
- b. Een regionale benadering is het uitgangspunt van het conflictpreventiebeleid, waarin zowel nationale staten, internationale organisaties, non-gouvernementele organisaties en burgers

een rol spelen.

- c. Nederland dient de beschikking te hebben over een pool van goed getrainde civiele waarnemers, die in EU of OVSE-verband snel inzetbaar zijn en stelt geld beschikbaar voor de ontwikkeling van burgervredeteams. Nederland ondersteunt non-gouvernementele organisaties die werken aan de opbouw van de civiele samenwerking in conflictgebieden.
- d. Hoge defensie-uitgaven van ontwikkelingslanden zijn een reden om in deze landen de ontwikkelingshulp niet aan staatsorganen te verstrekken maar rechtstreeks aan sociale projecten en emancipatoire bewegingen ten goede te laten komen.
- e. Zowel Nederland als de EU toetsen hun handels- en associatieakkoorden aan doelstellingen van conflictpreventie.
- f. De OVSE wordt versterkt zodat zij haar taken op het gebied van conflictpreventie en opbouw van democratische structuren beter kan vervullen. Onder meer de capaciteit van de Hoge Commissaris van de Minderheden wordt versterkt.
- g. Het is van belang een blijvende en grote inzet te leveren bij het verwijderen van landmijnen in gebieden waar niet meer gevochten wordt.
- h. Nederland moet doeltreffende programma's ondersteunen tot duurzame demobilisatie van kindsoldaten en hun heropname in de burgersamenleving.

2. Europa, militair ingrijpen en vredesoperaties

- a. Militaire interventie dient gelegitimeerd te zijn door een VN-mandaat. In uitzonderlijke gevallen, als sprake is van (dreigende) genocide of zeer ernstige schendingen van mensenrechten en de VN niet tot overeenstemming kan komen, kan Nederland vredesoperaties zonder resolutie van de VN-Veiligheidsraad ondersteunen. Bij een patstelling in de Veiligheidsraad moet de Algemene Vergadering van de VN vaker gebruik maken van haar recht om zelf met een resolutie en een mandaat te komen. Nederland streeft naar toetsing van deze operaties achteraf door het Internationaal Gerechtshof.
- b. Voor militair ingrijpen in een conflict-situatie moet een vorm worden gekozen waarbij de bescherming van de civiele bevolking centraal staat. Bij die keuze mogen de risico's voor de eigen militairen niet zwaarder wegen dan de risico's voor de burgerbevolking.
- c. Voorkomen en bestrijden van terrorisme is in de eerste plaats een

verantwoordelijkheid van (inter)nationale politie- en inlichtingendiensten, en vooral ook van het (inter)nationale recht. Er dient een VN-commissaris te komen voor terrorismebestrijding.

- d. De NAVO is niet de geschiktste organisatie voor het Europese vredes- en veiligheidsbeleid en wordt op termijn vervangen door een regionale vredesmacht van de VN. Onderdelen van de NAVO kunnen in die nieuwe organisatie worden ingepast.
- e. Nederland zet zich in voor versterking van VN-vredesoperaties en levert een ruimhartige bijdrage. Deelname van Nederland aan VN-operaties is onderworpen aan parlementaire goedkeuring.
- f. GroenLinks onderkent het belang van de NAVO bij vredesoperaties zoals KFOR en SFOR. Zolang de NAVO nog bestaat zal GroenLinks per situatie de werkwijze en activiteiten van de NAVO toetsen.
- g. Nederland ijvert voor de opbouw van gezamenlijke Europese structuren voor effectieve conflictpreventie en conflictbeheersing.
- h. De steun van GroenLinks voor de opbouw van een Europese snelle reactiemacht is afhankelijk van de mate waarin serieus werk wordt gemaakt van conflictpreventie, democratische controle, een duidelijk strategisch concept, beperking van defensie-uitgaven en regulering van wapenindustrie en wapenhandel. De EU stelt bovendien de reactiemacht beschikbaar voor VN-operaties.
- i. Bij de ontwikkeling van de Europese snelle reactiemacht (commandostructuur, verbindingen, informatieverzameling en materieel) dient zoveel mogelijk gebruik te worden gemaakt van bestaande NAVO-middelen.
- j. Aan de Nederlandse deelnemers aan vredesmissies wordt goede voorlichting gegeven over correct gedrag jegens de burgerbevolking en met name tegenover vrouwen.

3. Nederlands defensiebeleid

- a. De Nederlandse krijgsmacht wordt omgevormd tot een vredesmacht die uitsluitend deelneemt aan internationale conflictbeheersing, conflictpreventie, vredesafdwinging en vredesbewaring.
- b. Defensietaken waarbij landsverdediging de hoofdtaak is worden afgestoten.
- c. De legers van de verschillende lidstaten van de EU gaan nauw samenwerken. Hierdoor bespaarde gelden worden deels ingezet voor de snel inzetbare Europese vredesmacht. De nieuwe opzet leidt tot een lager defensiebudget.

5.4

Migratie

4. Beperking wapenhandel

- Nederland pleit voor strikte naleving van de EU-gedragscode over wapenleveranties, De EU-gedragscode moet bindend zijn voor EU-landen en kandidaat-lidstaten.
- Nederland pleit voor aanvulling van de EU-gedragscode met een verbod op het leveren van wapens aan landen die niet of onvolledig rapporteren aan het toekomstige VN-wapenregister.
- Nederland zet zich in voor bindende afspraken in EU-, NAVO- en VN-verband om het produceren en verspreiden van wapens sterk te verminderen.
- Nederland handhaaft wapenembargo's van VN en EU strikt en zet zich in voor naleving door anderen.
- De Europese wapenindustrie wordt gebonden aan de regels van de interne markt, zodat overproductie met behulp van staatssteun stopt.
- De controle op de doorvoer van wapens op Schiphol en in Rotterdam wordt versterkt. Er komt een meldings- en vergunningsplicht voor alle doorvoer van wapens.
- Nederland bevordert de omzetting van wapenindustrie naar civiele industrie.
- Nederland ontwikkelt criteria voor wapenimport.
- De Tweede Kamer krijgt informatie over de export van strategische goederen voorafgaande aan de verlening van de exportvergunning.

5. Wapenreductie en ruimteschild

- Nederland streeft in internationaal verband naar een verbod op nucleaire, chemische en bacteriologische wapens.
- Nederland zet zich in voor nucleaire ontwapening van de NAVO, stoot zijn eigen kernwapentaak af en pleit voor een snelle verwijdering van kernwapens uit Europa. Ook zet Nederland zich in voor een 'no first use'-beginsel en voor het 'de-alerten' van kernwapens.
- Nederland verzet zich tegen de bouw van alle typen antiraketssystemen, zoals het MD-ruimteschild dat de VS wil ontwikkelen.
- Nederland benut het CFE-verdrag (Conventional Armed Forces in Europe Treaty) voor een blijvende inspanning tot vermindering van de aantallen conventionele wapens.
- Er komt onmiddellijk openheid over de plaatsing van Amerikaanse kernwapens in Nederland.

De zeevarenden laten zien dat een afgewogen beleid ten aanzien van arbeidsmigratie goed werkt. Die sector heeft een landelijk arbeidsbureau opgericht, waar alle vacatures worden verzameld en werklozen uit de sector zijn ingeschreven. Iedere aanvraag voor arbeidsmigratie (via de Wet Arbeid Vreemdelingen) wordt geadviseerd door dat landelijk bureau. Zij kijken eerst of er binnen Nederland geen aanbod is en organiseren bovendien scholingen voor werklozen. In het geval dat zij de werkgever toestemming geven om werknemers van buiten de EU in dienst te nemen, bewaakt het bureau de arbeidsvoorwaarden van die buitenlandse werknemers zodat werkgevers niet de CAO kunnen ontduiken.

Zolang er grote welvaartsverschillen in de wereld zijn, zal er veel migratie bestaan. Door de schaarste op de arbeidsmarkt zijn vanuit verschillende branches al grootschalige wervingsacties voor arbeidsmigranten op touw gezet. GroenLinks staat hier kritisch tegenover. Enerzijds kan emigratie positief zijn voor minder ontwikkelde landen. Het betekent overdracht van geld en investeringen naar het moederland, en kennis elders opgedaan komt het land van herkomst soms ten goede. Anderzijds is het onttrekken van geschoolde arbeidskrachten uit basissectoren zoals de gezondheidszorg schadelijk, omdat deze mensen daar ook hard nodig zijn.

Gelet op de mogelijke nadelen van arbeidsmigratie voor de armste landen wil GroenLinks slechts zeer selectief migratie toestaan, en wel op voorwaarde dat het land van herkomst er per saldo baat bij heeft. Samen met maatschappelijke organisaties moeten criteria worden opgesteld, aan de hand waarvan wordt beoordeeld welke landen onder welke voorwaarden voor arbeidsmigratie naar Nederland in aanmerking komen. Werkgevers moeten bovendien, voordat ze arbeidsmigranten mogen werven buiten de EU en de kandidaat-lidstaten, aantoonbaar hun best hebben gedaan om potentiële werknemers in Nederland aan te trekken. Met werkgevers die buiten de EU willen werven, wordt afgesproken dat ze tegelijkertijd investeren in het opleiden van werklozen in Nederland.

Arbeidsmigranten krijgen vanwege mogelijk langer of zelfs permanent verblijf, direct een aanbod voor inburger-

ingtrajecten. Arbeidsmigranten vallen net als elke werknemer in Nederland onder de geldende CAO's en andere arbeidsvoorwaarden.

Naast het bovenstaande wordt in EU-verband bekeken welke instrumenten mogelijk zijn om aanvragen van aspirant-arbeidsmigranten die zich op eigen initiatief aanmelden, in de landen van herkomst in behandeling te nemen.

Rechtspositie migranten

Het steeds verder inperken van de rechtspositie van migranten is onjuist en werkt bovendien averechts. Het verbeteren van de rechtspositie prikkelt migranten tot actieve betrokkenheid bij de Nederlandse samenleving.

Extra zorgelijk is de positie van illegale migranten, wier aantal sterk is toegenomen. GroenLinks pleit voor afspraken in Europees verband over de voorwaarden voor legalisatie van illegale migranten. Daarop vooruitlopend moet er een generaal pardon komen voor illegalen die kunnen aantonen tenminste vijf jaar zonder strafblad in Nederland te verblijven. Zolang legalisatie nog niet aan de orde is, worden er voorzieningen getroffen om te voorkomen dat deze omvangrijke groep verstoken blijft van basisvoorzieningen en rechtsbescherming.

De rechten van in de EU wonende migranten moeten worden uitgebreid zodat zij zich vrijer kunnen vestigen in de Unie-landen. Op Europees niveau worden nieuwe migratiemogelijkheden onderzocht, met name de gequoteerde verdeling van arbeidsmigranten over landen. Een dergelijk arbeidsmigratiebeleid op Europees niveau kan illegale migratie en het onbedoeld gebruik van het asielloket tegengaan.

Programmapunten

(zie ook paragraaf 4.2: Asielbeleid)

1. Rechten arbeidsmigranten

- Naturalisatie wordt vergemakkelijkt door het toestaan van een dubbele nationaliteit.
- Het criterium van 'feitelijke gezinsband' wordt afgeschaft: uitgangspunt is dat een kind bij zijn ouders moet kunnen wonen, ook al heeft het tijdelijk bij een ander familielid verbleven.
- Er moet ruimte zijn voor individuele afwegingen als een migrant niet voor gezinshereniging in aanmerking komt omdat hij niet aan de inkomenseis

voldoet. Als het niet voldoet aan de inkomenseis niet verwijtbaar is, mogen de gezinsleden overkomen.

- d. Partners kunnen na één jaar 'afhankelijk verblijfsrecht' in aanmerking komen voor een zelfstandige verblijfsvergunning. Bij mishandeling of seksueel misbruik of vroegtijdig overlijden van de partner kan dit ook eerder.
- e. Alle migranten die rechtmatig in Nederland zijn, mogen werk verrichten en scholing volgen. Nederland ratificeert en implementeert de VN-conventie over arbeidsmigranten en zet zich binnen de EU ervoor in dat andere landen dit voorbeeld volgen.
- f. De belemmeringen in de Wet Arbeid Vreemdelingen voor mensen met een zogeheten 'afhankelijk verblijfsrecht' worden opgeheven, zodat zij toegang krijgen tot de arbeidsmarkt.
- g. Remigratie wordt vergemakkelijkt. Migrantten moeten ook tijdelijk terug kunnen keren naar het land van herkomst zonder meteen hun rechten in Nederland te verliezen.
- h. Vreemdelingenbewaring wordt aan strengere eisen gebonden.
- i. Er komt versnelde toegang tot de arbeidsmarkt voor burgers uit de kandidaat-lidstaten van de EU.
- j. Nederland zet zich binnen EU-verband er voor in dat migranten die van buiten de EU komen en binnen de EU wonen, na vijf jaar dezelfde rechten krijgen als EU-onderdanen. Zij moeten zich vrij kunnen bewegen binnen de EU en zich kunnen vestigen in een ander EU-land.

2. Mogelijkheden tot arbeidsmigratie

- a. De behandeling van een aanvraag voor een 'machtiging voor voorlopig verblijf' mag niet langer dan drie maanden in beslag nemen. Is er dan nog geen antwoord, dan mag de migrant de aanvraag in Nederland afwachten.
- b. De mogelijkheden voor arbeidsmigratie worden selectief verruimd. Er komen criteria om te bepalen in welke landen onder welke voorwaarden arbeidskrachten geworven mogen worden. Deze criteria hebben betrekking op de belangen van zowel de herkomstlanden als van degenen die in Nederland niet deelnemen aan het arbeidsproces.
- c. Nederland maakt tevens, zo mogelijk in EU-verband, een begin met de toelating van een quotum aan arbeidsmigranten die zich op eigen initiatief aanmelden. Criteria bij de selectie zijn, naast de bovengenoemde, de kansen op het vinden van werk en op integratie. De diplomatieke verte-

genwoordigingen van de EU-landen werken samen om aanvragen van aspirant-arbeidsmigranten in de landen van herkomst in behandeling te nemen. Informatie over migratiemogelijkheden in de hele EU wordt daartoe gebundeld.

3. Illegalen

- a. Er komt een generaal pardon voor in Nederland verblijvende illegalen. Wie kan aantonen vijf jaar in eigen inkomen te hebben voorzien, en niet veroordeeld is voor ernstige misdrijven, komt in aanmerking voor een verblijfsvergunning.
- b. Illegalen hebben recht op basisvoorzieningen. Naast het Koppelingsfonds dat voorziet in medische zorg voor illegalen, komt er een fonds voor hulp in humanitaire noodsituaties.
- c. Het opsluiten van illegalen en uitgeprocedeerde asielzoekers die verder geen strafbare feiten hebben gepleegd, wordt stopgezet.
- d. De Koppelingswet wordt per direct afgeschaft.
- e. In Europees verband worden afspraken gemaakt over voorwaarden voor snelle legalisatie van illegale migranten.

De wereldwijde afspraak om de opwarming van de aarde te beteugelen leek in duigen te vallen, toen president Bush begin 2001 het Kyoto Protocol dood verklaarde. Ook Japan en andere landen dreigden zich te onttrekken aan hun verantwoordelijkheid. Maar de Europese Unie gooide haar volle gewicht in de schaal voor Kyoto. Door eensgezind Europees optreden kwam in juli 2001 in Bonn, tot veler verrassing, toch een akkoord tot stand over vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Dankzij de EU, en niet in minst dankzij de groene partijen die in vier EU-landen meeregeren, leeft Kyoto nog.

Wie ruim tien jaar geleden had voorspeld dat er aan het begin van de 21ste eeuw een Europese munt in omloop zou zijn en dat Oostblokstaten lid zouden worden van de Europese Unie, was niet geloofd. De Europese integratie is een historisch feit van de eerste orde. Maar het is niet het hele verhaal. De onderhandelingen met diverse Oost-Europese kandidaat-leden verlopen moeizaam. En 'Europa' is vooral nog een Europa van markt en munt, met mens en milieu op het tweede plan. Van democratisering van de Europese instituties is nog weinig sprake.

Sinds midden jaren tachtig heeft de EU zich vooral laten leiden door het vrijemarktdenken. Nutsvoorzieningen als post, telefoon en energiebedrijven zijn geprivatiseerd. Nederland liep daarbij voorop, en was ook pleitbezorger van de verdere openstelling van de Europese markt voor het internationaal opererende bedrijfsleven. Als 'kroon' op dit werk werd dit jaar de euro ingevoerd.

Daarmee is volgens sommigen de Europese eenwording voltooid. GroenLinks denkt daar anders over: duurzame en solidaire ontwikkeling moeten de komende jaren voorrang krijgen. Dit kan door een rem te zetten op de wedijver tussen de lidstaten om de laagste belastingtarieven en om de geringste sociale en ecologische bescherming. En door vrijhandel en vrije markten te verruilen voor eerlijke handel en geregeerde markten.

Europa moet een gecoördineerd begrotingsbeleid mogelijk maken dat de publieke sector versterkt in plaats van verzwakt. Dat betekent niet dat de verzorgingsstaat op Europese schaal georganiseerd moet worden. Het sociale Europa dat GroenLinks voor ogen staat

is een Europa van minimumnormen, normen waaraan alle staten minimaal moeten voldoen. Daarmee wordt sociale en ecologische dumping voorkomen en behouden lidstaten de mogelijkheid om ambitieuzere normen na te streven.

Eén Europa

Midden- en Oost-Europese landen willen graag lid worden van de EU. De toetreding van deze landen vormt een kans om de naoorlogse deling van Europa definitief te overwinnen. De EU verlangt terecht van de kandidaat-lidstaten dat zij democratische rechtsstaten zijn, die de rechten van minderheden waarborgen. Maar door de grote welvaartsverschillen, de sociale problemen en de milieuschade in de kandidaat-lidstaten, moet de EU ook een stap in hun richting zetten. Bijvoorbeeld door aan kandidaat-lidstaten overgangstermijnen toe te staan voor bepaalde EU-regels en door hervormingen binnen de EU door te voeren.

Zo moet de hervorming van het Europese landbouwbeleid niet alleen drastische vergroening opleveren, maar ook financiële ruimte voor boeren in de toetredende landen, die hun bedrijfsvoering ook op groene leest moeten schoeien. Zuid-Europa zal middelen die ze ontvangt uit Europese regionale ontwikkelingsfondsen moeten afstaan ten gunste van armere Midden- en Oost-Europese landen.

De EU-uitbreiding mag niet stoppen bij de grenzen van de Balkan. De EU zal de komende jaren een grote inspanning moeten leveren om de Balkan dicht bij Europa te halen. Economische ontwikkeling, ecologische sanering en regionale samenwerking op de Balkan dienen bevorderd te worden.

Een democratisch Europa

De EU moet snel democratisch worden. Er moet een Europese grondwet komen, die de grondrechten van burgers en de scheiding van machten vastlegt. De uitvoerende taken komen bij de Europese 'regering' te liggen, die verantwoording aflegt aan en weggestuurd kan worden door het Europees Parlement. Deze regering dient boven nationale belangen te staan. Zolang de politieke besluitvorming nog gedomineerd wordt door Europese regeringsleiders en staatshoofden, moeten hun beslissingen ter goedkeuring worden voorgelegd aan het Europees Parlement.

De instelling van een Europese regering betekent niet dat de nationale overheden en parlementen buitenspel staan. Op veel beleidsterreinen is sprake van gemengde bevoegdheden. GroenLinks bepleit bindende Europese

kaders, met voldoende ruimte voor nationaal of regionaal maatwerk, voor bijvoorbeeld het landbouw- en asielbeleid. Op andere terreinen, zoals onderwijs en cultuur, dient de rol van de EU beperkt te blijven tot lichte coördinatie.

In een dergelijk 'coöperatief federalisme' staat het samenspel tussen verschillende bestuursniveaus én maatschappelijke organisaties centraal. Hoe wordt voorkomen dat lagere overheden met te gedetailleerde of onwerkbare Europese richtlijnen worden opgezadeld? Hoe kunnen de opvattingen van NGO's doordringen tot de Europese instellingen, opdat EU-wetten niet mank gaan aan een technocratische visie op de werkelijkheid? Méér Europa met minder bureaucratie, dat moet de uitkomst zijn van het debat over de toekomst van Europa.

Nederland moet zijn boekhoudersblik op de EU verruimen en *Zivilcourage* tonen. Als grootste van de kleine lidstaten kan Nederland een leidende rol spelen in het Europese debat. Europa zal democratisch zijn of niet zijn.

Programmapunten

1. Democratische grondwet

- a. De herziening van het Verdrag van Nice in 2004 moet resulteren in een Europese grondwet die het democratische gehalte, het rechtsstatelijke karakter en de besluitvaardigheid van de Europese Unie vergroot. Deze grondwet vergt goedkeuring van de lidstaten en bekrachtiging in een EU-wijd referendum. In de grondwet worden onder meer vastgelegd:
 - het EU-grondrechtenhandvest en de toetreding van de EU tot het Europees Verdrag over de Rechten van de Mens;
 - de scheiding van machten;
 - democratische en werkbare besluitvormingsprocedures: openbare besluitvorming bij gekwalificeerde meerderheid wordt regel in de Raad van Ministers, bij alle meerderheidsbesluiten krijgt het Europees Parlement medebeslissingsrecht;
 - het recht van het Europees Parlement om Commissarissen individueel te benoemen en te ontslaan; het Commissievoorzitterschap wordt inzet van de Europese verkiezingen;
 - de procedure voor de Europese verkiezingen; van de zetels in het Europees Parlement wordt om te beginnen tien procent gereserveerd

voor grensoverschrijdende kieslijsten; deze kieslijsten worden opgesteld door samenwerkende Europese partijen, op basis van een gemeenschappelijk programma; de lijsttrekkers strijden om het Commissievoorzitterschap;

- het recht van het Europees Parlement om zijn eigen vestigingsplaats te kiezen;
 - ruimere toegang voor burgers, vreemdelingen en NGO's tot het Europees Hof van Justitie;
 - de mogelijkheid van EU-wijde referenda en volksinitiatieven.
- b. De Europese instellingen worden transparanter en krijgen een inzichtelijke besluitvormingsprocedure, waarbij meer participatie van burgers en maatschappelijke organisaties gewaarborgd wordt, o.a. door verbetering van de Europese Wet Openbaarheid van Bestuur.
 - c. Het Hof van Justitie krijgt volledige rechtsmacht over alle wetgeving en besluitvorming in de EU.

2. Uitbreiding

In de onderhandelingen over toetreding van nieuwe landen tot de EU zet Nederland zich in voor:

- a. Tempo in het uitbreidingsproces, opdat de verst gevorderde kandidaat-lidstaten vóór de Europese verkiezingen van 2004 kunnen toetreden.
- b. Verhoging van de steun aan kandidaat-lidstaten, met name voor hun milieu- en sociaal beleid.
- c. Realistische overgangstermijnen voor nieuwe lidstaten bij de invoering van EU-regels; maximaal vijf jaar respijt voor kostbare milieuwetgeving.
- d. Onmiddellijke invoering van het recht van inwoners van nieuwe lidstaten om werk te zoeken in de hele EU; versoepeling van het werknemersverkeer vóór toetreding.
- e. Volwaardige deelname van nieuwe lidstaten aan een vergroend landbouwbeleid.
- f. EU-lidmaatschap van Turkije en de Balkan, mits deze landen democratische rechtsstaten worden die de rechten van minderheden respecteren.

3. De euro en een sociaal Europa

Nederland ijvert voor een stevig Europees sociaal en economisch beleid. Dit houdt onder meer in:

- a. Een Europese fiscale unie, die met voorrang voorziet in een minimumtarief voor de vennootschapsbelasting.
- b. Versterkte coördinatie van het sociaal-economisch beleid van de lidstaten, onder leiding van de Europese Commissie, gericht op sociale doel-

stellingen, inclusief bindende wetgeving met een minimumkarakter. Zo komen er Europese normen voor de hoogte van bijstand en minimumloon, gekoppeld aan het gemiddeld inkomen in de lidstaten.

- c. Vergemakkelijken van werken en wonen in andere EU-landen door het opheffen van belemmeringen die het gevolg zijn van uiteenlopende fiscale, sociale zorgverzekering, pensioen- en diplomastelsels.
- d. Mechanismen voor het opvangen van economische schokken die de ene lidstaat zwaarder treffen dan de andere, zoals een Europese belastingheffing op milieuverbruik en bedrijfswinsten.
- e. Harmonisatie van het burgerlijk procesrecht in de EU-landen.

4. Natuur en milieu

- a. De EU stelt een Groene Agenda 2025 op, gericht op het bereiken van duurzaamheid binnen één generatie.
- b. Nederland maakt zich sterk voor de invoering van Europese ecotaxen op energie- en pesticidenverbruik, desnoods door een kopgroep van lidstaten.
- c. Er komt een systeem van verhandelbare emissierechten om de uitstoot van kooldioxide van de grootste industriële energieverbruikers terug te dringen.
- d. De leefgebieden van dieren en planten die bescherming genieten op grond van de habitat- en vogelrichtlijn worden in versneld tempo verbonden tot een Europese ecologische hoofdstructuur.
- e. De EU stelt voortvarend richtlijnen voor dierenwelzijn op.
- f. Nederland bevordert dat de lidstaten van de EU zich binden aan de naleving van internationale milieuverdragen, zoals op het gebied van broeikasgassen en biodiversiteit.

5. Europese begroting

- a. Bij de onderhandelingen over de nieuwe meerjarenbegroting van de EU geeft Nederland prioriteit aan steun voor toetredende landen, de Balkan en het Middellandse-Zeegebied, aan extra middelen voor conflictpreventie en het Vluchtelingenfonds en aan milieu-investeringen en vergroening van de structuur- en landbouwfondsen.

6. Buitenlandse politiek EU-landen

- a. Nederland zet zich ervoor in dat de buitenlandse politiek van de EU-landen zoveel mogelijk in EU-verband gevoerd wordt door de Europese Commissie. Daartoe:

- wordt de functie van de Hoge Vertegenwoordiger ondergebracht bij de Commissie, die verantwoording aflegt aan het Europees Parlement;
- vertegenwoordigt de Commissie de EU in internationale organen;
- worden de diplomatieke vertegenwoordigingen van de EU-landen in derde landen samengevoegd tot Euro-ambassades en -consulaten.

Betaalbaar

6.1

Betaalbaarheid en begrotingsbeleid

In de periode 1994-2002 heeft het Paarse kabinet de belastingen met 13,6 miljard euro (30 miljard gulden) verlaagd. Daarvoor is flink gesneden in de uitgaven voor collectieve voorzieningen. De publieke sector houdt geen gelijke tred met de groeiende welvaart. Zo creëert Paars publieke armoede en private rijkdom.

Nederland is steenrijk. De economische groei was de afgelopen jaren zeer hoog. Sinds begin jaren tachtig is de welvaart verdubbeld. Het nationaal inkomen komt in 2002 uit op ca. 450 miljard euro (zo'n duizend miljard gulden). De particuliere consumptie is de afgelopen jaren sterk gestegen. Veel mensen hebben betaald werk en verdienen een goed inkomen. Ook het groeiende bezit van huizen en aandelen is een teken dat Nederland er warmpjes bij zit.

Kinderen van de rekening

Tegenover uitbundige private rijkdom staat publieke armoede. Deze treft onder andere mensen met een kale AOW- of bijstandsuitkering. Zij profiteerden niet van de Paarse belastingverlaging. Hun inkomen is achtergebleven bij de inkomensgroei in Nederland. Publieke armoede is er ook in de onderwijs- en zorgsector. Te veel moet worden gedaan met te weinig middelen en mensen, zodat hoge werkdruk en uitputting onder personeel schering en inslag zijn.

Ook het milieu is kind van de rekening. Vooral het energieverbruik, de geluidshinder en de verrommeling van het landschap zijn sterk toegenomen.

Nederland is alleen maar verder verwijderd geraakt van een duurzame economie.

Publieke investeringen

Dat is onverteerbaar. Vooral onder Paars-I is fors bezuinigd op uitgaven voor zorg, onderwijs, welzijn en sociale zekerheid. Nu het beter gaat, weigert Paars de economische voorspoed eerlijk te verdelen. Winsten van de economische groei worden verjubeld aan dalende belastingen. GroenLinks wijst verlagingen van belastingen af en kiest voor publieke investeringen in zorg, onderwijs, welzijn, natuur en milieu en internationale solidariteit.

Ruimte voor nieuwe uitgaven

Daarvoor is een andere belastingpolitiek nodig. GroenLinks kiest voor versterking van het draagkrachtprincipe in de verdeling van belastingen en sociale premies. Daarnaast moeten groene belastingen fors toenemen. GroenLinks zal voorts alle aftrekposten kritisch tegen het licht houden en onnodige uitholling van de belastinggrondslag ongedaan maken.

GroenLinks breekt met het Paarse begrotingsbeleid, waarin verlaging van de belastingen hoge prioriteit heeft. In plaats daarvan moeten de belastingen op peil worden gehouden, zodat voldoende ruimte omstaat voor meer collectieve uitgaven. Het is niet nodig de aflossing van de staatsschuld te versnellen en het is niet wenselijk om haar te vertragen. De staatsschuld wordt hiermee voldoende afgelost om, ook als door vergrijzing de kosten stijgen, de houdbaarheid van publieke voorzieningen te garanderen. Voorts moeten de middelen voor investeringen in de economische structuur van Nederland (het Fonds voor Economische Structuurversterking) geheel worden benut voor duurzame ontwikkeling.

Solide begrotingsbeleid

GroenLinks wil een begrotingsbeleid

dat een solide en duurzame financiering biedt voor de publieke sector. Dat betekent een 'trendmatig' begrotingsbeleid dat gebaseerd is op een gemiddelde groei. Hierdoor komt de financiële ruimte allereerst beschikbaar voor extra uitgaven.

De structurele aflossing van de staatsschuld bedraagt in de volgende kabinetsperiode ongeveer één procent BBP. Wanneer de economische groei hoger uitvalt dan de trendmatige groei, wendt GroenLinks de inkomstenmeelers voor de volle honderd procent aan voor extra aflossing van de staatsschuld. Indien de groei lager is, worden de inkomsteventevallers verhaald op de aflossing van de staatsschuld.

De collectieve uitgaven voor onderwijs, gezondheidszorg, het overheidsapparaat en de zogenaamde demografische uitkeringen (kinderbijslag, AOW) worden voor vier jaar vastgelegd op basis van een trendmatig groeiscenario. Mee- en tegenvallers worden opgevangen binnen het genoemde uitgavenkader. Voor de conjunctuurgevoelige uitgaven voor de sociale zekerheid (WAO, bijstand, WW), internationale samenwerking en de rente-uitgaven komt een apart uitgavenkader. Dit uitgavenkader heeft een flexibel conjunctuurafhankelijk karakter.

Programmapunten

1. Begrotingssystematiek

- Voor de periode 2003-2006 wordt voor de collectieve uitgaven een begrotingskader gehanteerd op basis van de gemiddelde economische groei zoals voorspeld door het Centraal Plan Bureau.
- De beschikbare financiële ruimte wordt besteed aan publieke investeringen.

- c. Bezuinigingen op bestaande uitgaven, zoals op defensie, exportsubsidies en aanleg van weginfrastructuur, maken nieuwe uitgaven mogelijk.
- d. Er wordt geen financiële ruimte voor lastenverlichting gereserveerd.
- e. Mee- en tegenvallers bij de conjunctuurongevoelige uitgaven worden opgevangen binnen het reële uitgavenkader. Meevallers mogen worden aangewend voor extra publieke bestedingen, tegenvallers moeten worden opgevangen door bezuinigingen.
- f. Het uitgavenkader voor conjunctuurgevoelige uitgaven, zoals de sociale zekerheid (WW, WAO, bijstand), internationale samenwerking en rente-uitgaven, krijgt een flexibel, conjunctuurafhankelijk karakter. Mee- en tegenvallers die uitsluitend het gevolg zijn van de conjuncturele ontwikkeling komen ten gunste cq. ten laste van de staatsschuld.
- g. Mee- en tegenvallers komen voor honderd procent ten gunste cq. ten laste van de staatsschuld.
- h. Het Fonds voor de Economische Structuur wordt omgevormd tot een Fonds voor Duurzame Ontwikkeling en een Fonds voor Duurzame Energie.
- i. De structurele aflossing van de staatsschuld blijft in stand.

De Zalmnorm: publieke armoede en private rijkdom

Sinds het aantreden van het eerste Paarse kabinet in 1994 staat het begrotingsbeleid van de rijksoverheid in het teken van de 'Zalmnorm'. Deze norm verwijst naar een aantal nieuwe spelregels die onder leiding van VVD-minister van Financiën Gerrit Zalm tot stand zijn gekomen en tot de dag van vandaag gelden.

Allereerst heeft Zalm het zogenaamde 'reële uitgavenkader' ingevoerd. De totale collectieve uitgaven – alle uitgaven voor bijvoorbeeld zorg, onderwijs, AOW, rente etc. – zijn onder Zalm bij aanvang van een nieuwe kabinetsperiode voor een periode van vier jaar vastgesteld. Het jaarlijks maximum aan toegestane collectieve uitgaven wordt alleen tussentijds aangepast aan de inflatieontwikkeling – de term 'reëel' verwijst daar naar.

Daarmee is er een harde scheiding tussen inkomsten en uitgaven vastgelegd. Mee- en tegenvallers bij de uitgaven moeten binnen het uitgavenkader worden opgelost. Mee- en tegenvallers bij de inkomsten (belastingen, premies, aardgasbaten) mogen uitsluitend worden verrekend met de staatsschuld en/of de belastingen. De niveaus en de samenstelling van het uitgavenkader worden vastgesteld op basis van een economisch scenario, dat het Centraal Plan

Bureau aanlevert. Zalm heeft – met volledige instemming van coalitiepartijen D66 en PvdA – twee maal bewust gekozen voor een behoedzaam economisch scenario van 2,25 procent (jaarlijkse groei), waarbij de kans op inkomstenmeevallers groot is en tegenvallers zo goed als uitgesloten zijn.

Acht jaar ervaring met de Zalmnorm brengt drie belangrijke lessen:

1. Bij de uitgaven houden mee- en tegenvallers elkaar ongeveer in evenwicht. Bij een hogere dan voorziene groei (= minder werkloosheid) wordt bijvoorbeeld bespaard op het aantal WW-uitkeringen. Deze meevaller is echter nodig om de hoger dan voorziene stijging van de collectieve salarissen (voor onderwijzers, verpleegster etc.) te financieren. De inkomstenmeevallers echter rijzen keer op keer de pan uit, wanneer de economische groei hoger uitvalt dan in het behoedzame scenario is aangenomen (en de kans daarop is groot). Deze enorme meevallers mogen bij Zalm echter onder geen beding – als gevolg van de harde scheiding tussen uitgaven en inkomsten – worden ingezet voor publieke investeringen.
2. Door de bewuste onderschatting van de economische groei bij het begin van de regeerperiode is het financiële plaatje waarmee de Paarse kabinetten van start gaan (de cijfers in het regeerakkoord) totaal anders

dan waarmee wordt geëindigd. De Tweede-Kamerfractie van GroenLinks heeft daarom het begrotingsbeleid van Zalm als 'surrealistisch' betiteld: je weet van tevoren bijna zeker dat de gepresenteerde cijfers sterk zullen afwijken van het eindresultaat. Onderstaande tabel geeft een vergelijking tussen de start en einde van Paars-I en -II. De allergrootste uitgavenposten van Paars zijn reductie van het financieringstekort/aflossing van de staatsschuld en lagere belastingen. Publieke armoede en private rijkdom gaan hier hand in hand.

3. Uit deze vergelijking valt op te maken dat de bestuurlijke en maatschappelijke rust die Paars wilde creëren met de Zalmnorm – iedereen weet van tevoren waar men aan toe is – helemaal niet is gerealiseerd. Bij aanvang van Paars-II is opnieuw veel te weinig geld uitgetrokken voor zorg, onderwijs en natuur. Dat is tussentijds enigszins gecompenseerd met extra geld. Van deze werkwijze wordt de publieke sector hoorndol: broodnodige langetermijninvesteringen in publieke kwaliteit zijn onmogelijk als geld van jaar op jaar mondjesmaat wordt toegekend. Met bestuurlijke rust heeft deze werkwijze weinig te maken. Alleen de minister van Financiën kan in grote rust opereren.

Aanwending financiële ruimte bij paars begrotingsbeleid

(in miljarden guldens)

	Paars I (1995-1998)		Paars II (1999-2002)		Totaal Realisatie Paars I en II
	Regeerakkoord	Realisatie	Regeerakkoord	Realisatie	
Financieringstekort	2,5	13,0	2,0	24,5	37,5
Lastenverlichting	4,5	18,5	4,5	11,5	30,0
Netto extra uitgaven	-12,5	-12,0	1,5	5,0	-6,5

Duurzaam en trendmatig begroten volgens GroenLinks

GroenLinks heeft keer op keer het debat over de Zalmnorm aangezwengeld. Hoofdpunt van onze kritiek is de keuze voor het behoedzame economische groeiscenario. Geen enkel land in Europa volgt dezelfde werkwijze. GroenLinks vindt dat van een gemiddelde economische groei moet worden uitgegaan, zoals ook onlangs is aanbevolen in een rapport van de Europese Commissie. Voor Nederland komt de gemiddelde, trendmatige economische groei de komende jaren uit op 2,5 procent, zo leren berekeningen van het Centraal Plan Bureau.

Uitgaan van een gemiddelde, trendmatige groei heeft drie belangrijke voordelen:

1. De groei waarop het regeerakkoord is gebaseerd, ligt door de jaren heen dichterbij de feitelijke economische groei.
2. De kans op mee- en tegenvallers is even groot, wat het evenwicht in het begrotingsbeleid ten goede komt.
3. Door uit te gaan van een gemiddelde groei worden de Paarse inkomstmeevallers, die corresponderen met het verschil tussen behoedzame groei en gemiddelde groei, door GroenLinks niet aangewend voor staatsschuld of lagere belastingen, maar voor publieke investeringen.

Mits de aanname van de gemiddelde groei de basis is voor het begrotingsbeleid, is GroenLinks voorstander van het handhaven van de scheiding tussen inkomsten en uitgaven. Dat betekent dat evenals bij minister Zalm de collectieve uitgaven voor vier jaar worden vastgelegd in een reëel uitgavenkader. Het niveau van de publieke bestedingen is in goede én in slechte tijden niet afhankelijk van de feitelijke ontwikkeling van de inkomsten. Zo wordt de begrotingsrust maximaal gegarandeerd en zijn langetermijninvesteringen in publieke kwaliteit zeker gesteld.

Het door GroenLinks voorgestane begrotingsbeleid kent nóg enkele belangrijke aanpassingen. Zo worden mee- en

tegevallers voor de volle honderd procent verrekend met de staatsschuld; meevallers worden niet besteed aan belastingverlaging. Verder is GroenLinks voorstander van een betere indexatie van het uitgavenkader. Het reële uitgavenkader moet voorts worden gesplitst in een kader voor uitgaven die ongewoelig zijn voor de economische conjunctuur (met name zorg, onderwijs, AOW) en een apart kader voor uitgaven die wél gevoelig zijn voor de conjunctuur, met name de sociale zekerheid. Mee- en tegenvallers die ontstaan door conjuncturele ontwikkelingen worden op die manier verrekend met de staatsschuld. Tenslotte wil GroenLinks vaste regels om extra schade aan natuur en milieu te compenseren zodat de Nationale Milieuschuld in ieder geval niet verder oploopt.

Zo ontstaat een werkelijk trendmatig en duurzaam begrotingsbeleid met voldoende ruimte voor publieke investeringen in combinatie met aflossing van de staatsschuld.

Het begrotingsbeleid van GroenLinks wordt uitputtend beschreven in de nota 'Duurzaam en Trendmatig Begroten' van de Tweede-Kamerfractie GroenLinks (1 juli 2001).

Trefwoorden

- A**
afval 9,10, 25
allochtonen 4, 21, 33, 36-38, 44, 47, 48, 52
AMA's 39, 40
arbeidsmarkt 21, 22, 38, 55, 56
arbeidsmigratie 55, 56
arbeidsomstandigheden 18, 21-23, 30, 31, 42, 51
armoede 4, 7, 8, 24, 26, 37, 49-53, 59, 60
asielzoekers 22, 38-40, 56
- B**
basisverzekering zorg 35, 26
belastingen 6, 9, 10, 12, 13, 15, 20, 22, 24-27, 56-61
-BTW 6, 10, 13, 14, 17, 52
-ecotax 11, 58
-inkomsten 17, 25, 26
-tobintax 8, 50-52
-vermogen 25-27
biologische landbouw 9, 17, 18
broeikasgassen 11-13, 56, 58
- C**
chronisch zieken 24, 27, 30, 31
CO₂ 4, 9, 11-13, 18, 51
conflictpreventie 4, 50, 53-55
consument 5, 9, 10, 17, 18, 43
criminaliteit 40, 41
cultuur 4, 5, 7, 15, 16, 20, 37, 40, 46-48, 57
- D**
dierenwelzijn 10, 17, 18, 52, 58
discriminatie 22, 37, 38, 45, 53
daklozen 22, 33, 34
deeltijdwerk 21-23, 25, 26
defensie 53, 54, 60
democratie 5-8, 28, 34, 39, 42-50, 52, 54, 56-58
drugs 29, 41, 42
duurzaamheid 3, 5, 8-10, 12, 35, 52, 58
duurzame energie 6, 11, 12, 19, 60
- E**
eerlijke handel 5, 49-52, 56
Eerste kamer 43, 44
Ecologische Hoofdstructuur 19, 20, 58
eko-miles 18
energiehefing 11, 12, 18, 25
Europa 8, 11, 12, 14, 17, 39, 46, 49, 50, 53-58
- F**
files 12, 14
fiets- 12, 13, 41
fraude 41, 42
- G**
gedragscodes 33, 51, 55
gehandicapten 14, 24, 27, 28, 30, 31, 33-36, 46
genetische manipulatie 7, 17
genetisch onderzoek 7, 32
- gezondheidszorg 3, 6, 25, 30-32, 49, 51, 59
grotestedenbeleid 33, 41
- H**
huisartsen 30, 32
homoseksuelen 33, 41
huiselijk geweld 40, 41
hypotheekrente 26, 27, 35
- I**
ICT 29, 46, 47
illegalen 55, 56
inburgering 29, 37, 38, 55
- J**
jeugdhulpverlening 31
jongeren 27, 29, 33, 34, 37, 38, 41-45, 47, 48
justitie 39-42, 57
- K**
kiesrecht 38, 43, 44
kinderopvang 21, 23, 24, 27, 29-31, 33
koningshuis 44
- L**
landschap 6, 7, 13, 15-20, 59
leefbaarheid 3, 5, 9, 12, 16, 34, 35
leraren 27, 28
liberalisering 11, 17, 20, 52
luchtvaart 14
- M**
maatschappelijk verantwoord ondernemen 5, 51
media 7, 46, 47, 51
mensenrechten 39, 45, 49-54
migratie 5, 8, 37, 38, 55, 56
milieu 3-20, 25, 49, 52, 56, 58-60
mobiliteit 4, 6, 12
multiculturaliteit 3, 4, 7, 8, 32, 37
- N**
natuur 4, 5, 7-10, 12-20, 34, 49, 51, 58-61
- O**
ondernemingsraad 10, 22, 28
ontwikkelingssamenwerking 8, 47, 51, 52
onderwijs
-basis 27
-beroeps 27
-voortgezet 27, 28
-hoger 28, 29
openbaar vervoer 5, 12-16, 20
openheid 3, 5, 8, 18, 37, 43, 46-48, 55
openruimteheffing 15
opvoeding 8, 34
orgaandonatie 32
ouderen 14, 24, 26, 30, 31, 33, 34, 36, 38, 40, 45
- P**
persoonsgebonden budget 22, 31, 40
patiënten 4, 22, 30-34
politie 28, 40-42, 54
politieke partijen 43
privatisering 5, 6, 8, 20, 41, 52
psychiatrie 22, 30, 31, 33, 34
publieke omroep 46-48
publieke sector 3-8, 24, 56, 59, 60
- R**
rechtzekerheid 42
recreatie 15, 18-20, 33, 34, 41
referendum 43, 44, 57
- S**
samenlevingsopbouw 33, 37
Schiphol 13, 14
schuldverlichting 8, 51, 52
sociale cohesie 7, 33
sport 23, 33, 34, 41
- T**
taalachterstand 27-29
terrorisme 4, 8, 42, 49, 50, 54
Tweede Kamer 43, 44
- V**
veiligheid 5, 6, 35, 39, 41, 42, 49, 51, 53, 54
Verenigde Naties 8, 49, 50, 53, 54
verdroging 19, 20
visserij 18, 19, 49, 52
vluchtelingen 7, 39, 40, 50, 58
voedselveiligheid 9, 10, 16-18
volksinitiatief 44
vrede 49, 50, 53, 54
vrouwen 22, 23, 29, 44, 45, 50, 54
vrijwilligerswerk 21, 22, 33, 34
- W**
wachtlijsten 23, 28, 30, 31, 35
Waddenzee 20
WAO 7, 21-24, 26, 31, 59
wapenhandel 54, 55
water 8-10, 15-17, 19, 20, 51, 52
waterschappen 20
wegen 12-14
welzijn 4-6, 31, 33, 34, 37, 59
werk 7, 21-25, 33, 37-41, 55-58
Wet Arbeid Vreemdelingen 55, 56
Wet Samen 22, 38
wonen 12, 15, 27, 30, 31, 34-36, 41
woningcorporaties 33-35
WTO 8, 10, 17, 18, 50-52
- Z**
zeggenschap 8, 10, 21, 28, 30, 31, 35, 36, 43-46, 48, 52, 53
ziekenfondswet 25
ziektewet 21, 22
zorgverlof 21, 23, 24

GroenLinks verwelkomt graag nieuwe leden. Heeft u belangstelling om lid te worden, kijk dan op onze site of vraag een informatiepakket aan.

Landelijk Bureau GroenLinks

Postbus 8008

3503 RA Utrecht

030-2399900

info@groenlinks.nl

WWW.GROENLINKS.NL

